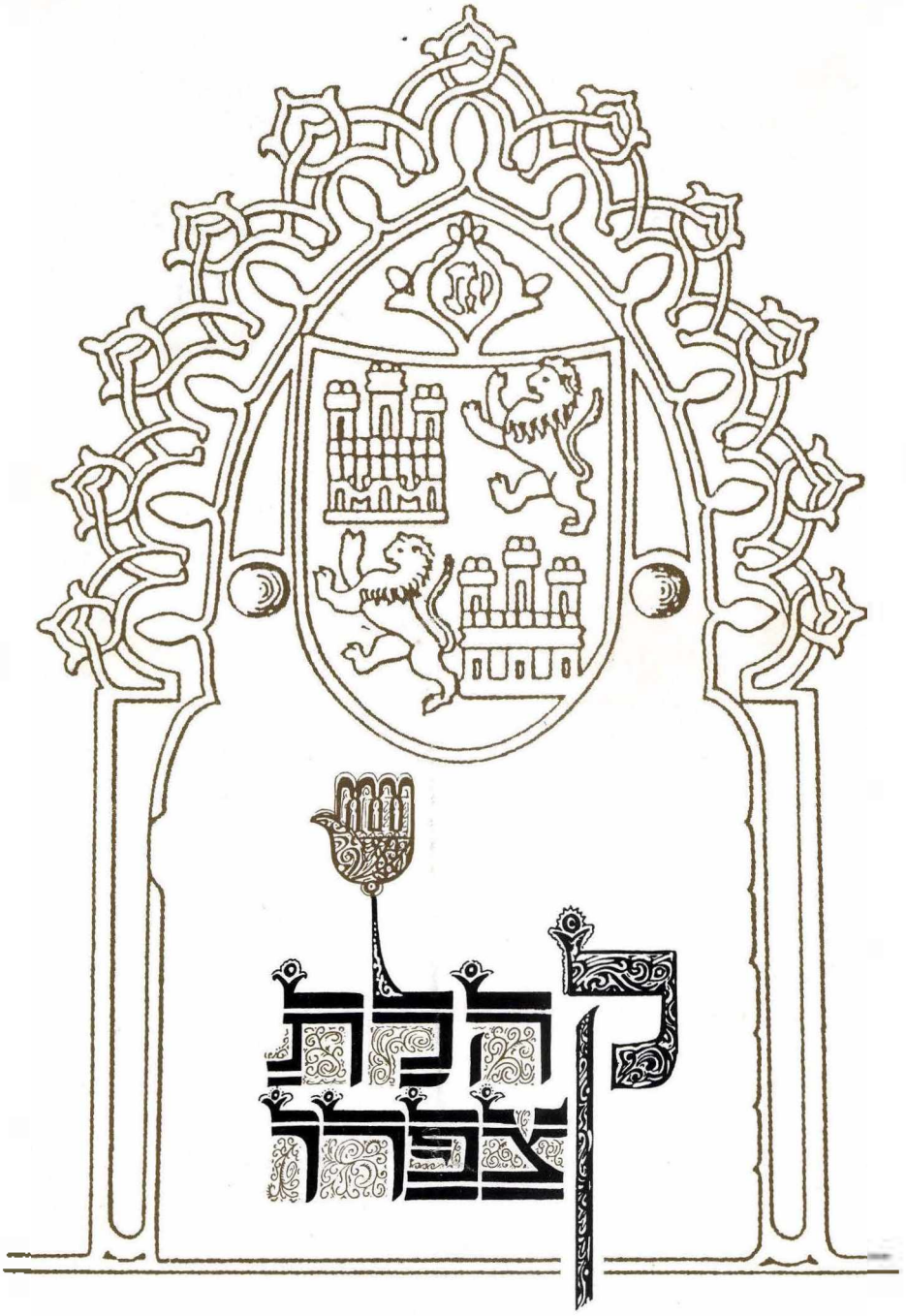
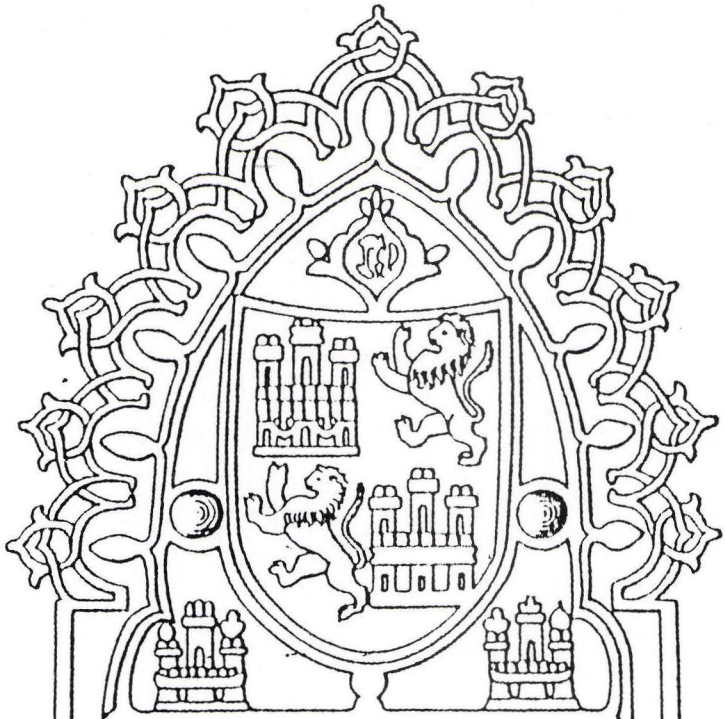

הכנס השני של קהילת צפרו

יום רביעי כ"ז כסלו תשנ"ב 4.12.1991

בסימן 500 שנה לגירוש ספרד

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

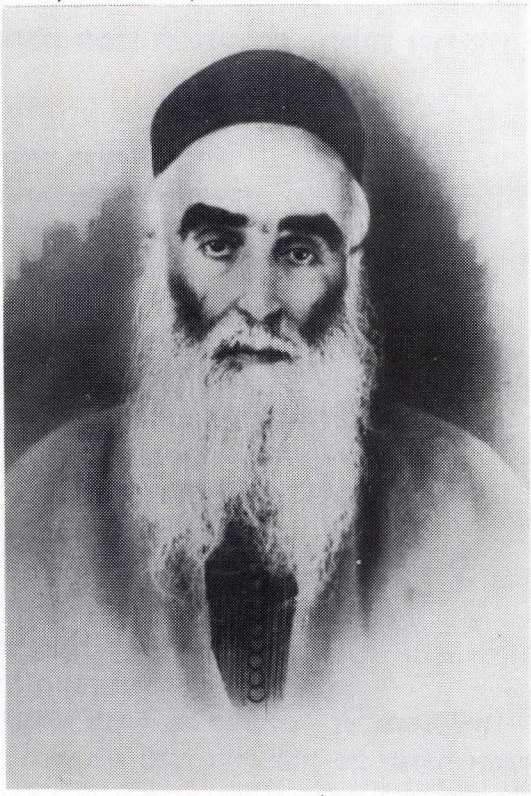
"גלות ירושלים אשר בספרד"

ספריית
מכון הרש"מ
ירושלים

הרב ד"ר רפאל ממן

כתובת המחבר: הרב ד״ר רפאל ממן
רחוב אפשטיין 3/1 — ירושלים.

תמונת עט״ר מו״ר א״א הרה״ג המלאך רפאל מאמאן זצו״קל.

עמוד היראה והתורה רבה של ע״ת צפרו הוא זיוה והוא תודה והדרה.

והיו ימיו שש ושבעים שנה ושני חדשים ומעלה זכותו תביאנו אל המנ׳ והנח׳ - זיע״א.

זרחה שמשו בניסן התרל״א, ונתבש״ם בתמוז התש״ז - תנצב״ה.

החוברת מוקדשת לע״נ אותו צדיק יסו״ע, הרה״ג המופלג בתורה וביראה כאחד הראשונים, אבן הראשה, בוצינא קדישא כקש״ת וכמוהר״ר **המלאך רפאל עמרם מאמאן** זצ״ל וזיע״א.

במלאת 120 שנה להולדתו

ע״י בנו, ממשיך דרכו, הגאון המפורסם לש״ט ולתהלה **מרן הרה״ג יהושע מאמאן שליט״א** חבר ביה״ד העליון לערעורים — ירושלים.

וע״י נכדו, הנושא את שמו בגאון ובחרדת קדש, **הרב ד״ר רפאל עמרם מאמאן** שליט״א.

תכנית הכנס

הכנס השני של קהלת צפרו המתקיים בחסות נשיאות העמותה.

ובמעמד:

— שר הפנים, הרב **אריה דרעי** שליט"א
— השר לענייני דתות **פר' אבנר חי שאקי**
— חבר הכנסת **אהרן אבוחצירא**
— רבנים
— אנשי ציבור

ביום רביעי כז' בכסלו התשנ"ב (4.12.91)
באולם "קינג־דויד" — אשדוד
בסימן 500 שנה לגירוש ספרד

תכנית הכנס:

15:00-16:30 — מפגש רעים וכיבוד מסורתי.
16:30-17:30 — תפלת מנחה ומעריב.
17:30-17:45 — הדלקת נר רביעי של חנוכה — מר **מאיר כהן**.
18:00-22:00 — סעודה חגיגית בלווי התזמורת של **ישועה אזולאי** והפייטנים — **אלי בן ישי, יוסף אלימלך.**

דברי פתיחה: עו"ד **שמואל סיסו**, ראש עיריית קרית־ים. יו"ר וועד המנהל.

סיום המסכת: הרה"ג מאיר אלבז שליט"א — ראש ישיבת "ישמח משה".

ברכות:

— דברי ברכה מפי אישי ציבור.
— **ברכה מפי הרה"ג יהושע מאמאן** שליט"א, חבר ביה"ד העליון לערעורים — ירושלים (לשעבר).
— **ברכה מפי הרה"ג שמואל בן הרוש** שליט"א, חבר לשכת הרבנות — תל־אביב (לשעבר).
— **דברים מפי הרה"ג דוד עובדיה** שליט"א חבר לשכת הרבנות — ירושלים (לשעבר).

— הרצאה מפי **הרב ד"ר רפאל מאמאן** שליט"א
יועץ השר לענייני דתות ויו"ר המוה"ד בגוש תל־מונד וישובי לב השרון.
"גלות ירושלים אשר בספרד".
— **מנחה:** הרב **יצחק בניזרי** שליט"א — רב המועצה האזורית "גזר".

תוכן העניינים

- ★ מבוא
- ★ היהודים בספרד — רקע הסטורי
- ★ גרוש היהודים מספרד
- ★ ממלכת מרוקו בתקופת הגירוש.
- ★ היקלטות המגורשים במרוקו.
- ★ יחס שלטונות מרוקו למגורשים.
- ★ יחס התושבים למגורשים.
- ★ השפעת המגורשים על יהודי מרוקו.
- ★ השפעת המגורשים על קהילת צפרו.
- ★ דוגמא של משפחת מגורשים והשפעתה על קהילת צפרו:
שושלת היוחסין של משפחת מאמאן לבית הרמב"ם מראשית הישוב היהודי בצפרו.
א. רקע משפחתי
ב. הצדיק כמוהר"ר שלום מאמאן זצ"ל — המאה ה־17
ג. בנו, החכם כמוהר"ר שלמה בן מאמאן זצ"ל — המאה ה־18
ד. בנו, החסיד הקדוש הרה"ג יהושע חיים אהרן בן מאמאן זצ"ל — המאה ה־18 וה־19.
ה. בנו, המלאך הקדוש, הרה"ג רפאל בן מאמאן זצ"ל — המאה ה־19
ו. בנו, הצדיק הקדוש, הרה"ג רחמים יוסף מאמאן זצ"ל — המאה ה־19
ז. בנו, המלאך הקדוש, הרה"ג רפאל עמרם מאמאן זצ"ל — המאה ה־19 וה־20
ח. בנו, הצדיק מרן הרה"ג יהושע מאמאן שליט"א — יבדל"א — המאה ה־20

"גלות ירושלים אשר בספרד"

(עובדיה א')

מבוא:

שנת תשנ"ב, מלאת 500 שנה לגירושם של היהודים מספרד, הינה השנה בה נעלה כולנו על נס את מורשת יהדות ספרד. בכל קהילות ישראל יעסקו בדמותה של יהדות ספרד, שהצטיינה בשמירת הזהות התרבותית העצמית, ובו בזמן גילתה פתיחות אל הסביבה התרבותית. זוהי השנה בה תודגש תרומתם של יהודי ספרד לתרבות היהודית לדורותיה. כך, גם אנו במסגרת כנס בני קהילת צפרו המתקיים השנה בסימן 500 שנה לגירוש ספרד, נייחד מילים מספר לנושא חשוב זה, תוך הדגשת ההשפעה העצומה שהיתה למגורשים על היהדות במרוקו בכלל, ועל הקהילה היהודית בצפרו בפרט.

— רקע היסטורי:

ראשיתו של הישוב היהודי בספרד מלפני חורבן בית שני. תחת שלטון רומי התיישבו יהודים בעיקר בערי החוף המזרחי ובערים הדרומיות. יש ידיעות על קשרים בין יהודים לנוצרים ועל חקלאים יהודים.

לפי האגדה הגיעו החכמים הראשונים לצפון אפריקה ולספרד בדרך זאת: ארבעה תלמידי חכמים מבבל יצאו למסע בארצות היהודים לקבץ כסף לישיבות שבבבל. בצאתם מאחד מנמלי איטליה התנפלו עליהם שודדי ים, והם נפלו בשבי ונמכרו כעבדים.

אחד מהם, שמריהו בן אלחנן, נמכר באלכסנדריה של מצרים. יהודי העיר, שנהגו לפדות כל עבד יהודי שנמכר בשוק, שחררו אותו. ר' שמריהו עבר לקהיר לייסד שם ישיבה גדולה.

השני, ר' חושיאל, נמכר בעיר קיירואן שבתוניסיה. השלישי, ששמו אינו ידוע בבירור, הגיע לעיר נרבונה בצרפת הדרומית. האחרון, ר' משה בן חנוך, הובא לעיר קורדובה בספרד. גם שלושתם נפדו על ידי אנשי הקהילות ועד מהרה היו לחכמי הערים בהן ישבו.

בסוף המאה ה־6, כאשר המלך הויזיגוטי קיבל את הנצרות הקתולית, חלה החמרה במצבם של היהודים. נאסר עליהם לכהן במשרות ציבוריות שמקנות לנושאיהן אפשרות להעניש נוצרים, נאסרו נשואי תערובת ונאסר לגייר עבדים. תקנות אלו הוחלו במאה ה־7 גם נגד מומרים יהודים.

הכיבוש המוסלמי הביא רווחה לישוב היהודי ושגשוג כלכלי ותרבותי. עוד בעצם ימי הכיבוש הפקידו מוסלמים בידי היהודים מבצרים לשמירה. מדינאים ומלומדים יהודים פעלו בחצרות השליטים המוסלמים. כך תפש רבי חסדאי אבן שפרוט עמדה רבת השפעה

בחצר החיליף בקורדובה (במאה ה־10) ור׳ שמואל הנגיד התבסס בגרנדה (במחצית הראשונה של המאה ה־11). יהדות ספרד העמידה בתור הזהב שלה רבנים ואנשי רוח, הן בלימודי קדש והן בפיסלוסופיה, בשירה ובדקדוק. ביניהם המשורר ר׳ שלמה אבן גבירול, ר׳ משה אבן עזרא, ר׳ יצחק אלפסי, ר׳ יהודה הלוי והרמב״ם. הפילוסופיה היהודית ניסתה לגשר בין המסורת וההגיון, כשהיא מושפעת מהפילוסופיה היונית ומהעולם המוסלמי. כמו כן עסקו היהודים בתורת הסוד — הקבלה. תור הזהב ליהדות ספרד הגיע לקיצו בסוף המאה ה־11, משנכבשה ספרד בידי המורבטון הקנאים, שבעטים נמלטו יהודים רבים אל הנסיכויות הנוצריות. הרדיפות גברו עוד יותר עם השתלטות כת המוחדון הקנאית. המלכויות בצפון נזדקקו לשירותי היהודים במלחמותיהם וסמכו עליהם ועל נאמנותם. כך יושבו רבים מהם על קרקע באזורי הספר.

הכנסיה תבעה אמנם להחמיר עם היהודים, אך כל עוד השליטים היו זקוקים לשרותם, לא הקפידו בבצוע ההגבלות. במאה ה־13 התחדשו עלילות הדם, במקומות אחדים הונהג אות הקלון, ועל היהודים נאסר לשמש במשרות מטעם המדינה. כן נפסלו היהודים מלשמש עדים במשפט. עם זאת עדיין העניקו הממלכות הנוצריות ליהודים הגנה ואפשרו להם לקיים אוטונומיה פנימית.

גרוש היהודים מספרד:

בקיץ 1391 פרצו פרעות ביהודים בסיביליה ומשם התפשטו לשאר חלקי הארץ. רבים מתו על קידוש השם, בסרבם להמיר את דתם. רבים אחרים המירו את דתם למראית עין, ויש שברחו לצפון אפריקה.

באותם ימים התגברה תופעת ה״אנוסים״ שנאלצו להמיר את דת אבותיהם. הציבור הנוצרי ראה בהם ״נוצרים חדשים״ והתייחס אליהם בחשדנות רבה. ההמרה פשטה תחילה בין שכבות המיוחסים והמשכילים, ואלה משכו לעתים גם את פשוטי העם.

האנוסים השתדלו בכל כוחם לחיות בסתר כיהודים. בחשאי הלכו אל אחיהם היהודים לחוג אתם את החגים ולבקר בבית הכנסת. בשבתות נמנעו מעבודה, וכן שמרו על הכשרות ועל הלכות האבל.

מצב האנוסים הוחמר מאד מאז שהוקמה האינקויזיציה בספרד. זוג המלכים הספרדים, פרנאנדו ואשתו איזבל, פנו אל האפיפיור בבקשה שירשה להם להקים גם בארצם את מוסד האינקויזיציה, שתפקידה יהיה לחקור ולהתחקות אחר נוצרים אנוסים. האפיפיור נתן את הרשות, וב־1 בינואר 1481 החלה האינקויזיציה. בפרעות חלה אמנם רגיעה, אך המצב לא חזר לקדמותו. נגזרו עליהם גזרות ונקבעו הגבלות על משרות שבהן מותר ליהודים להחזיק. הם נאלצו לעמוד בויכוחים דתיים פומביים, וכן אסר השלטון על היהודים להתרועע עם האנוסים.

דבקותם של האנוסים ביהדות הפליאה והדאיגה את מלכי ספרד ואת אנשי הכנסיה. הם הבינו כי הקשר בין האנוסים לבין היהודים שלא התנצרו מסייע לאנוסים לשמור על יהדותם בסתר.

הכנסיה והשלטון הגיעו למסקנה, שאם ברצונם להביא להתבוללות ולטמיעת האנוסים בחברה הנוצרית, עליהם להפסיק כליל את הקשר בין האנוסים ליהודים. דבר זה היה לדעתם אפשרי רק אם יגרשו את כל היהודים מספרד.

ואכן, בשנת 1492 גורשו היהודים מספרד. כ־300,000 יהודים נאלצו לעזוב בחפזה את הארץ. את האנוסים שנותרו בספרד, המשיכה לרדוף האינקויזיציה, רבים מהם הצליחו

לצאת במשך הזמן את הארץ, ואף לשוב בגלוי ליהדות, ביניהם דון יוסף נשיא.

התרבות היהודית הספרדית בגלגוליה והשפעתה:
יהדות ספרד וההיסטוריה שלה נושאים אופי מיוחד המבדיל בין היסטוריה זו להיסטוריה של קיבוצים יהודיים אחרים בימי הביניים.
בדמיון ההיסטורי היהודי לדורותיו הוצגה יהדות ספרד כפריצה — ולו לרגע קט — של המסגרות הצרות אשר אפיינו את ההוויה היהודית בגלות. כתוצאה מכך ייחסו ליהדות ספרד תכונות "רומנטיות" כמו אצילות, גאווה ויצירתיות במגוון רחב של תחומים. תכונות אלה חופפות להיסטוריה היהודית הספרדית בכל גלגוליה, למין חצרות הפאר של אנדלוס ועד למרתפי העינויים של האינקוזיציה.

אכן, אנו עומדים בפני אופי מיוחד של התודעה היהודית הספרדית. הנחת היסוד של תודעה זו היא ש"להיות יהודי" פירושו לקחת חלק בעולמם של שאר בני האדם. לעסוק במדע ובפילוסופיה, למשל, וכן להיות מצביאים ואנשי פוליטיקה, ואף לסגל את הלשון והשירה העברית לאופי השירה המקובלת של החצר הספרדית. תודעה זו באה לידי ביטוי גם בנסיון לגרום לפריחת לאומיות יהודית מחודשת.

תודעה זו עיצבה אישיות יהודית ספרדית אופיינית וכן גם דרכי פעולה ותגובה שהלמו אישיות זו.

גלגוליה של תודעה זו, החלה באנדלוסיה בתקופת "תור הזהב" והשפיעה על תולדות יהודי ספרד עם דמדומי "תור הזהב", שנאלצו להתמודד עם רדיפות דתיות, עם הקמת האינקויזיציה ובסופו של דבר עם הגירוש.

אנו רואים כי הנסיבות ההסטוריות החמורות עימן התמודדה התודעה הספרדית הגאה לא הכניעו אותה, אלא גרמו לה לחפש ולמצוא דרכי ביטוי ויצירה חדשים.

אכן יהדות ספרד הינה תופעה מיוחדת במינה בעם ישראל, בקרב יהדות זו אנו מוצאים את הנסיון היחיד — עד התקופה המודרנית — להשתלב ולהשתתף באופן משמעותי בחברה ובתרבות הסובבת. זאת — בלי להזניח את היצירה היהודית בכל גילוייה, ותוך כדי הפרייה הדדית בן התרבות היהודית לבין התרבות הכללית.

ואכן, באוירה סובלנית צמחו דמויות גדולות כמו שמואל הנגיד, הרמב"ם ור' יהודה הלוי. אישים אלו ונוספים שילבו עשייה בתחום המדיני, הצבאי, והמדעי עם יצירה פילוסופית, עם שירה ועם עיסוק מעמיק בתורה ובהלכה.

היהדות נתפסה על ידי יהודי ספרד לא כתרבות נפרדת וסגורה בתוך עצמה, אלא כחלק בלתי נפרד מערכים כלל אנושיים. בני האליטה היהודית בספרד ראו **ביהדותם** ביטוי שלם של **אנושיותם**.

ואכן, כאמור לעיל, אחרי תקופה ארוכה של פריחה תרבותית וחיים הרמוניים עם הסביבה,

החלה במאות ה־14 וה־15 רדיפת יהודים על רקע גיבוש האומה הספרדית הנוצרית. רדיפה זו לא דיכאה את היצירה היהודית. המאמץ להתמודד עם הנסיבות ההסטוריות והתרבותיות החדשות, פיתח כיווני יצירה חדשים. מתוך ההרמוניה שאפיינה את יהדות ספרד, נפרדו שני זרמים מנוגדים. הזרם הראשון הדגיש את המימד הפרטיקולריסטי ביהדות. במסגרתו התפתחה **תנועת הקבלה.** לצידה של תנועה מיסטית זו התפתחה הגות יהודית **רציונליסטית** שדגלה אף היא בהיפרדות מן התרבות הכללית.

מנגד התפתח כיוון מחשבה הפוך, לפיו ההשתתפות בחיים הפוליטיים והתרבותיים הכלליים הינה יסוד הכרחי ליהדות. כך אנו מוצאים חצרנים, מדענים, רופאים ומשוררים שהיו מוכנים לשלם מחיר כדי להמשיך ולהשאר במסגרת ספרדית. אך ככל שגברה הקנאות הנוצרית גבר הלחץ על היהודים. כך הופיעו "הנוצרים החדשים" שחלקם אמנם התכחשו לדת היהודית בגלוי אך ניסו לשמרה בסתר.

גירוש ספרד היווה את שיאו של המשבר, אך גם אחריו לא פסקה היצירתיות המיוחדת של יהודי ספרד. אדרבא, המשבר הגביר אותה והעצים את הקוים היחודיים שאפיינו אותה. היו אלה מגורשי ספרד אשר פיתחו מצד אחד הגות אוניברסלית מובהקת כמו הפילוסופיה של שפינוזה — "אזרח העולם", ומצד שני פיתחו את תורת הקבלה ואת ה"שולחן הערוך" — שני ביטויים שונים של מגורשי ספרד.

אנו רואים שיהדות ספרד, אפילו בחורבנה, תרמה תרומות מכריעות להתפתחות היהדות והציביליזציה האירופית הכללית בעת החדשה.

לסיכום, יהודי ספרד ובכללם גם האנוסים שברחו מספרד ומפורטוגל וחזרו לחיים יהודיים בארצות חופשיות יותר, המשיכו איפוא את המסורת שהתחילה ב"תור הזהב" הספרדי. הספינות שהסיעו אותם לאירופה, לאפריקה ולאסיה הפיצו את תפיסת העולם המיוחדת שלהם, תפיסה רחבה, מאחדת תורה והלכה עם הגות כללית ועם פעילות מדינית, בכל רחבי העולם. שפינוזה, "אזרח העולם", אבי הפילוסופיה המודרנית; שבתאי צבי, ההוזה המיסטיקאן, שהנהיג תנועה המונית שהאמינה במשיחיותו; ר' יוסף קארו מחבר ה"שולחן הערוך" בסיס החיים ההלכתיים עד עצם היום הזה; האר"י — ממעצבי הקבלה, שתורתו השפיעה על תנועות חשובות ביותר בתולדות עם ישראל. אף תנועת החסידות מיסודו של הבעל שם טוב, למרות שנוצרה במזרח אירופה, נשענת בעיקר על הקבלה של האר"י ושל ר' משה קורדוברו. היא אפילו החליפה את נוסח התפילה מנוסח אשכנז לנוסח ספרד. עם כל השוני ואף הניגודים התהומיים הרי כל אלה הם ממשיכי דרכה המיוחדת ורבת הפנים של יהדות ספרד.

אברהם אבינו כך מספרת האגדה, היה דומה לצנצנת בושם מכוסה בפקק כל עוד חי באור כשדים "**היה מונח בקרן זוית, ולא היה ריחו נודף**" כאשר נאמר לו: "**לך לך ממולדתך ומבית אביך**" **ניטלטל ממקומו** "**והתחיל ריחו נודף**", **ומבשם את חלל העולם.** בדומה לאברהם אבינו כך גם בני בניו — יהודי ספרד — הרבה מהשפעתם על ההסטוריה והתרבות היהודית והכללית התחילה דווקא **לאחר** שעזבו את אדמת ספרד.

ממלכת מרוקו בתקופת הגירוש:

בתקופה זאת, לא פסקו מלחמות ומרידות, מהומות ופרעות מבית ומחוץ בממלכה המרוקאית. ואכן, בתקופה זאת של חולשה פנימית חתמה מרוקו הסכם עם ספרד ועם פורטוגל: מלך מרוקו התחייב שלא להושיט כל עזרה לממלכה המוסלמית שבספרד, ממלכת גרנדה — השריד האחרון של ספרד המוסלמית. כנגד זה התחייבו הנוצרים שלא להרחיב את תחום שלטונם במרוקו עצמה, ולהסתפק במקומות הנמצאים כבר בידיהם, כגון סאוטה וטנג׳יר.

להסכם זה היו תוצאות מרחיקות לכת עד עתה לא עלה בידי בספרדים לנצח את ממלכת גרנדה בגלל העזרה שנתקבלה כל הזמן ממרוקו. כעת נפסקה עזרה זאת, וממלכת גרנדה לא יכלה עוד להחזיק מעמד. עם נפילתה בא קץ השלטון המוסלמי על אדמת ספרד.

בשביל היהודים היתה להסכם ולנצחון הספרדי תוצאה קשה— הספרדים החליטו לאחר נצחונם ל״טהר״ את ספרד מכל יסוד זר: רק נוצרים יישבו מעתה בארץ זו. זמן קצר אחרי כיבוש גרנדה, ולמרות השתדלותו של דון יצחק אברבנאל, מגדולי חכמינו ושר הכספים של מלך ספרד, הוצאה פקודת הגירוש בשנת 1492. תוך שבועות אחדים עזבו כל היהודים את ספרד והתחילו בנדודים על פני ארצות מזרח ומערב. אין לתאר במלים את התלאות שמצאו את המגורשים. רעב ומחלות, סערות בים, התנפלויות של שודדים, גזילת ילדים, הרג ואבדן היו מנת חלקם. רבים יצאו ומעטים מצאו מקום מקלט בארצות רחוקות.

היקלטות המגורשים במרוקו:

רבים מן המגורשים (כ־20,000) פנו דרומה, למרוקו, הן בשל קירבתה והן בשל המסורת התרבותית המשותפת של יהודי ספרד ומרוקו. שולטאן מרוקו היה מעוניין לקבלם, מסיבות שונות. אך הדרך היתה קשה והסכנות מרובות, במקומות רבים לא נתנו ליהודים לעלות על החוף, או שהניחו להם לעלות אך לקחו אותם בשבי ומכרום לעבדים. נציבי הנקודות הנוצריות התאכזרו להם, מבלי שים לב ליחסים ההדוקים ששררו זה שנים רבות בינם לבין היהודים. בערים אחדות התנפל ההמון המוסלמי על הפליטים. מלך מרוקו ששלטונו באותו הזמן הצטמצם בעיקר בפאס וסביבתה, שלח שיירה להביא קבוצת פליטים מן החוף. בדרך התנפלו עליהם שודדים והרגום. קבוצת פליטים אחרת נפלה בידי נציב ארזילא הפורטוגזי והוכרחה לקבל את הדת הנוצרית. אלה שהצליחו להגיע לפאס נתקבלו על ידי השלטונות ברצון, ואף סופק להם מזון וניתן להם כסף מאת השולטאן. ואולם מכה אחר מכה ניתכה על ראשם של המגורשים. רבים מאלה שהצליחו להגיע למקום מבטחים בפאס — מתו כתוצאה מחולשה ומחלות. היו שהקימו לעצמם בקתות מעץ, והנה נפלה שריפה בבקתות שבה נשרפו רבים. ספנים נוצריים ראו אותם, פיתו אותם בלחם, והעלו אותם על אוניותיהם למוכרם כעבדים. הדבר נודע להוריהם שמיהרו אל החוף ונכנסו לתוך הים כדי להתחנן לפני הרשעים

— הכל ללא הועיל.
למרות כל זה, כאשר החליטה גם פורטוגל לגרש את יהודיה, שנים אחדות אחרי גרוש ספרד, פנו שוב רבים למרוקו. גם בפעם הזאת נפלו רבים קרבן לאכזריות הנוצרים והמוסלמים. כך למשל נעצרה קבוצת פליטים בארזילא — ביניהם רבנים גדולים — והוכרחו לעבוד עבודת פרך, גם בשבתות. כל אנשי הקבוצה מתו בעבודתם.

יחס שלטונות מרוקו למגורשים:

כאמור היה יחסו של מלך מרוקו לפליטים טוב. אמנם הוא לא הצליח לעזור להם באופן יעיל, כי שלטונו היה מוגבל ובלתי יציב. בכל זאת עשה רבות, פירנס רבים מן המגורשים ואף דאג לשיחרור ילדים שנמכרו לעבדים.

הסיבה ליחס זה היתה בכך שמלך מרוקו ידע יפה מה רבה היא התועלת שיהודים אלה יכולים להביא לארצו. נכון הוא שלפי שעה אינם אלא פליטים, חסרי רכוש, עייפים וחולים. אך עיקר רכושם קיים: כשרונותיהם במסחר, במדע ובמלאכה, ידיעותיהם המרובות וחכמתם. אם יתאוששו ישובו וישלחו ידיהם בכל ענפי המסחר. הגירה זאת תביא ברכה לארץ ומסים רבים לקופת המדינה הריקה. יש לזכור: 10 אחוזים ממחיר הסחורה היה מס למלך! למדינה היה איפוא ענין רב בפיתוח המסחר, וידוע היה שאין סוחרים זריזים כיהודים. היתה כמובן סכנה שהיהודים, לאחר שיראו את מצבם של יהודי מרוקו — לא ירצו לשבת בארץ זו ויעברו למדינות אחרות, בהן אין מיסים כה כבדים וחוקים משפילים של לבוש מיוחד וכדומה. לכן נתנו שלטונות מרוקו למגורשים זכויות מיוחדות — בעיקר הנחות במסים — כדי שישארו בארץ.

מלך מרוקו השיג את מבוקשו, רבים מן הפליטים התיישבו במרוקו יישוב קבע, והביאו ברכה רבה לארצם החדשה, רבים מביניהם היו ליועצי המלך ולשליחיו לארצות חוץ: טורקיה, אנגליה, הולנד ועוד. שרים יהודיים היו ממונים לעיתים קרובות על יחסי החוץ של מרוקו, כתוצאה מידיעת שפות ובקיאות בענייני מדיניות. עיקר סחר החוץ היה מרוכז בידי יהודים ממגורשי ספרד. הם קשרו קשרים עם בני משפחותיהם ומכריהם שנדדו להולנד, למצרים, לטורקיה, לאנגליה וסיפקו למרוקו את הסחורות הנחוצות לה: בעיקר תוצרת תעשייתית שלא היתה מצויה במרוקו, ובתוכה נשק ותחמושת. כנגד זה טיפלו גם ביצוא: פירות ותבלינים ונוצות של בת היענה לקישוט.

יחס התושבים למגורשים:

במשך מאות בשנים, היו קשרים הדוקים בין יהודי מרוקו ויהודי ספרד. רבים מיהודי מרוקו הלכו לספרד כמהגרים או כתלמידים בישיבותיה, לקבל תורה מפי חכמי ספרד הדגולים. בימי רעה ליהודי ספרד פנו דרומה ומצאו מקלט אצל אחיהם במרוקו. במשך תקופות ארוכות היו מרוקו וספרד תחת שלטון משותף. ניתן היה לחשוב שמגורשי ספרד ישתלבו על נקלה בחיים היהודיים במרוקו.

אך דווקא בתקופה האחרונה שלפני הגירוש חלו התפתחויות שונות שהפרידו בין יהודי שתי הארצות. כתוצאה מכיבוש ספרד על ידי הנוצרים יצאו רוב יהודי ספרד מאיזור התרבות המוסלמי ונכנסו לאיזור התרבות הספרדי. אחת התוצאות החשובות היתה שיהודי מרוקו וכמו־כן, יהודי ממלכת גרנדה — דיברו ערבית בשעה שאחיהם בספרד הנוצרית דיברו ספרדית, ואלה שבפורטוגל — פורטוגזית. הפירוד בין שתי הארצות הביא גם לשינויים במנהגים, הן בשטח חיי היום יום — למשל לבוש, והן בשטח הדתי — כגון נוסח התפילה. על אלה נוסף גורם מפריד אחר: מצבה הירוד של המדינה המרוקאית הביא בעקבותיו לירידה רוחנית גדולה בקרב היהודים. אי אפשר היה להשוות את מצבם הרוחני של יהודי מרוקו בזמן גירוש ספרד למצבם לפני החורבן האלמוחדי. אז שימשו חכמי מרוקו מורים ליהדות ספרד — זכור את הרי"ף ואת חכמי הדקדוק העברי! — ואילו עתה לא היו במרוקו גדולי תורה כמו אלה שבאו מספרד.

נוסף לגורמי הפירוד שנימנו לעיל בא עוד גורם אחר שכבר הוזכר: במגמה למשוך את פליטי ספרד נתנו להם מלכי מרוקו זכויות יתר, והדבר עורר טענות קיפוח מצד התושבים הוותיקים. יתכן שגם גולי ספרד עצמם לא נהגו בתבונה ועוררו את חמת התושבים על ידי התבדלות והתנשאות. כך למשל כותב אחד ממגורשי ספרד על משפחתו: "בתוכם לא עבר זרים... אינם נושאים אשה ממשפחה אחרת... כי אם ממשפחתם".

כל ההבדלים והניגודים שנזכרו הביאו לידי כך שהשלום הופר בין המגורשים והתושבים הוותיקים. היו ויכוחים בענין נוסח התפילה, שהביאו לידי ייסוד בתי כנסת נפרדים. היה סכסוך חריף בענין דיני השחיטה (ניפוח הריאה). בקהילות שונות היתה גם מחלוקת על הנהגת הציבור.

השפעת המגורשים על יהודי מרוקו:

במשך הזמן נרגעו הרוחות והיחסים בין שתי הקבוצות השתפרו. התושבים התערבו ב"ספרדים" ובמקומות רבים אי אפשר היה עוד להכיר ולהבדיל בין מוצאם.

השפעה עצומה היתה למגורשים על חיי הקהילות במרוקו. הם שינו את סדרי הקהילה ואת מנהגי התפילה. רק מעטים הוסיפו להתפלל לפי הנוסח הישן. ה"ספרדים", בזכות השכלתם היהודית והכללית העדיפה, נתמנו בדרך הטבע לראשי הקהל, לרבנים ולדיינים.

על השפעתם בחיי המסחר כבר עמדנו. בייחוד בלטו השינויים בערי החוף ובאיזור פאס, ששם נתיישבו פליטי ספרד במספרים גדולים. ככל שמדרימים הולכת השפעתם וקטנה.

אמנם על קהילות יהודיות במרוקו ידוע כבר מתקופה קדומה. ובימי הגאונים ואילך עולה קרנה של הקהילה היהודית בפאס, כמרכז רוחני חשוב אשר הדיו נשמעו למרחקים, וזכה להוקרתם של גאוני בבל והוא היווה כחוליה מקשרת בין יהדות המזרח וראשיה לבין יהדות המערב־ספרד. כאשר החלה להתדלדל סמכותו של המרכז הרוחני העולמי של היהדות בבל, לתקופת מה המרכז הרוחני בצפון אפריקה תפס את מקומו בכמה בחינות. בתוכו צמחו כמה מענקי הרוח שקמו לעמינו ומהם ראשוני רבותינו הראשונים כרבנו יצחק אלפאסי, אשר אור תורתו האיר וזרח גם ברחבי ספרד וגדולי הרבנים בספרד היו מתלמידיו כמו רבי יוסף מיגאש ועוד.

אך, בינתיים חלה ירידה משמעותית בתחום הרוחני והתרבותי בקרב היהודים במרוקו וזאת בשל התלאות והרדיפות אשר היו מנת חלקם. כשאנו מעיינים בתקנות הראשונות, שתוקנו על־ידי המגורשים מקאשטיליה, וכן במקורות הבודדים המתארים את קליטת המגורשים בפאס, מתקבל הרושם שהמגורשים מצאו במרוקו ישוב יהודי דל במיוחד מבחינה רוחנית־תרבותית, ומשום כך יכלו לעשות במקום כבשלהם, להנהיג סדרים ומנהגים ואף לתפוס בידיהם את רסן המנהיגות הקהילתית והרוחנית כמעט ללא התנגדות. אין להתעלם מכושרם האינטלקטואלי ומרמתם התרבותית של המגורשים, שעלו בהרבה על אלה של ה״תושבים״ המקומיים. ואכן בערי מרוקו שבהם התיישבו ריכוזי המגורשים, הצליחו להטמיע בקרבם את ה״תושבים״ תוך כיובל שנים, ולהנהיג תקנות ומנהגים אחידים שלפיהם נוהגים כל בני העיר.

עם תחילת הגירוש, חלק ניכר מהמגורשים נהרו למרוקו, כאמור, ולאחר נדודים הגיעו לעיר פאס. המגורשים לא התרכזו רק בפאס, אלא התיישבו גם בערי החוף ובמקומות ישוב בפנים הארץ. אולם נראה שרוב המגורשים שהשתייכו לעילית התיישבו ברובם בפאס. אחרי חבלי הקליטה הראשונים השתלבו העשירים והמוכשרים שביניהם בפעילות הכלכלית של מלכי מרוקו. הם הפכו לסוחרים גדולים שריכזו בידם חלק נכבד של היבוא והיצוא של מרוקו, ניהלו מגעים דיפלומטיים בין מרוקו לבין פורטוגל במאה הט״ז ועם הולנד במאה הי״ז.

אולם, עם התיישבות המגורשים בפאס נוצרו חיכוכים בינם לבין היהודים תושבי המקום, על רקע מנהגים דתיים והשליטה על ההנהגה בקהילה. פאס באותה העת היתה דלה ברוח, ולכן לא עבר זמן רב עד שהמגורשים תפסו את ההנהגה והנהיגו במקום את מנהגיהם.

לזכותם של המגורשים, יש לציין, כי למרות המצב הקשה שהיה מנת חלקם, כבר בשנים הראשונות לבואם, החלו באירגון הקהילה והתקנת תקנות. קבוצת התקנות הראשונה היא משנת הרנ״ב (1494), דהיינו כשנתיים בלבד, לאחר גירושם מספרד!

ואמנם גזירות קנ״א והגירוש הגדול מספרד ברנ״ב היוו מיפנה בתולדות יהודי מרוקו גם בתחום הארגוני. פרק נכבד במורשת זו הן התקנות הרבות שהתקינו בפאס בכל המאות

הט״ז והי״ז.

התקנות נועדו לפתור בעיות שהתעוררו כתוצאה משינויים חברתיים וכלכליים, על ידי תקנה חדשה בנוסף להלכה קיימת, בדיני ממונות, בדינים שבין אדם לחבירו ובענייניים הנוגעים לפרט ביחס לקהילתו. ואכן מבחר הנושאים הנדונים בתקנות מגוון כגון, מעמד האשה, יחסי יהודיים וגויים, תקנות בתחום החברה, בתחום המסים, הגנת הצרכן, ארץ ישראל, חינוך וכ״ו.

עם זאת, בחלוקה כללית של ספר התקנות לשלושה פרקי זמן שווים מתברר שהרוב המכריע של התקנות מראשיתן והלאה הן בתחום המשפחה. המגמה היתה מקיפה וחזקה תוך הפלגה רבה מזו שהיתה בספרד. דרך משל, בתקנת קסטילה נחלקה הירושה בפטירת האשה בין משפחתה לבין הבעל רק בעזבונה, ואילו עכשיו החלוקה היא גם ברכוש הבעל. אלא שהיסוד התקיף ביותר שהביאו עמם המגורשים היה בפיקוח הציבורי הרחב על המשפחה; הופקעו נישואי סתר שלא נעשו על דעת הקהילה. הסוגיה שבה התחבטו גדולי ימי הביניים הפכה לחלק מן התקנה הראשונה שכוננו המגורשים; ״איש אינו יכול הזדווג עם אשתו הכלה״ אם לא נכתבה ונחתמה כתובתם כדת וכדין.

המפגש הראשון בין המגורשים לבין המקומיים: הסכסוך על השחיטה:

עם התבססותם התרבותית, העושר הכלכלי שלו זכו המגורשים בפרק זמן קצר, העמדות שרכשו כמה מהם בממלכה ותחושת עברם המפואר הולידו בליבותיהם רגשי עליונות. דור אחד מיום הגיעם לפאס והנה פרץ סכסוך חמור ב־1523. נתלוו לו חרמות הדדיים ופניות לשלטונות, על רקע מנהגי שחיטה שונים.

על פי ההלכה יש לבדוק את הבהמה לפני השחיטה ואחריה אם לא נפל בה מום שעלול להטריפה. הבדיקה אחרי השחיטה היא באיברים הפנימיים של הבהמה ובמיוחד באיבר הרגיש שבה הריאה שכל קוץ שחודר לתוכה יש בו לחללה. התושבים שבמרוקו נהגו כדעת מר״ן הבית יוסף שאם נמצאה סרכה בריאה מעין שומנים ריריים, הינה אסורה בהיותה טריפה. לעומת זאת נהגו המגורשים לבודקה בבדיקה יסודית על ידי מתן מים בריאה וניפוחה לוודא שלא נפל בה נקב. אלא שלמחלוקת זו היו לא רק ניגודים הסטוריים והלכתיים אלא בראש ובראשונה מאבק כלכלי ופוליטי על ההשפעה בקהילה.

סדרי הקהילה:

חיי הקהילה בערי מרוקו היו מאורגנים היטב לפי דפוסים קבועים. סדרים אלה נקבעו באופן סופי לאחר בואם של המגורשים מספרד והושפעו מהם. בראש הקהל עמדו בכל עיר ״שבעה טובי העיר״ — ראשי הקהל ורבניו, ובראשם הנגיד, שהיה ממונה על הקשרים עם השלטון ועל חלוקת המס. הנגיד היה לעיתים רב, ולעיתים אחד מחשובי הסוחרים שהיו להם קשרים הדוקים עם השולטאן ושריו. מועצה זו של ״טובי העיר״ החליטה

בכל ענייני הקהל: תקנה שנקבעה נרשמה לדורות הבאים. ראשי הקהל היו אחראים מטעם המלך לחלוקת המס. סכום מסוים הוטל על הקהילה כגוף. ראשי הקהל היו חייבים לדאוג לחלוקה צודקת של המעמסה, והם היו צריכים לפשר בכל מקרה של סכסוך בעניין זה. הם היו שליחי הקהל לרשות בעת צרה — תפקיד שהיה לעיתים כרוך בסכנת נפשות. במקרים רבים כעס המושל על חברי המשלחת היהודית וצווה לאסרם ולהרגם.

הרבנים עשו הכל כדי לשמור על שלמות הקהילה, על מצבה הדתי והמוסרי. לא אחת היו נכונים להסתכן ואף למות מות קדושים כדי למלא את תפקידם. הרבנים ניהלו את קהילותיהם בכל התחומים, החזיקו בתי כנסת ובתי מדרש בבתיהם, דרשו לפני הקהל והעמידו תלמידים, לימדו תורה וחיברו ספרים בכל מקצועות היהדות. הם היו ממונים על ענייני הצדקה, ה"חברא קדישא", ובעיקר על ענייני המשפט. עם זה מצאו זמן לעסוק בדברים אחרים — מהם שהיו משוררים, או שכתבו קורות קהילותיהם, או שעסקו בחכמת הטבע.

אישיות חשובה במלאח היה ה"שייך אל יהודי" — ראש היהודים, הממונה מטעם השלטון על שמירת הסדר בשכונה. היה לו חבר עוזרים מזויינים במקלות. הוא היה אחראי לנקיון השכונה ולמאסרם של מתפרעים ופושעים. השייך אל יהודי אוסף את המס לפי החלוקה בידי ראשי הקהל. "משכורתו" באה לא מידי ראש העיר, הפחה, שמינה אותו, אלא מקנסות שהטיל על עבריינים: מעשנים בשבת, משתכרים בציבור, אנשים שפגעו בסמכותו וכדו'.

השפעת המגורשים על קהילת צפרו:

מגורשי ספרד שהתיישבו במרוקו הוו עד מהרה יחד עם ה"תושבים" בני המקום חטיבה חברתית דתית אחת. משניתנה להם רשות הישיבה במקום הוענקה להם ממילא מעין אוטונומיה פנימית במישור הדתי השיפוטי והחברתי. כאמור, התארגנותם הקהילתית נעשתה לפי המתכונת שהיתה נקוטה בידיהם בספרד והשפעת המגורשים על יהדות מרוקו בכל התחומים לא פסחה על קהילת צפרו.

אכן, היהודים שבאו לעיר פאס העיר הגדולה, לא כולם נקלטו בה, בחלקם נפוצו בישובי

הסביבה בחפשם מקור מחייה. יש להניח שכמה בעלי מלאכה וסוחרים באו לצפרו ומצאו פרנסתם באספקת שרותים לכפריי הסביבה. אט אט התגבש גרעין של יישוב קבע יהודי במקום. עם צמיחתו, זקוק היה לשירותיהם של יהודים להמשך קיומו לשוחטים, קצבים, חנוונים, מלמדי תינוקות מוהל ואף רב. הללו באו מערים הסמוכות, לשם הסדרת סיפוק שירותים אלה היה צורך בארגון קהלתי, גם גביית המס שנגבה בצורה קולקטיבית מהאזרחים הצריך גוף מארגן ומסדיר, וכך נוסדה ה"קהילה" שיצרה לעצמה מסגרות ודפוסים לטיפול בסיפוק צרכיה הדתיים־חברתיים.

ואכן נראה שקהל צפרו גדל וקיבל מעמד של "קהילה" בימיו של רבי דוד אראג'יל, החכם הראשון הידוע לנו מקהל צפרו שחי במאה ה־17. אין ספק שהיה מבני המגורשים ומינויו כרב העיר מעיד שהתיישבו שם רבים מהמגורשים. רבי דוד, היה קודם לכן בפאס ושם למד, ואח"כ עבר לצפרו לשמש ברבנות. ר' דוד אראג'יל ניהל ישיבה והרביץ תורה בתלמידים; שמו נשאר על בי"כנ הישן שבעיר הנקרא "צלא דלחכם". במכתב של יהודי "תאזה" לצפרו הם כותבים במקביל לחכמי פאס גם, "לחכמי צפרו ובראשם רבי דוד אראג'יל" דבר המעיד על קיום חכמים נוספים בצפרו מלבדו.

כידוע, הקשרים בין קהילת צפרו לקהילת פאס היו אמיצים במיוחד, בשל הקרבה הגיאוגרפית ביניהן. קהילת צפרו ניזונה רבות במישור הרוחני מהעיר פאס המעטירה, ושאבה מים רבים מן הכרך הגדול. מטבע הדברים, ההשפעה העצומה שהיתה למגורשים בפאס נתנה את אותותיה אף בצפרו, בכל תחומי החיים, הכלכליים, הרוחניים, התרבותיים והחברתיים. ועל כך יעידו תקנות המגורשים, בנושאים השונים אשר הגיעו לצפרו ופעלו את פעולתם. להלן נציין מספר דוגמאות:

1. ריכוז ופיצול בקהילות בימי אסמאעיל בשלהי המאה ה־17 ובראשית המאה ה־18

בעיות חדשות הציקו לבני פאס ומרוקו בכללה בזמנים אלה. שלטונם של השליט החזק בן לאביו מייסד השושלת העלווית החדשה מולאי אסמעיל (1672־1727) היה כרוך במסים כבדים לניהול מלחמותיו ושבהם חלקם של היהודים היה גדול. הצורך בתקנות רבות על חלוקה צודקת יותר של הנטל התעורר והפעם ביתר שאת הצורך בפיקוח על משתמטים "אלימים" המסתתרים תחת חסות מוסלמים תקיפים.

אך המשטר הריכוזי שהנהיג שליט זה ועלייתן של קהילות חדשות ומשגשגות היתה בהן גם ברכה: תקנות פאס פשטו במכנאס, **בצפרו**, בתטואן, בסאלי ובעיירות ובכפרים הסמוכים להן. התפתחות זו יצרה, אולי בפעם הראשונה התלכדות חברתית בלתי מבוטלת, שבמרכזה היה ר' יהודה בן־עטר. הוא עצמו אומר שתוך דורות אחדים נתפשטו תקנות הירושה במרבית הקהילות במרוקו: תטואן, אלקצר אלכביר וכל הגליל ההוא, מכנאס, **צפרו** ומראכש באופן חלקי.

דיוקנה החברתי של הקהילה על מה שמחכה לה בדורות הבאים עולה גם מתוך התקנות שבאו לסתום פרצות בתחומי מותרות בלבוש וכן "בסיבת הנשים היוצאות מלובשות ומקושטות בתכשיטי זהב ואבנים טובות... ועיני העמים רואות וכלות".

תקנות אחרות באו ללמד את המון העם דרך ארץ במשתאות חולין ובשמחות מצווה. חזרו והתריעו על סעודות ראווה ועל בזבוז מיותר.

מספר התקנות עולים פרטים חשובים גם על שכבת ההנהגה: הנגיד, המוסד הגבוה ביותר בהנהגה היהודית במרוקו, ה״מעמד״ — הכולל את טובי העיר, מונח שהובא עם המגורשים ונשתל בקרקע חדשה. כמו כן, מצטיירים ממנו קווים אחדים על סמכויות בתי־הדין וסדריהם, תפקידו של בית הכנסת גם כמרכז חייה של הקהילה ועוד ועוד.

2. **התפוצה הגיאוגרפית של תקנות הירושה: פאס, תטואן, אלקצה, מכנס, צפרו, ודבדו — כמנהג המגורשים: תאפלאלת ומראכש — לפי דין תורה; תאזה — מנהג שונה.**

״ואם הזרע ההוא קטנים הוא קודם לכל אדם להיות אפוטרופוס על בניו, ככל המנהג והתקנה שנהגו ותיקנו ביניהם קהילות פאס **המגורשים** מקסטיליה. וגרירי אבתרייהו כל ארצות המערב חוץ מתאפילאלת ואגפיה ובמראכש יש ויש כל משפחה כמנהגה דהיינו, אותם שהם מזרע המגורשים גם כן, ויש שעושין כתובה כדת. אבל כל שאר ארצות המערב: פאס ותטואן ולאקצר וכל הגליל ההוא. ומכנאס **וצפרו** כולם כאחד עושים כמנהג **המגורשים**. וכן קהל קדוש סיבילינוס אשר בדבדו ג״כ, עושים כמנהג המגורשים. אבל קהילת קודש תאזה יש להם מנהג בפני עצמו בחלוקה״. ז׳ תמוז התפ״ז, וחתום הדיין, מו״ר הרב יהודה בן־עטר.

3. **הסכסוך על השחיטה:**

כפי שצויין לעיל, בשנת 1523 פרץ סכסוך חמור בין המגורשים לתושבים על רקע מנהגי שחיטה שונים, שלווה אף בחרמות הדדיים ופניות לשלטונות. אף מסופר, כי על רקע מחלוקת חריפה שנתגלעה סביב נושא השחיטה נאלץ השולטאן בפאס באותה תקופה להתערב ולהפריד בין הניצים ע״פ בקשת ראשי הקהילה על שני גווניה, המגורשים מחד והתושבים מאידך. למאבק לא היה ריח הלכתי בלבד, אלא גם ריח כלכלי ופוליטי בדרך להנהגת הקהילה.
אותה עת, היתה בצורת גשמים. והשולטאן בחפשו אחר פתרון למחלוקת ביקש מכל צד לבחור את נציגו ע״מ לעמוד בתפילה מתוך בקשה ותחנונים לירידת גשמים. הצד שיצליח להביא לירידת גשמי ברכה,ידו תהא על העליונה במחלוקת השחיטה, כאות וסימן שמיימי. ואכן, נציג התושבים עלה להתפלל אך לא עלה בידו הדבר ולא נענה. מאידך, נציג המגורשים הרב סרירו, עמד בתפילה, תוך הפניית קריאה לשוכן במרומים כי אין טעם בחייו אם תפילתו זו לא תתקבל. ואכן לא מש ממקומו עד אשר נפתחו שערי שמיים והמטירו גשמי ברכה על העיר; כך הגיעה המחלוקת הזו לקיצה.
אף קהילת **צפרו** קיבלה בנושא זה מנהג המגורשים ולא הלכה אחרי מרי״ן בדיני הטרפיות.

ומוהר״ר שלמה עמאר זצ״ל. ובסה״ב משפט וצדקה ביעקב ח״ב סי׳ נד׳ מוזכר שמו אודות חוות דעת שנדרשה ממנו ומחברי בית דינו על פסקי דין שפסקו רבני פאס, סאלי **וצפרו**.

2. במאה ה־18 פוגשים אנו את **כמוהר״ר רבי משה בן מאמאן זצ״ל** אחד מחכמי מקנס שנחשב לשר וגדול בין היהודים ומבאי בית המלכות במקנס. הצלחתו, עושרו, וכבודו גרמו לקנאתם של רבים עד שנרצח בידי קנאי מוסלמי בכגי שבט תקכ״ג וכך תואר ע״י חכמי ודייני פאס, כמוהר״ר אברהם אבן דנאן, זצ״ל, וכמוהר״ר עמנואל מאנסונו זצ״ל, וכמוהר״ר שאול אבן דנאן זצ״ל, וכמוהר״ר רפאל עובד אבן צור זצ״ל, וכמוהר״ר אליה הצרפתי זצ״ל, וכמוהר״ר מתתיה סירירו זצ״ל, בזה הלשון: ״האדם הגדול בענקים, לספר שבחיו יכלה הזמן, הוא ניהו החכם השלם, איש חיל רב פעלים, ועם קדושים נאמן, השר והטפסר מוה״ר משה מאמאן זצ״ל. ואילו כמוהר״ר דוד חסין זצ״ל בספרו תהלה לדוד, בקינה שחיבר עליו לאחר הירצחו, מתארו: עטרת ראשנו... שר גדול בישראל... אבד חסיד מן הארץ, נאה מקיים ודורש, גבור לעמוד בפרץ חיל וחומה היה לנו וכ״ו. חכמי תטוואן, מרעיפים עליו שבחים בזו הלשון: ״משיח ה׳ רועה נאמן, וימינו פשוטה לקבל כל הבא אל ביתו רעב יצא ושבע, וטעון ז׳ ברכות הבכור כבכורתו והצעיר כצעירותו, בנגלה ובנסתר, עטרת ראשנו, ורוח אפנו, החכם השלם עמוד הימיני, איש חיל רב פעלים, נר המערבי, שמו נודע בשערים לשם ולתהילה, בתורה וגדולה, ובמקום גדולתו שם ענוותנותו בפועל שם ומלה, כמהר״ר משה בן מאמאן נר״ו וכו׳.

3. באמצע המאה ה־18, זרחה שמשו של **כמוהר״ר יוסף מאמאן זצ״ל** המערבי (בשנת התק״א 1741 במכנס שבמרוקו) בנו של כמוהר״ר רבי משה בן מאמאן זצ״ל הנ״ל, אשר עלה לארץ ישראל והשתקע בצפת, ולימים, באחת משליחויותיו כשד״ר לערי פרס הגיע לבוכארה, והתקבל ע״י הקהילה בכבוד רב. לאחר תקופה קצרה, בה הרביץ תורה ברבים על מעלתה וקדושתה של ארץ־ישראל, ומצוות הצדקה לתלמידי חכמים היושבים בארץ ישראל ומצוות יישוב הארץ, נקשרו בני הקהילה בו, ובקשוהו שישאר במקום ידריכם בדרך התורה והמצוה וישמש להם מורה ומנהיג ואף הובטח לו לייסד ישיבה גדולה בבוכארה בראשה יעמוד. ואכן ר׳ יוסף נענה לבקשתם וניתן לומר כי מפגש מענין ומרתק זה בין ר׳ יוסף מאמאן ממרוקו לבין קהילת בוכארה הנידחה, מוגדר כהסטורי, כי בעטיו השתנו חייהם הרוחניים של יהודי בוכארה, והשפעתו ניכרת עד ימינו אנו. ר׳ יוסף הקים ישיבה במקום, חינך תלמידים מגיל צעיר, והפיץ תורה בקרב המון העם. שימש כמורה צדק ודיין, הכשיר דור של תלמידי חכמים, מורי הוראה, שוחטים ובודקים, תיקן תקנות חשובות, הדפיס ספרי קודש וארגן את החיים הרוחניים של הקהילה מן היסוד. בפי כל כונה ״ר׳ יוסף מאמאן המערבי, אור ישראל״. הניח אחריו דרשות רבות, ומוזכר שמו בספר זכר צדיק ובספר יסוד מערבי. נפטר בתקפ״ג בבוכארה (1823).

4. במאה ה־19 מאירה דמות רבנית מיוחדת בצפת ובטבריה, כמוהר״ר רפאל מאמאן זצ״ל המכונה ״המלאך רפאל״. ר׳ רפאל נולד במקנס שבמרוקו, בשנת התק״ע ונפטר

בשנת התר״מ בהיותו כבן 70 (1809-1879) ובעודו נער עלה לארץ ישראל, והתיישב בטבריא, שם נתמנה לדיין בביה״ד המקומי, ולימים נתמנה לרב ודיין בצפת. חיבר שו״ת ודרושים שנדפסו בספר מרפא לנפש, ודיני עגונא. וכך מתארו מניי״ר הגאון הקדוש המפורסם, הראשי״ל כקשי״ת וכמוהר״ר ישא ברכה זצי״ל, שהיה הרב הראשי לישראל, בהקדמתו לספר מרפא לנפש: ״ צדיק נודע למשגב, הרב הגאון הגדול, מעו״מ מר זקנם המפורסם לשי״ט ולתהלה, רב ומורה צדק כמה שנים בעהי״ק צפת תובה״א, ובעהי״ק טבריא תובב״א, כקשי״ת **המלאך רפאל מאמאן** זכר צדיק וקדוש לברכה, וכבוד מר בריה ברבינא הרב המופלא, וכתר שי״ט עולה, **המעלות לשלמה** זלהי״ה אשר היו שוקדי בית המדרש לילה ויום כחשיכה כאורה, על דלתי התורה, ובפרט מר ברישא, בוצינא קדישא, רבי אבהו זצי״ל, משיב לכל שואל בעומק עיונו וזכוך שכלו וכי״ו עי״ש.

ולא ייפלא אי״כ שהרה״ג כמוהר״ר רפאל עבו זצי״ל חבר ביה״ד העליון בירושלים, כתב בספרו בית האוצר ת״א, כי בדורות האחרונים רוב המשפחות הנכבדות הנמצאות באי״י ואשר העמידו רבנים גדולים ועסקנים נכבדים הינם ילידי מרוקו, וביניהם ציין את משפחת בן מאמאן מצפרו; ואכן רואים אנו כי השפעתם נפוצה ממרוקו עד לאי״י ואף לבוכארה.

משפ׳ מאמאן
לבית הרמב״ם

משפחת מאמאן שבעיר התורה, צפרו, המכונה ״ירושלים הקטנה״, הינה ותיקה ושרשית, והטביעה את חותמה על הקהילה במשך דורות. היא הצמיחה מתוכה חכמים גדולי תורה והוראה, חסידים ונגידים אנשי מעשה, פוסקים ודרשנים, הוגים ומשוררים דור אחרי דור במשך מאות בשנים. ממש התקיים בה מאמר חז״ל ״כל שהוא תלמיד חכם ובנו תלמיד חכם ובן בנו תלמיד חכם שוב אין התורה פוסקת מזרעו לעולם... (בבא מציעא פ״ה ע״א). מן המאה ה־17 עד לימינו דהיינו, מתחילת היישוב היהודי בצפרו, אנו פוגשים את בני משפחת מאמאן במשך 7 דורות, בעמדות מפתח בקהילה, בתחום הרוחני והגשמי כאחד, אשר חרתו את רישומם על הקהילה בכל המובנים, הניחו יסודות איתנים לחיי היהדות בעיר בתחומים שונים, חידשו תקנות בנושאים מגוונים, והיו שותפים בכירים לבניין ולארגון הקהילה, ומעמודי התווך שלה.

1. הראשון אשר נודעו לנו עקבותיו הינו **כמוהר״ר שלום מאמאן זצ״ל** אשר חי בסוף המאה ה־17 ובתחילת המאה ה־18, והמתואר בכתובות דידן בזו הלשון: ״הרב הכולל,

4. תרומת קהילת צפרו לספר התקנות:

את "ספר התקנות" ערך לראשונה ר' יעקב בן צור, שביססו על "קונדרסי" תקנות החכמים השלמים קדמונינו המגורשים מקשטליא, וכן על ספר ההסכמות של קהילות המגורשים. כמה מתקנות זמנו של ר' יעקב טבועות בחותמו ובסגנונו המליצי והמלוטש. ר' מכלוף אבן זכרי העתיק את הספר שנית ב־1778, סיפח לו פסקי דין רבים מענייני התקנות, פרי עטם של חכמי פאס במאה הי"ח.

את העריכה הסופית וההבאה לדפוס של הספר עשה ר' אברהם אנקאווה צאצא למשפחת מגורשים, ששקד על הוצאת חיבוריהם של חכמי קסטיליה ואפריקה הצפונית. הוא שיבץ בתוך "ספר התקנות" את "קיצורי התקנות" הכולל את תכנן העיקרי של חלק מהתקנות שנכתב ע"י רבי רפאל ברדוגו ממכנאס.

רבי רפאל משה אלבז, רבה של **צפרו**, שחי במאה ה־19, כתב פירוש על "קיצור" זה בשם "יד רמ"א" והוא הודפס לראשונה בקונטרס שהוציאו לאור במרכז דינור ובמרכז שז"ר ככתבו וכצורתו. בשני קיצורים אלה זכינו אף ללמוד שקיעין אחדים ממשנתם של חכמי מכנאס **וצפרו** — שתי קהילות שעמדו בקשרי גומלין הדוקים עם קהילת פאס בפרט חשובה הרציפות בקונטרס אלבז למאה הי"ט. בהדפסת צילום של הספר מחדש בימינו נכללו "ספר התקנות", כולל המפתח לספר זה, על פי המהדורה הראשונה, וכן "קיצור התקנות" על שתי נוסחאותיו לספר.

עיון ב"ספר התקנות" על קיצוריו ופירושיו יש בו ללמד על שלש קהילות במרוקו; **פאס, מכנאס וצפרו** — במשך ארבע מאות שנים, לא רק על עצמן באו ללמד אלא גם על קהילות אחרות כגון **סלא, רבאט, תטואן** ואף מראכש הרחוקה.

כאשר בודקים את הזיקה הקיימת בין תקנות המגורשים לבין התקנות שנהגו בספרד, אנו רואים שהם ראו את עצמן כממשיכים של הדפוסים שנקבעו ונתגבשו בספרד. כל זה יש לו חשיבות בקביעת רציפות ההתיישבות של יהודי ספרד במרוקו מראשיתה במאה ה־15 עד שנת 1750 וגם אחריה.

אם ללמוד ממקורות משלהי המאה הי"ז ועד שלהי המאה הי"ח על שהתרחש קודם, הרי השפעת המגורשים הלכה וקיבלה הגדרה אחרת עת שהם באו לארץ החדשה: היו אמנם משפחות ששמרו בקנאות רבה על מוצאם ומסורתיהם הספרדיים אך במרכזים הגדולים של פאס ושל מכנאס, של מראכש ושל מוגדור של תטואן ושל סלא נתמזגו היסודות החדשים והוותיקים אלה באלה.

דבקותם של השכבות העממיות במנהגיהם הקודמים נותרה כמעט בעינה. למשל **צפרו** במאה הי"ח שבה היתה קהילה של בני הביניים ושל השכבות הנמוכות והנהגתה באה בעיקר ממשפחות בן הרוש, בן חמו, בן זכרי, אביטבול, מאמאן, עטייא ואחרים שלא היתה להם זהות ספרדית מיוחדת. בדרום היו **מגורשים** שנטמעו לחלוטין בין המקומיים כגון בני פרץ שבדאדס.

במחוז תאפלאלת נעדרה השפעת המגורשים כמעט לחלוטין. גם בצפון הארץ ההשפעה הספרדית לא היתה כוללת: בריף הסמוך לתטואן, המשיכו גם בשלהי המאה הי"ט לנהוג בניגוד לתקנת המגורשים שאין לקדש אשה שלא בפני עשרה וביניהם אחד מדייני העיר, מנהג החופה המפורסם.

בין כך ובין כך, בשום קהילה מקהילות מרוקו לא הוסיפו המסורות המקומיות להתקיים בשלמותן וחותם של יוצאי ספרד ופורטוגל נטבע במסגרות החיים החדשות.

ירושלים הקטנה: אכן עיירת צפרו, עם היותה עיר קטנה, תרמה תרומה גדולה ליצירה התורנית ולתרבות היהודית במרוקו. רבניה, שמם הלך לפניהם מפורסמים היו לתהילה בין חכמי פאס ומכנאס, תטואן וסאלי, ואף מחוץ לגבולות מרוקו הגיע שמעם. מיקומה של העיירה בשכנות לפאס, גרם לכך שחכמים בעלי שיעור קומה התיישבו בה, והעמידו בה תלמידים הרבה. יצירתם של חכמי צפרו הקיפה את כל תחומי התורה: הלכה, מקרא, פרשנות, קבלה, שירה ופיוט, חכמות כלליות, תכונה ועברונות, מוסר והגות. אין ספק כי תרומתה והשפעתה של העיר צפרו על יהדות מרוקו בכלל בחיי הרוח, היתה כבירה ביחוד ביחס לקהילתה הקטנה ולא ייפלא, א"כ, שצפרו כונתה אף "ירושלים הקטנה".

דוגמא של משפחת מגורשים והשפעתה על קהילת צפרו מזה 7 דורות: מאז ראשית הישוב היהודי בצפרו אב ובנו ללא הפסק.

מאמר זה הינו תקציר הלקוח מספר "עם ר"ם" המתאר את שושלת היוחסין של משפחת מאמאן לבית הרמב"ם אשר חובר ע"י הרב ד"ר רפאל ממן שליט"א, הנמצא עדיין בכת"י ויימסר לדפוס בקרוב, ב"ה.

משפ' מאמאן
בק"ק צפרו

משפחת מאמאן הינה משפחה עניפה במרוקו הנמנית על המשפחות המיוחסות ממגורשי ספרד וחלק נכבד ממנה מרוכז בערים מראקש מקנאס, פאס וצפרו. קבלה בידיהם, מזקני הדור, כי משפחת בן־מאמאן הינה מזרע הנשר הגדול, מורנו ורבנו מאור הגולה ואשר כל ישראל הולכים לאורו כקש"ת רבנו הרמב"ם ע"ה. אשר הוא עצמו מתייחס לזרעו של דוד המלך ע"ה כידוע וכמקובל בידינו. בימי קדם היו נקראים בן מיימונו, ואילו בתקופה מאוחרת יותר נתקצר השם לבן מאמאן ורק בדורות האחרונים ממש נשמטה המלה "בן" משם משפחתם, ונקראו בפי כל מאמאן. אך בכתובות ובגיטין מקפידים עד היום לכתוב בן־מאמאן. ואכן ותיקים בארץ הקודש, בצפת וטבריא, מאשרים קבלה זאת כפי שהעיד עליה הרה"ג כמוהר"ר שלמה אוחנה זצ"ל שהגיע בזמנו כשד"ר מארץ הקדש למרוקו.

1. כבר במאה ה־17 ידוע לנו על **מוהר"ר רבי אברהם בן מאמאן זצ"ל**, מו"צ ודיין במראקש, אשר התכתב בענייני הלכה עם המוהריב"ע זצ"ל ומוהרביץ זצ"ל, ונמצא חתום בפסקי דין עם מוהר"ר דוד בינבנישתי זצ"ל, ומוהר"ר יוסף סעדון זצ"ל,

בישראל להלל, ענותן כהלל זהב צרוף בעליל, שוחט ובודק מובהק, שמן תורק צדיק כתמר נקי כעמר שלם הוא ושלמה משנתו, אשרי יולדתו כמוהר״ר שלום זצ״ל. הוא היה מחכמי המעמד ומהשוחטים והבודקים המובהקים, וכן סופר שטרות ומוזכר שמו בספר ״אבני שיש״ בקונטרס הטרפיות, וכן בספר דברי מרדכי להרה״ג הרב המרביץ זצ״ל.

2. בנו של הרמ״ז הנ״ל הינו **כמוהר״ר שלמה בן מאמאן זצ״ל** אשר חי במאה ה־18 והמתואר בזו הלשון: ״נשיא ישראל, החכם המרומם, אור יומם, רב פעלים ורב מהללים ר׳ שלמה זצ״ל״. הוא היה מראשי העדה בדורו, ולימים נתמנה כנשיא העיר צפרו, ומאז כונה בשם ״נשיא ישראל״. שנים רבות, נשא על שכמו עול הצבור באהבה ובאמונה, עמד בפרץ לכל דבר שבקדושה, רדף צדקה וחסד בגופו הונו ואונו בנדיבות לב עצומה, ובין יתר פעולותיו עמד עמדה איתנה לימין השדר״ים שהגיעו מארץ הקדש לאסוף כספים למען הישוב בארץ, ולחיזוק בנין התורה באי״י ע״י תמיכת חכמי ורבני הארץ אשר ישבו על התורה ועל העבודה בישיבות וכוללים.

ואכן נשתיירו בידינו מספר מכתבים, המעידים על הקשר האמיץ שהיה לו עם רבני אי״י, בנושא זה. ובאחת האגרות שנשלחה אליו בכ״ח אדר התק״ס, ע״י רבני טבריא הוא מתואר בזו הלשון: ״אות באות, זך וישר פעלו, ותפארת לו, דרחים ומוקיר רבנן, ובצל שדי יתלונן, עדות לישראל, טוב וישר, אהוב למעלה מכל החי מכל בשר, רב חסד, מטה כלפי חסד אל, הלא הוא הנבון והמשכיל כמוהר״ר שלמה בן מאמאן, נרו יאיר עד עמוד כהן לאורים, ובנה המקדש והאריאל, כן יהי רצון אמן״. וחתומים עליה, שבעה רבנים ביניהם הרה״ג ככש״ת וכמוהר״ר יצחק אבולעפייא זצ״ל, והרה״ג ככש״ת כמוהר״ר יוסף אבולעפייא זצ״ל אשר חתימותיהם זוהו באופן ברור.

כתב יד של אגרת שנשלחה ע״י רבני טבריא, לנשיא קהילת צפרו כמוהר״ר שלמה בן מאמאן זצ״ל (המאה ה־18).

3. בנו בכורו של הרמ״ז הנ״ל הינו החסיד העניו הקדוש מניי״ר **הרה״ג מעוז ומגדול וכו׳ כקש״ת וכמוהר״ר יהושע חיים אהרון בן מאמאן זצ״ל**, הידוע כרב גדול וקדוש, חסיד מופלא, משורר, דרשן, ושקדן עצום ואשר חי בסוף המאה ה־18 ותחילת המאה ה־19. מרוב חסידותו, בחג הסוכות, היה מבלה את כל החג בסוכה בצלא דמהימנותא, מבלי להכנס לביתו כלל, והיה מרשה לעצמו לעזוב את הסוכה רק להליכה לביהכ״נ בלבד. ובערב החג היה מכניס לסוכה את כל ספריו הנחוצים לו, עליהם היה רכון יומם ולילה.

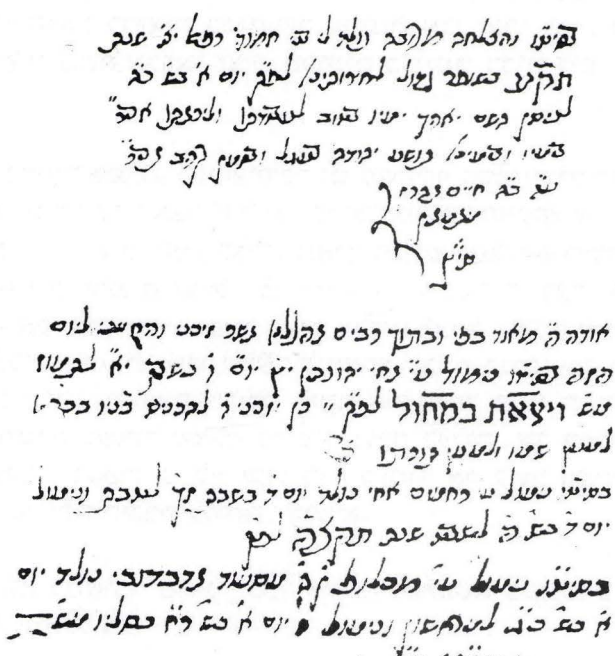
ובספר מלכי רבנן להמהרי״י בן נאים זצ״ל, הוא מתואר בזו הלשון: ״כהה״ר אהרן מאמאן זצ״ל, חי במאה הששית מחכמי צפרו, והיה מרבה ישיבה מרבה חכמה, היה דרשן גדול, חכם ירי״א וסר מרע, מלא מידות טובות, תמיד וישר, קנה לו חכמה רבה, כל זה ראיתי בספר נועם שיח למוהר״ר שמואל אלבאז זצ״ל בשיר אשר שר עליו כשנולד לו בן״.

ובקינה שחיבר עליו בפטירתו מתארו מניי״ר הגאון הקדוש הרה״ג וכ״ו רבי שר שלום משאש זצ״ל ממקנס בזו הלשון: ״פעולת צדיק תמים, הן בעודנו חי תלמודו בידו משים לילות כימים, לא פסק מפומיה שנון וחיזרת, מתהלך בתומו צדיק כלו כהדרת, הכל משמיעין את מעשיו וצדקתו, במקום גדולתו אתה מוצא ענותנותו, חסדאה הוא וחסדאן מיליה, רב גובריה ונפיש חיליה גברא דמאריה סייעיה והיה בישורון, מתלמידיו של אהרן״.
כ״כ, במכתב נחומים שנשלח ע״י מניי״ר הרה״ג, המלך דוד משאש זצ״ל אחיו של הרה״ג שר שלום משאש זצ״ל, מתואר הרה״ג הגריח״א מאמאן זצ״ל בזו הלשון ״נצחו אראלים את המצוקים, ונשבה ארון הקדש כי מלאה צבאה... וי וי דאיתבר כסא דמוקרא, אספקלריא המאירה, ליהודים היתה אורה, קנח שם טוב מלא כף נחת ויעט מעיל הוד והדר ותפארה, אילן עומד במקום טהרה, יד שניות לתומיה וענוה כמלאך אלקים נורא, וכל מדות טובות כאן נמצאו וכאן היו אחת מהנה לא נעכרה, ויום ולילה כחשיכה כאורה, לא ימוש פיו ספר התורה, ובמקום שאמרו לכשיר אין להאריך זוהי דרך ישרה, כי הנה היריעה כמדתה קצירה, מהכיל אפי׳ כחוט השערה, מיופי מדותיו ופעולותיו פעולת צדיק לחיים...״

ואכן, מלבד גדולתו בתורה וביראה, ופועלו הכביר בשטח התורני פעל רבות ונמרצות למען קהילתו גם בשטח הגשמי. ובהיותו עשיר בעל נכסים, בעל מאה ובעל דעה, הפצירו בו בני העיר לעמוד בראשם, עד שנאלץ להיענות לבקשתם, והוכתר כנשיא הקהילה ואף כונה בפי כל ״נשיא ישראל״. בכך זכה לכתר תורה וכתר מלוכה כאחד, הנהיג את צאן מרעיתו ביד רמה ובעוז רוח ואף הוכנס לכלא עונה ונקנס בניסן תק״צ ע״י ראש העיר הערבי, על אשר העז לעמוד בראש המאבק למען צאן מרעיתו, בהלכו להתלונן לפני המלך בעיר פאס, על יחסו המר והקשה ליהודים של ראש העיר בצפרו.

הגריח״א בן מאמאן, הזקין ובא בימים, נפטר בשיבה טובה, זכה לראות את בנו, ונכדו חכמים גדולים בתורה יראה וחכמה. חיבר ספר שירים ופיוטים בשם מהלל

אלי', והניח אחריו ג' בנים הלא המה הרמי"ז המלאך רפאל זצי"ל, והטור השני החכם המרומם, אור יומם, כמהי"ר שלום זצי"ל, והטור השלישי החכם המרומם אור יומם כמהי"ר ישועה זצי"ל. גם אחיו, האדם הדגול, נגיד ורב, נדיב נדיבים, ר' דוד בן מאמאן זצי"ל, ובנו הגמיון הולך צדקות ודובר מישרים ר' אברהם זצי"ל פעילים היו בחיי הקהילה ותרמו רבות בתחומים שונים ומגוונים.

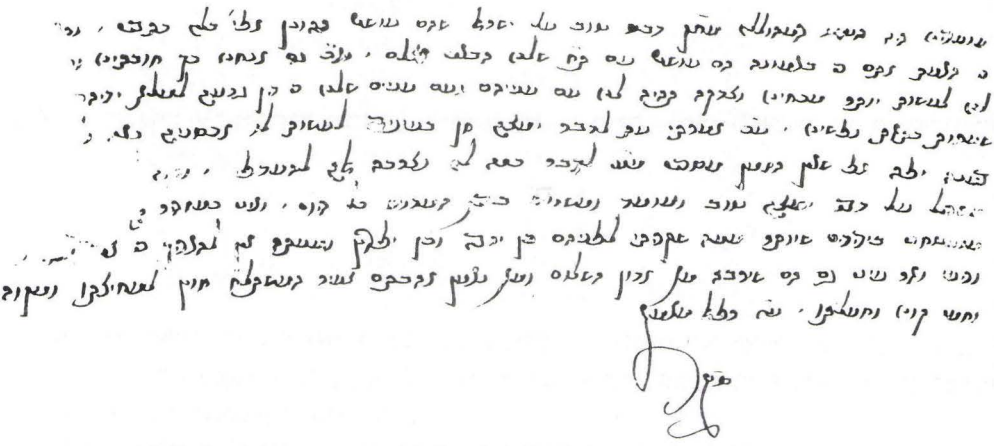

כתב יד קדשו, של החסיד הקדוש הרה"ג יהושע חיים אהרן מאמאן זצי"ל וחתימת ידו (המאה ה־18 וה־19).

4. **המלאך רפאל בן־מאמאן זצי"ל**, בנו בכורו של הגריח"א זצי"ל נודע ומפורסם כרב גדול ועצום; מקובל אלקי, אשר רוח הקדש היתה חופפת עליו ופעל רבות בקהילתו ומחוצה לה באמצע המאה ה־19.
גדולתו בתורה: ראב"ד אשר בבית דינו מכהנים הרה"ג מתתיהו אבן זכרי והרה"ג רפאל משה אלבז זצי"ל:
אכן, כפי שהעידו עליו רבני דורו במרוקו, ובארץ הקדש, ילאה חרט אנוש לתאר גודל

מהללו ותפארת חכמתו בנסתר ובנגלה.
המלאך רפאל בן מאמאן זצ"ל נולד בכ"ה ניסן תק"ע (בדיוק באותה שנה בה זרחה שמשו של המלאך רפאל מאמאן מטבריה זצ"ל!!) בעיר צפרו; למד תורה אצל מו"ר אביו הגריח"א זצ"ל וכן אצל הגאון הקדוש הרח"ג כקש"ת וכמוהר"ר עמור אביטבול זצ"ל מחבר ספר מנחת העומר, ואשר כיהן באותה תקופה כראב"ד, גדל בתורה וביראה, הוכשר כמוהל מובחק, והפך לדרשן ומוכיח מופלא. לימים, הוסמך כדיין ומו"צ ע"י הרח"ג עמור אביטבל זצ"ל, ועל־פי צוואתו של הרח"ג עמור זצ"ל אף מונה כראב"ד במקומו וכממשיך דרכו. ואכן, משך שנים רבות כהן כראב"ד כאשר ידידו ועמיתו הגאון כקש"ת כמוהר"ר מתתיה אבן זכרי זצ"ל וגיסו הגאון כקש"ת וכמוהר"ר רפאל משה אלבאז זצ"ל מכהנים כדיינים בבית דינו.

מקובל אלקי:
לצד גדולתו בתורת בנגלה, כפי שהדבר גם משתקף בספרו "**יד רמ"ה**", חדר למעמקי תורת הנסתר, אותה למד אצל הרח"ג הקדוש המקובל האלקי שד"ר כקש"ת וכמוהר"ר חיים בוחבוט זצ"ל אשר הגיע לצפרו מארץ הקדש כשליחא דרבנן, והתארח לתקופה ארוכה בביתו של הרמ"ה זצ"ל. וכך למדו את חכמת הקבלה יומם ולילה, ומאוחר יותר הצטרף אליהם הרח"ג רפאל משה אלבאז זצ"ל, שלמד אתם לפרקים.
מסופר, כי בליל שבועות ישבו שלשתם ולמדו קבלה בביתו של הגאון רפאל מאמאן זצ"ל, בעלית הבית, ובחצות הלילה ביקר איש אחד מבני הקהילה אשר היה ידוע בצדקותו, במטרה לשאול שאלה בלימוד ועלה לעליה, אך כשניסה להכנס אליהם, מיד שב לאחוריו בספרו כי לא יכול היה לעמוד אף לרגע במחיצתם מעוצמת חום אש השכינה שהיתה חופפת עליהם, וזיע"א.
משורר:
כ"כ, ידוע היה כמשורר מחונן, כפי שהדבר מתבטא בקונטרס השירים והפיוטים שחיבר בשם "**מהלל אל**".

כתב יד קדשו, של המלאך רפאל מאמאן זצ"ל וחתימת ידו.
המאה ה־19.

אהבתו לארץ ישראל:
מלבד, מנהיגותו הרוחנית, זכה לעושר חמרי גדול, אשר נוצל על ידו לבניית ישיבות כוללים ומוסדות קהילתיים לתמיכת בני התורה בעיר, לכלכלת עניי הקהילה, ועל כולנה לסיוע לחכמי א"י ולחיזוק בנין התורה בארץ הקדש אשר אהבתו אליה לא ידעה גבול, והשתוקק ממש לעלות ולהשתקע בה. הדבר מצא ביטוי גם בדרשותיו הנלהבות על קדושת ארץ ישראל באומרו כי לא ניתן להיות יהודי שלם, רק בארץ העברים וכן באגרות שונות שהותיר אחריו, ובהן הוא כותב כי עליו לזרז עצמו לקיים נדרו לעלות לא"י. וכך כותב עליו שד"ר חנניה אביטבול זצ"ל לחכמי א"י: "אחי אות טובייננא דחכימי כמוהר"ר עובדיה סאנס נר"ו באה האות להגיד לכת"ר שהגעתי לצפרו ומצאתי את שאהבה נפשי **אדמו"ר כמוהר"ר רפאל מאמאן** הי"ו שחפצו ורצונו לעלות ולראות בבית קדשנו ותפארתנו... יהי רעוא כשם שזכיתי ללמוד מפיו תורה בחו"ל כך אזכה ללמוד תורה ומצוות מפיו בא"י. ומה אדבר ומה אומר מצדקותיו ותורתו, אין הפה יכולה לספר בשבחיו. ולו דומיה תהלה. אשע"כ...עמדו עמו עמידה שיש בה סמיכה... וגדול שמושה, יותר מלמודה... אשרי מי שזכה בו אשרי מי ששמש לפניו, והוא ב"ה ריש מתא וריש מתיבתא דיין ומו"צ בעי"ת צפרו, והוא אהוב נאמן להרב צוף דב"ש, וכבר צוה עליו בפני לק"ק יפו שבבוא הרב כמוהר"ר רפאל הנז' לא יניחוהו לילך עד שיודיעוהו שבא ויצאו להקביל פניו. ויודע אני בודאי שהאדון יחזיק לי טובה על רזה דינא שזכה לשרת בקדש ולשמש לפני גברא רבא".
בשעת פטירתו, זכר את א"י משאת נפשו. ומספרים שבשעת הגסיסה היו שפתותיו דובבות שמות מקומותיה הקדושים ושמות מלכי בית דוד ועם זה נסתלקה נשמתו הטהורה.

מנהיג כריזמטי: בו, תלויים אנשי העיר:
אמנם, לצערו כמיהתו ומשאלת לבו זו לא התגשמה ואף כאשר היה קרוב מאד למימושה נמנע ממנו הדבר בשל לחץ אדיר שהפעילו עליו בני הקהילה להניא אותו מלעזבם, בטענם כי הוא אינו יכול להפקיר אותם הן בתחום הרוחני והן בתחום הגשמי, וכי בלעדיו הקהילה תתמוטט כליל בהיותו מנהיג הקהילה בו תלויים כל יסודותיה, כ"כ בשל סכנות הדרכים ומלחמות הברברים שהיו בעכריו. ובעניין זה אף פנו ראשי הקהילה, ובראשם **הרב הקדוש הרה"ג אליהו בן הרוש ע"ה**, לרבני גאוני פאס ע"ה, ע"מ להשפיע עליו, לבל יעזוב את הקהילה, בזו הלשון "באתי לחלות פני כת"ר להיות מטפל במצוה כזאת, ולפייסו ולרצותו על הדבר הזה **לא לצאת מארצו** מכמה טעמי, חדא והיא שקולה ומכרעת מחמת הישיבה שחידש וריבה פעלים לתורה, ה' תלמידי חכמים ונלוים עמהם ת"ח אחרים, והוא היולדה והמחזיקה במתק מליו **וזולתו אין לה קיום אפי' שעה אחת**, ומצוה רבה כזאת שהיא תלמוד תורה דרבים ולדעתי אפי' עליה לא"י אסור ועוד שהוא מפקח על כל הת"ח והעניים ומצטער בצערם **ודבריו מתקבלים יותר משאר ת"ח** וכ"ו וכמה עניים יורדים מנכסיהם ובושים לקבל... והוא משגיח עליהם... מלבד כמה מעלות נסתרות ונגלות מגיד שיציאתו מן המקום עושה רושם גדול **ובלעדיו נמשלו לעדר תועה וכצאן אשר אין לו רועה וכו'".**

עוז רוחו: בנית המקוה הראשון בצפרו:

אכן, הרמ"ה זצ"ל, לצד גדולתו בתורה ויראת חטאו, היה עסקן ושתדלן בעל מרץ מיוחד אשר השפעתו ניכרה בכל תחומי חיי הקהילה. ע"מ לשבר את האוזן, די לספר את מעשה בנין מקוה הטהרה הראשון בצפרו, על ידו. כפי שהעניין מובא בספר "יד רמ"ה" ובספר קהילת צפרו בזו הלשון: "אכן, כראות כי נשי העיר היו טובלות בתעלות המים, ובמיוחד לאחר שאשה אחת נאנסה ע"י גוי בלכתה לטבול בנהר שמחוץ לעיר עמד בפרץ ונתקנא לבנות מקוה טהרה בנין גדול ורחב ידים, והשתדל ע"י כמה שוחדות לערכאות להביא מים מרחוק מהמעין בצינורות חרס, אשר לכל זה היה נחוץ הוצאות גדולות ואומץ לב עם המולות הערבים שהתנגדו לכך, וגם שבעה טובי העיר התעצלו לכל התכנית וטמנו ידם בצלחת, ודחו את ההצעה המסופקת שעולה סכום גדול, **והרב רבי רפאל ע"ה עמד בשלו וקבע אתם שהוא יוציא מכיסו עד אשר יצליח בעבודתו, והמקוה יעמוד על תילו** אז ישלמו לו ההוצאות וכו' וב"ה **תכניתו הוכתרה בהצלחה רבה, והבנין עמד לתפארה עד לימינו אנו, ושרת בכל עשרות השנים הללו את קהילת צפרו**". כפי שעולה ממעשה זה, הרמ"ה זצ"ל היה ידוע **כמנהיג יצירתי ומקורי** מהפכן במובנו החיובי, אשר לא בחל בשום אמצעי, בעוז רוח נדיר ע"מ לקדם ולפתח את חיי הקהילה במישור הרוחני והגשמי כאחד.

צניעות וקדושה:

אמרו עליו שרוח הקדש היתה חופפת עליו וזכה לשני שולחנות תורה וגדולה. לרגל מסחרו היה נמצא בעיר ג'יברלטאר ומתאכסן בבית רבי ישועה הלוי (מחבר ספר לי לישועה ירושלים תרמ"ג). הנשים בבית האכסניא היו מספרות על גודל צניעותו וקדושתו. מעולם לא ראו אישון בת עינו. כל זאת למרות גדולתו עושרו וקשרי הסחר המסועפים שהיו לו.

בניית ישיבות ומוסדות קהילתיים:

הרמ"ה זצ"ל, זכה לעושר חמרי גדול, אשר נוצל על ידו לבניית ישיבות וכוללים, מוסדות קהילתיים, לתמיכת בני התורה בעיר ולכלכלת עניי הקהילה, היה משקיע את הונו, אונו ומרצו כדי לכלכל את תלמידי החכמים שבעיר ואת ענייה, ואף סמך את הרבנים שהיו בימיו ונשארו אחריו בצפרו.

מוסר עלאי:

בגנזי מכתביו נמצאו הנהגותיו הישרות (ראה להרה"ג יוסף משאש רבה הראשי של חיפה בהקדמתו לספר "יד רמה")" במשאו ומתנו עם שותפיו והרחקת גזל הנכרי. הצורך להפריש לצדקה אחוזים מן הרווחים בעסקיו כ"כ הוא כותב כי עליו לזרז את עצמו לקיים נדרו לעלות לארץ ישראל, וכאשר יזכה לעלות שם ישכים ויערב להיות מטיב את הנרות ואשתו תטוה את הפתילות, ובשנה הראשונה יתענה ארבעים יום ויקבל שבת מבעוד יום וילמוד וילמד, והעיקר לזכות את הרבים ויתנהג בקדושה ופרישות כדברי האר"י זצ"ל".

גיסו של הרה"ג רפאל משה אלבז זצ"ל ומאמצו:

הרמ"ה זצ"ל נשא את הצדקת אסתר בת הרה"ג שמואל אלבז זצ"ל, אחותו של הרה"ג רפאל משה אלבז זצ"ל, אשה היתה ידועה בצדקותה וחסידותה העילאית. היא התבלטה בדקדוקי מצוות, בצניעות, בעלת צדקה וגמילות חסדים מרובים בגופה ובממונה, כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון להחיות לב נדכאים, הפיקה מרעב לחמה ונפשה.
נוסף לזה, התפרסמה בשל הקפדתה להתפלל ג' תפילות בכל יום שחרית, מנחה וערבית, ובערב שבת היתה אף קוראת הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום.
אחיה, הרה"ג רפאל משה אלבז זצ"ל, התייתם בגיל צעיר ואומץ כבן לכל דבר על ידה וע"י בעלה הרה"ג רפאל מאמאן זצ"ל כפי שהעיד הרמ"א אלבאז עצמו בקינה שקונן עליה בפטירתה: "אותי גדלה, וגם אומנה אחותי".

התאלמנותו:
בכ"ח אלול התרי"ב מתה עליו אשתו הצדקת אסתר ז"ל, בהשאירה ילד בשם רבי יוסף אשר התפרסם מאוחר יותר בצדקותו בענותנותו בקדושתו ובגדולתו בתורה. שנים מספר לאחר מכן, הוצרך להינשא בשנית אך הקפיד לחפש ולמצוא אשה כדוגמת הראשונה שתצטיין בצדקותה בת חכמים ואחיה חכמים. מאחר ובעיר צפרו לא מצא את מבוקשו ואף לא בפאס הסמוכה, נשא רגליו למקנאס, ושם מילא ה' את בקשתו במלואה, במוצאו אשה צדקת, בת רבנים גדולים, ואחות לתלמידי חכמים מובהקים, הלוא היא מרת ג'אמילה בת הרה"ג זכרי משאש זצ"ל ואחותם של שלושה גאונים הרה"ג שר שלום משאש (מור זקנו של הרה"ג שלום משאש שליט"א רבה הראשי של ירושלים) והרה"ג דוד משאש זצ"ל אשר היתה ידועה בצניעותה, ובמתן צדקה מופתי, ילדה לו בן בשם אליהו, אשר לדאבון לבנו לא האריך ימים ונפטר בגיל 17 בשנת תרל"ח במגפה שתקפה את העיר צפרו, ויעל אליהו בסערה השמימה. בשנת תרכ"ג, לאחר כחמש שנים של חיים בצוותא, התאלמנה מבעלה הצדיק זצ"ל. בהיותה צעירה לימים, רבים וכן שלמים גדולים בתורה ויראה ביקשו את ידה, אך הן אביה הרב שר שלום משאש זצ"ל והן היא עצמה סרבו להענות לבקשותיהם באמרם כי "**כלי שהשתמש בו קדש, אל ישתמש בו חול**", וכך ישבה באלמנותה כל ימי חייה, בבית אביה, **כאלמנתו של מלך**, תהי מנוחתה כבוד.

מדברי גדולי התורה עליו:
אגרות רבות נשארו תחת ידנו בהן התכתב עם גדולי הדור במרוקו ובא"י, מהן עולה התפארותם מגדולתו חכמתו וקדושתו, וכן קינות שחוברו עליו לאחר פטירתו. נציין נא, מספר דוגמאות לשבר את אזנינו.

הרה"ג שר שלום משאש זצ"ל: פונה אליו בזו הלשון:
"רב פעלים, ראשון בקדש יושב אוהלים, אב בחכמה מפיו תצא תורה ידין ידין יורה יורה הלכתא רברבתא תלי תלים, אלופי ומיודעי גדול בישראל המלאך רפאלי".

הרה"ג אליהו בן הרוש זצ"ל: כותב עליו:
"ראו מאן גברא רבה, רב טוב פעל עם אל, חידש ישיבה, זכה הוא וזיכה כלעומת

שבא, דגל תורה נשא עוז מלך שלם..." "חידש ישיבה וריבה פעלים לתורה הוא היולדה והמחזיקה במתק מליו וזולתו אין לה קיום אפי' שעה אחת; הוא מפקח על כל התלמידי חכמים והעניים ומצטער בצערם, ודבריו מתקבלים יותר משאר ת"ח וכמה עניים יורדים מנכסיהם... והוא משגיח עליהם, מלבד כמה מעלות נסתרות ונגלות מגיד שיציאתו מן המקום עושה רושם גדול ובלעדו נמשלו לעדר תועה, וכצאן אשר אין לו רועה."

הרה"ג דוד משאש זצ"ל כותב עליו:
"אדון השכל והחכמות, שר המושכלות, פאר המעלות, ארי שבחבורה, מעיין המתגבר, אור עינינו... החכם השלם והכולל, הדיין המצויין, כמוהר"ר רפאל בן מאמאן נרו יאיר, אור זרוח בגבורה כאספקלריא המאירה" ובאגרת אחרת ממנו, מוצאים אנו ביטויים כמו "ההוד לנו, הוד תפארתנו, עצום ורב זרוע המיומן, שר צבאות, לאלפים ולמאות, שומעו הולך וגדול בכל הפאות, איש אלקים קדוש עולה, הודינו והדרנו, נזרינו וכתרנו..."

הרה"ג חנניה אביטבול זצ"ל שד"ר מארץ ישראל: כותב עליו:
"יה"ר כשם שזכיתי ללמוד תורה מפיו בחו"ל, כך אזכה ללמוד מפיו תורה ומצוות בארץ ישראל, ומה אדבר ומה אומר מצדקותיו ותורתו, אין הפה יכול לספר בשבחיו, ולו דומיה תהילה, אשרי מי שזכה בו, אשרי מי ששמש לפניו והוא ב"ה "ריש מתא וריש מתיבתא" דיין ומו"צ בעי"ת צפרו, והוא אהוב ונאמן להרה"ג צוף דב"ש".

רבני טבריא ת"ו ביניהם הרה"ג יעקב אבולעפיא זצ"ל והרה"ג רפאל ארזי הכהן זצ"ל:
עמדו בקשר מכתבים על עמדתו האיתנה ומסירותו ללא חת, לחיזוק הישוב היהודי באי"י ולפיתוח והפצת לימוד תורה בארץ הקודש כותבים: "חמדת ישראל, המלאך רפאל, חכם לבב ואמיץ כח... גבור בפרץ לראות בבנית הארץ לעזרת ה' בגבורים, הלא זה הוד והדר, בקדש נהדר, פקידנו ושרנו, מעלת הרב הכולל, בישראל להלל, הדיין המצויין,... כמוהר"ר רפאל מאמאן נר"ו..."

רבני ירושלים ת"ו ביניהם הרה"ג דוד בן שמעון זצ"ל בעל הצוף דב"ש: כותבים אליו בזו הלשון:
"טובינא דחכימי, מרגניתא דלית לה טימי, רב גובריה ורב חיליה, וכתר שם טוב עולה, לנו לעיניים, דין הוא הדר, בקדש נהדר, מעלת הרב הכולל, אור גולל, כמוהר"ר רפאל מאמאן נר"ו...

רבני חברון ת"ו כותבים אליו:
"טבייאנא דחכימי, מרגניתא דלית ביה טימי, תמים דעים, חכם לבב ואמיץ כח כגבורים, אור יקר מאיר לארץ ולדרים, ... אהוב לשמים ונחמד לבריות, חזרן במצות, מעל כל שכיות, כל שניתן הל"ה החכם השלם והכולל, עצום ורב, נטע נעמן, הגזבר הנאמן כמוהר"ר רפאל מאמאן נר"ו יאיר"

נכדו הרה"ג רפאל עמרם מאמאן זצ"ל: כותב:
"ואחד המיוחדים שבהם היה הרמ"ז האדם הגדול בענקים, נר המערב, עצום ורב, סיני ועוקר הרים, ודגל התורה הרים, רב תנא ופליג ים החכמה לגזרים, מופת הדור והדרו, ועליו יציץ נזרו, בוצינא דנהורא, ארי שבחבורה, המקובל האלקי, ראב"ד מקודש המלאך רפאל מאמאן זצו"קל, באמת ילאה חרט אנוש לתאר גודל מהללו, ותפארת חכמתו בנסתר ובנגלה, הרב הקדוש הלזה זכה לתורה וגדולה, ונהג נשיאותו בכבוד ימים רבים..."

הרה"ג יוסף משאש זצ"ל (רבה הראשי של חיפה): כותב עליו:
"יחידי סגולה אשר בכל דור ודור היו בנקים רמים ונושאים מגיעים עד שהקים, ובתורה ויראה מלאים זיו ונגה מפיקים... וכן היה גורל זה מפר יד רמ"ח לאחד הענקין הרמים, אחד הגדולים המפורסמים, הרבנים העצומים, איש צדיק ותמים, זכה לשתי שולחנות שלמים, החזיק ידי לומדי תורה במתק שפתים ובמתן דמים, והרוה אותם חכמה וסודות נעלמים,... כקש"ת כמוהר"ר רפאל מאמאן זצ"ל..."

כ"כ **בקינות** שחוברו עליו לאחר פטירתו ובמכתבי נחומים אנו מוצאים את התיאורים הבאים:
הרה"ג רפאל משה אלבז זצ"ל: מקונן עליו:
"**שר וגדול נפל נאסף הצדיק,** פועל צדק, פרנס טוב קופת הרוכלים, מוכתר בכתר תורה ורב פעלים, במתק שפתיו השיב שואלים, סברה זכה יהגה חכמה פי צדיק.... אבי יתומים עושה משפט וצדקה... להרים דגל תורה גבור כארי,... כל דבר מצוה בו ירוץ צדיק... אבד חסיד מן הארץ, חכם ירא מתהלך בתומו צדיק... שלם בתורתו,... **פנה פאר הדור זיוו והדרו".**

הרה"ג שר שלום משאש זצ"ל: מקונן עליו:
"כי נשבר הקשת ומגן גבורים, איש חיל רב פעלים נודע בשערים, מעוז ומגדול וראשו בשמים... מעין המתגבר נובע מקור חוכמה...מעודו היה למוד לחון אביונים... לכל שואלו משיב משפט לאשורו... **שוטטו נא וראו אם כמוהו נמצא, בענוה ויראה ופרישות וקדושה,** כלביא יקום וכארי יתנשא, צדקת ה' עשה נקי כפים... ונשבה ארון התורה, בוצינא דנהורא, **ארי שבחבורה הוא זיוה הוא הודה והוא הדרה... המלאך רפאל זצ"ל, תנא דאורייתא "הרב הדומה למלאך, צדיק יסוד עולם ... ריש נטורי קרתא"..."**

גאוני רבני פאס ובתוכם הרה"ג ידדיה מונסוניגו זצ"ל, והרה"ג שלמה אליה אבן צור זצ"ל והרה"ג אבנר ישראל צרפתי זצ"ל: מקוננים עליו:
"כי גלה דרעא נפל נהורא, שרגא וטיהרא, **המאיר לארץ ולדרים עליה, צפרו מגדליה,**... **כי מת גבורם, אלוף עירם, חד מנטורי קרתא, גלי עמיקתא ומסתתרא, שר וגדול ליהודים. צדיק אבד לדורו מלא חכמה וכליל יופי,** ויהי כמשחק ההרים הגבוהים אגב חורפיה, והוא שפט את ישראל וישב על כסא המלכים... צדיק שומר אמונים אשכול הכופר, נהר דעה וכלו מחמדים... והוא נהנה מזיו השכינה...

הרה"ג מנשה ארזי הכהן זצ"ל שד"ר מארץ ישראל: מקונן עליו:
"**אל הלקח ארון אלקים הרב דומה למלאך ה' צבאות,** למופת ולאות... מימיו מן המקדש, כל העם עונים אחריו מקודש, קדיש דרבנן... ריחו נודף מר ואהלות מכל מין ומין... **רב שמת אין לנו תמורתו,** חכם בחכמתו, צדיק תמים, מבחר עצמים, ולילה כיום יאיר... אך יעסוק בתורת ה' חפצו בתורתו, פריו יתן בעתו, מר דיינא דנחית לעומקא, עושה משפט וצדקה, צדקת ה' עשה ומשפטיו... ועושה חסד לאלפים... גדע בחרי אף קרן ישראל, המלאך הגואל... ואפילו מזבח מוריד עליו דמעות, אי חסיד אי עניו, המאושר בכל עניניו, אבד חסיד מן הארץ, גבור עומד בפרץ,... רכב ישראל ופרשיו, הן בקדושיו, למה ברחת, על מה נטשת, גם איש שלומי "**גדול השלום**", נזר יהלום, אחי נועם "**עטרת ישועה**"... **נפלה עטרת ראשנו, אשר אמרנו בצלו נחיה ונתלונן**... כי רחק ממנו פטיש החזק עמוד הימיני...היה דמי שותת כי "**שר וגדול נפל בישראל**" גדול שמו, קראו רבו, עד שהמלך במסיבו... הצדיק אבד ופסקו אנשי אמונה, **מיום שמת רבי בטלה ענוה...**"

בנו הרה"ג רחמים יוסף מאמאן זצ"ל: מקונן עליו:
"קרעו לבבכם אחי ולאומי, על מרגניתא דלית בה טימי, המלבישכם בגדי רקמה ומשי... **ים התלמוד בקע** במילי מעלייתא, שמעתתא אליבא דהלכתא, מסיק עמיקתא ומסתרתא, גלי במופלא ובמכוסה, נהי ארימה... יום וליל לא פסיק מפומיה גירסא, עסיק תדירא באורייתא קדישא, פשט רמז וסוד ודרשא, מוציא לאור כל דבר הקשה... **גלה כבוד ממך מאור הגולה**,... פיו פתח בחכמה לדלים ואביונים בדברי פיוסים להצהיל פנים, את דגל התורה הרים ונשא, החזיק ידי רשים מאיש אד אשה, קבע ישיבת לומדי תורה מורשה, רודף צדקה עושה ומעשה..."

מנסיו ונפלאותיו:

א. מדי תקופה בתקופה החברה קדישא בעיר צפרו, היתה משפצת את בית העלמין ואת קברות הצדיקים שמטו ליפול מרוב יושנם. באחד מבדקי הבית, בא אליהם ערבי זקן מחסידי אומות העולם מסיח לפי תומו פנה לראש החברה קדישא דאז ר' אלישע אגייני זצ"ל ואמר לו כי ברצונו להצביע על קבר שיש לשפצו. תמה ראש החברה קדישא ושאלו לפשר בקשתו. השיבו הערבי, וסיפר לו ברעדה כי לילה קודם לכן לן בשדהו הסמוך לבית העלמין, ובחצות לילה התעורר ונשא עיניו, והנה רואה הוא עמוד אש יורד מן השמים עד לקבר אותו רצה להראות להם. הבין ר' אלישע אגייני, כי יש ממש בדבריו, נלווה אליו עד למקום הקבורה עליו הצביע הערבי, וגילה כי מדובר בקבר הרמ"ז המלאך רפאל מאמאן זצ"ל, וזיע"א, וסמוך לו קבר הרה"ג הקדוש ר' מתתיה בן זכרי זצ"ל שהיה ידידו ועמיתו בלב ונפש ומבית דינו של המלאך רפאל ע"ה. או אז, מיד פרסם ר' אלישע את הסיפור לראשי החברה, ומיד שכללו ושפצו את שני הקברות הנ"ל. ודי לציין כי אותו ערבי נפל למשכב משך כששה חודשים מכח אותה רעדה שאחזתו באותו לילה, ע"מ להבין את עצמת המחזה.

כ"כ, אנצל הזדמנות זאת ע"מ לספר ולו ובמעט על הידידות העמוקה והאמיתית, ששרתה בין המלאך רפאל זצ"ל לבין הקדוש מתתיה בן זכרי זצ"ל כפי שהדבר בא

לידי ביטוי באחת האגרות שכתב המלאך רפאל זצ״ל בה הוא מכנה את הרה״ג מתתיה בן זכרי זצ״ל: ״עצם מעצמי ובשר מבשרי״.
ואכן שיא ידידות זאת בא לידי ביטוי בעת פטירתו של הרמ״ז המלאך רפאל זצ״ל, שעה בה הצטער הרה״ג מתתיה זצ״ל צער עמוק וכאב חודר על סילוקו של המלאך רפאל זצ״ל, עד כדי כך שמרוב יגונו נפל למשכב, ושבעה עשר יום בלבד לאחר פטירתו של ידידו בנפש המלאך רפאל זצ״ל, נתבקש גם הוא בישיבה של מעלה ונקבר לידו ממש, זכותם תהיה מגן וצנה בעדינו אמן.

ב. אחרי פטירתו של הרמ״ה זצ״ל, אשתו השניה הרבנית הצדקת ג׳אמילה לבית משאש ז״ל, לקתה במחלה קשה ברגליה והפכה לנכת רגליים. והנה, לילה אחד, נגלה אליה הרמ״ה ע״ה, בחלום, וביקשה לבוא להשתטח על קברו בעיר צפרו, כי שם תוכל ב״ה למצוא מרפא למחלתה. ואמנם, למחרת עשתה כמצוותו, ומפאת נכותה, נשאוה עד למקום קבורתו של הצדיק, וכך שטחה את תפילותיה ותחנוניה על קברו משך מספר שעות. וראו זה פלא, מיד לאחר תפילתה, חשה כי רגליה מגיבות ואף הצליחה לעמוד על רגליה. אט אט, החלה ללכת. הליכתה השתפרה מיום ליום עד להבראתה המוחלטת. (ראוי לציין כי הרמ״ז הרה״ג רפאל עמרם ממן זצ״ל היה עד ראייה לנס מופלא זה).

ג. סמוך לפטירתו של הרמ״ה זצ״ל שכב על ערש דוי במצב קשה. בני משפחתו עמדו בתפילה ואף שינו את שמו לישעיה, מתוך תקוה ואמונה כי הדבר יועיל להצלתו. והנה בשבת קדש, אחר הצהריים בעת עלות המנחה, התקיימה הדרשה הקבועה באחד מבתי הכנסת בעיר, ע״י הצדיק הקדוש כקש״ת ר׳ משה אגייני זצ״ל וזיע״א, שהיה ידוע ביראת ה׳ טהורה ובעבודת ה׳ זכה, ומפורסם בגילויי שכינה עד כדי שמיעת בת קול. לפתע, באמצע הדרשה השתתק והטה אוזן קשבת כלפי שמיים. דקות ספורות לאחר מכן, פתח פיו בחכמה, ושאל את הקהל אם מוכר להם רב קדוש בשם רבי ישעיה. הציבור תמה לפשר שאלתו, ואז גילה להם כי שמע זה עתה כרוז קורא בחיל בשמי מרומים ואומר: ״**צאו כולכם לקראת הרב רבי ישעיה**״. אך, באין מענה לשאלתו, המשיך בדרשתו. והנה פלא, למחרת בבקר נפטר והתבש״מ הרמ״ה ע״ה. או אז, הצדיק הקדוש ר׳ משה אגייני זצ״ל, חקר ודרש את בני משפחתו של הרמ״ה זצ״ל אשר הודיעוהו כי אכן שינו את שמו לישעיה, וכך נפתרה חידתו. (יורשה נא לי לציין כי ר׳ משה הנ״ל הינו מר זקנה של אמי, חנה מרים מנשים באהל תבורך, לבית אגייני), וזיע״א.

5. בנו יחידו של הרמ״ז המלאך רפאל ע״ה, הינו הרה״ג, מעוז ומגדול, קדיש דרבנן, **כק״שת וכמוהר״ר רחמים יוסף מאמאן ע״ה** וזיע״א, אשר נולד בשנת התקצ״ט, ונימול על ידי מר אביו המלאך רפאל ע״ה.

גדלותו בתורה:
משחר נעוריו התבלט בשקידה רבה ועצומה, תורת ה׳ היתה חפצו ובתורותו יהגה יומם ולילה למד אצל מר אביו המלאך רפאל זצ״ל וכן אצל הרה״ג הקדוש

כקש״ת וכמוהר״ר שמואל אגייני זצ״ל. בילה את כל עיתותיו בעבודת בוראנו בורא עולם יתברך שמו לעד; התפרסם כחכם תלמודי קל העיון ובעל סברה זכה וברה ״וסגנון תלמודו היה עיון ישר בחמימות לב ויגיעת בשר״, וכל היום ישב בישיבה ללמוד וללמד.

ענוותנותו:
הענווה שלו לא ידעה גבול, שפל רוח היה אשר רוח הבריות נוחה הימנו, אוהב שלום ורודף שלום. מרוב צניעותו וענוותנותו התרחק מן הרבנות והדיינות. ולמרות גדולתו בתורה, חריפותו ובקיאותו סרב לשבת על כסא הרבנות והדיינות תחת אבותינו הקדושים, ולא נענה להפצרות הרבות מצד ראשי הקהל בענין זה. ומרוב ענוותנותו קרא לספרו בשם חירגא דיומ״א (דהיינו עמוד האבק הנראה לאור השמש — ויומ״א — נוטריקון — יוסף מאמאן) כאומר, שחידושיו הם בסך הכל כאותו עמוד אבק הנראה לאור השמש!

ראש ישיבה:
הרביץ תורה ברבים, בשבתו כל היום בשבת תחכמוני על התורה ועל העבודה, והעמיד תלמידים הרבה. עמד בראש החברה הקדושה חברת הרשב״י ע״ה, על פיו יצאו ועל פיו יבואו, וכל הגא אשר היה יוצא מפיו היה בעיניהם כדבר איש אלקים.
כ״כ המשיך בדרך מו״ר אביו זצ״ל אשר ארגן חברה שהורכבה מעשירי העם ע״מ לתרום, מדי חודש בחודשו, תרומה קבועה להחזיק בידי ת״ח היושבים ולומדים בישיבת תחכמוני. ואחרי שנתבקש בישיבה של מעלה, עמד בנו יחידו, הרמ״ז **רב הוד יוסף הצדיק** ע״ה וירש את מדותיו האציליות, להרים את דגל התורה והיראה, ולהחזיק הני ברכי דרבנן דשלהי, והיה עושה מעשה.

צדיק קדוש:
התפרסם בצדקותו המופלאה ובקדושתו הזכה. מקודש היה מבטן ומהריון ככל אבותיו הקדושים, ומאביב ימי עלומיו היה נזיר אלקים, אשר התנזר מחמודות תבל ורק בתורת ה׳ חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה. כונה בפי כל ״הקדוש״ או ״קדיש דרבנן״.
ואכן בשנת התר״ן, בחדש אייר, הנהר הגדול החוצה את העיר צפרו, גאה ושטף את כל העיר. השטפון היה קשה והסב נזקים כבדים בנפש וברכוש. 49 אנשים מצאו את מותם רח״ל. באותה שנה, ביקר במרוקו הרה״ג הקדוש כמוהר״ר ציון אלקלעי זצ״ל שהיה שד״ר מא״י. בהגיעו לעיר צפרו אחרי השטפון הנ״ל, עמד בתוך קהל ועדה וזעק בקול מר: ״רבותי נוראות נפלאתי איך הנהר גבר ושטף העיר אשר צדיק יסוד עולם שוכן בתוכה, ומנו הרב הקדוש כמוהר״ר יוסף מאמאן ע״ה, אשר זכותו לבד תספיק לבטל כל מיני גזרות קשות ורעות, אלא מידת הדין גברה״.

רושם והשפעת תפילותיו הזכות:
תפילותיו היו זכות ומחשמלות. היה מזהיר בצקון לחשו, ושופך את נפשו ממש, לפני אל בקדשו; ארכן היה בתפילתו כמונה מרגליות, ובתפילת העמידה, היה

מתפשט כמעט, מגשמיותו, ואינו מרגיש בשום דבר המתרחש מסביבו; לא ייפלא אי"כ שביקשוהו להיות שליח ציבור קבוע בביה"כ "אצלא דרבי", ע"מ לזכות אותם בתפילותיו הסוחפות.
ואכן המון העם היה מתדפק על דלתותיו ע"מ לבקש ממנו תפילה וברכה בעת הצורך, וזקני הדור שהכירוהו הכרא מעליא, העידו שכשהיה הרב מברך ועושה פדיון לחולה, או ליולדת, מיד ברכתו ותפלתו היתה עושה רושם רב ומתקבלת ע"י בורא עולם בהניבה פירות מיידיים.

מנסיו ונפלאותיו:

1. ואכן, מסופר כי בליל מוצש"ק אחד בהיותו לומד עם תלמידיו זוהר ומשניות בבית הנגיד המנוח עמרם בן יעיש ז"ל, עמדה אשת המנוח הנ"ל ללדת. והנה בשבתה על המשבר, קשתה מאד בלידתה והיתה בסכנה של ממש. מיד הזדעקו בני הבית ובאו אל הרב הקדוש רב הוד יוסף הצדיק ע"ה, וביקשוהו לעמוד בתפילה ולהתחנן על נפשה כי הינה בסכנת מות ממש. מיד ניגש אל המזוזה, הרכין ראשו מולה, ושפך צקון לחשו, לפני אל בקדשו, ולא מש מתפילתו עד אשר הודיעו לו כי יצאה מכלל סכנה. וב"ה ילדה בן זכר אשר נקרא אלעזר, אל אשר ה' היה בעזרה.

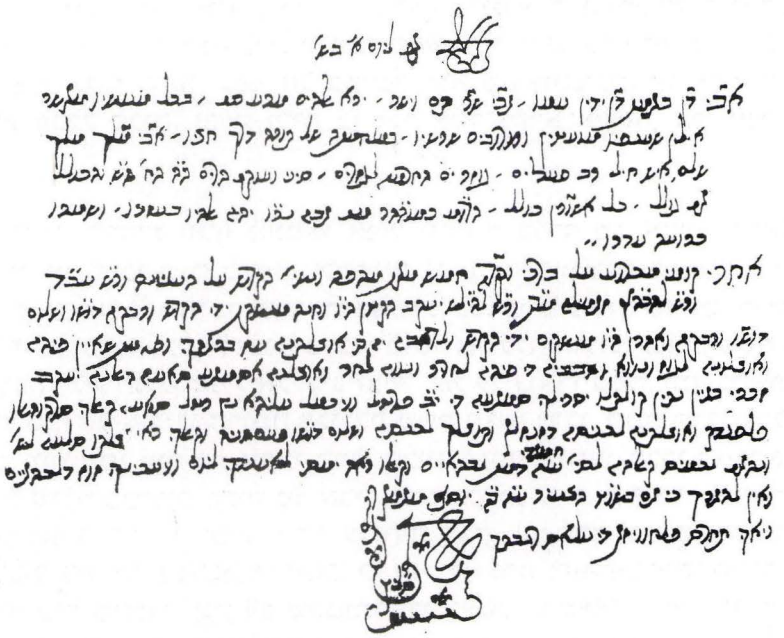
2. כאמור לעיל, הרה"ג יוסף מאמאן זצ"ל המשיך בדרך מר אביו המלאך רפאל זצ"ל, בארגון נדיבי העם לתמוך ולהחזיק ידי ת"ח היושבים בישיבה. והנה אחד התורמים הקבועים, חזר בו וטמן ידו בצלחת, בסרבו להמשיך לתרום. הרה"ג יוסף זצ"ל ניסה להשפיע עליו ולשכנעו בדברי מוסר אך ללא הועיל. לפתע, ששה חודשים לאחר מכן, הגיע הנדבן הנ"ל אל הרב זצ"ל, נפל על צוארו בבכי, תוך בקשת סליחה ומחילה, ואף הביא בידו תרומה הכוללת ששת חדשי חובו. תמה הרב זצ"ל, ושאלו מה יום מיומיים? ענה לו, אדוני הרב, חלום חלמתי, והננו חברי החברא קדישא וחכמי הישיבה מסובים בבית מר אביך הרב הקדוש ע"ה. תוך כדי אכילה ושתיה, עמד מר אביך הקדוש זצ"ל ולקח צלוחית ערק, ובכבודו ובעצמו מזג לכל אחד מהמסובים כוס מלא ברכת ה' ואילו לי אני, לא נתן. כשהתעוררתי משנתי, הבנתי כי הרב זצ"ל מקפיד עלי, על שטמנתי ידי בצלחת והפסקתי את תרומותי לבני הישיבה; על כן שבתי וניחמתי ומבקש אני סליחה וכפרה. הרה"ג יוסף ע"ה קיבלו בסבר פנים יפות הרגיעו ובירכו.

3. **לידת בנו יחידו:** בשנת התרל"א, נולד לרה"ג יוסף זצ"ל בן אשר קראו רפאל, ע"ש מר אביו הקדוש זצ"ל, ועמרם ע"ש הקדוש ר' עמרם הן דיוואן ע"ה. וזאת, מאחר שלפניו נולד להם בן זכר אשר מת בקטנותו, ובהריונה השני נגלה אליה בחלום אלמוני אשר בישר לה שהיא תלד בן זכר וביקשה לקראו עמרם ע"ש הרב הקדוש הנ"ל.
בהמשך לסיפור הנ"ל, מספרים כי אחרי מות ילדם הראשון, נכנס אליהם הרה"ג רפאל משה אלבאז זצ"ל, ואמר לבן אחותו הרה"ג יוסף מאמאן זצ"ל, כי בשונה מהבן הראשון אשר כונה בשם דיין, לכבודו של המלאך רפאל זצ"ל

(כי כך היה נהוג, שמי שנקרא ע"ש אדם גדול, מוסיפים לו שם כינוי כגון דיין, או חכם או אבא, לשמירת כבודו של הרב על שמו הוא נקרא) לבן אשר יוולד לך לא תוסיף שום כינוי של כבוד מאחר והמלאך רפאל זצ"ל היה בורח מן הכבוד כרחוק מזרח ממערב, וכך יהיה לבן ב"ה קיום ויצליח. ואכן כך עשו, כמצוותו.

מחבר ספרים:

הרה"ג יוסף זצ"ל זכה וחיבר ספר בשם "**חירגא דיומ"א**", המכיל חידושים על התורה ומאמרים בתלמוד והמדרשים אשר יצא לאור ע"י נכדו הרה"ג יהושע מאמאן שליט"א חבר ביה"ד העליון לערעורים בירושלים. כ"כ חיבר פירוש על ההגדה של פסח בשם "**ויגד ליוסף**" וכן ספר שירים ופיוטים בשם "**שירת הי"ם**" (הי"ם נוטריקון הצעיר יוסף מאמאן) ומגילת קינות בשם "**ציר מר-י"ם**".

כתב יד קדשו, של הצדיק הקדוש הרה"ג רחמים יוסף זצ"ל. (המאה ה־19). וחתימת ידו.

מדברי גדולי התורה עליו:

הרה"ג דוד משאש זצ"ל: פונה אליו בזו הלשון:

"**לאור עינינו, עטרת ראשנו, רב ועצום בישראל,** כמוהר"ר יוסף תהלות, כסא רחמים נר"ו".

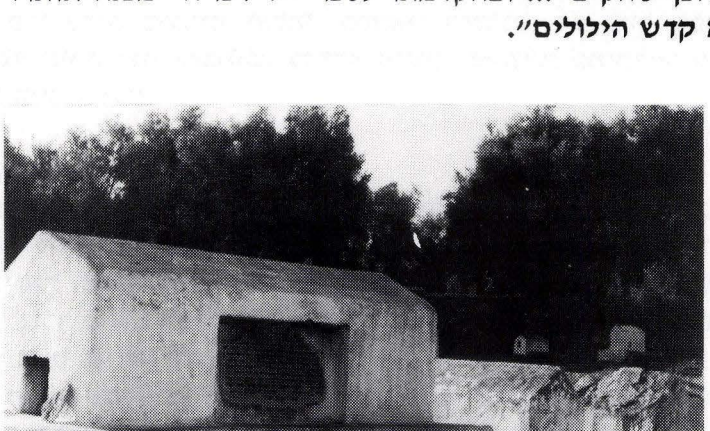
הרה"ג ציון אלקלעי זצ"ל:

שד"ר מא"י אומר עליו אחרי השטפון שתקף את העיר צפרו בשנת התר"ן: "רבותי

נוראות נפלאתי איך הנהר גבר ושטף העיר אשר **צדיק יסוד עולם** שוכן בתוכה, ומנו הרב הקדוש כמוהר"ר יוסף מאמאן ע"ה אשר **זכותו לבד תספיק לבטל כל מיני גזירות קשות ורעות**, אלא מדת הדין גברה".

הרה"ג מנשה ארזי הכהן זצ"ל:
שד"ר מא"י כותב אליו בזו הלשון: "איש כלבבי, אף רוחי בקרבי, תם וישר יושב אוהלים, **פרי צדיק קדש הלולים, הדר הוא החכם השלם וכליל האישים**, מתעסק בקדשים, האברך נטע נעמן, כמוה"ר יוסף מאמאן נר"ו, יאיר וזרח, צדיק כתמר יפרח, והיה זרעך כעפר הארץ אם יוכל איש למנות בן פורת יוסף"...

הרה"ג יוסף משמש זצ"ל: (רבה הראשי של חיפה)
כותב עליו בהקדמתו לספרו "חרגא דיומא": "חירגא דיומ"א לסבא קדישא, אבן הראשה, **חסידא קדישא**, עניו מאד לעפר נפשו דבקה, כקש"ת וכמוהר"ר יוסף צדיקא, למשפחת מאמאן זצ"ל, אשר כל הרבנים מכיריו ויודעיו, מספרים עליו כי מצפרא ועד רמשא, לא פסיק מפומיה גירסא, בש"ס ובפוסקים, ובכל נושאי כליהם **וכל דבר הקשה, היה מחתכו ומפורר בסברא יפה**, בצחות השפה, ומדי שבת בשבתו, היה עושה לו פרפרת על פרשתו או על הפטרתו, עד שאותם נטפי גשמים גדלו זאת ערוגת בשמים, וצדיק הולך בתומו, קרא אותה על שמו בענוה גדולה ותמה, "חרגא דיומ"א" והמתבונן היטב בדבריו, ינעמו לו אמריו, ויטעמו מאד לחכו **ויכיר את הרב וערכו, חכמתו, דעתו, תבונתו, חריפותו, ובקיאותו במאות ספרים שהיו במחיצתו**, ואחז צדיק דרכו של אביר אבירים, רבנו יעקב ע"ה בעל הטורים המופלאים בעוז החכמה אשר המה גדושים ועמהם קופה של בשמים על חמשה חומשים, זה חלק **האדם הגדול בענקים, אשר העניק לו שוכן שחקים"...** ובהקדמתו לספר "יד רמ"ה" מכנה אותו: "**המאור הגדול יוסף צדיקא קדש הילולים**".

מצבת קברו של הצדיק הקדוש, **הרה"ג רחמים יוסף בן־מאמאן** זצ"ל (צפרו).

נכדו הרה"ג יהושע מאמאן שליט"א: (חבר ביה"ד העליון לערעורים בירושלים). בהקדמתו לספר "חירגא דיומ"א" כותב עליו: "סבא קדישא, אבן הראשה, **המאור הגדול**, מבצר עוז ומגדול, דרופקתא דאורייתא, **איש אלקים קדוש הוא,** כק"שת וכמוהר"ר רחמים יוסף הצדיק בן מאמאן ע"ה..."

6. בנו יחידו של הרמ"ז הצדיק כקש"ת וכמוהר"ר רחמים יוסף מאמאן ע"ה, הינו הרב המופלג מו"ר **המלאך רפאל עמרם מאמאן ע"ה,** וזיע"א, אשר נולד בשנת התרל"א, ונקרא ע"ש מר זקנו המקובל האלקי המלאך רפאל זצ"ל וע"ש הקדוש ר' עמרם בן דיוון זצ"ל כמסופר לעיל. הוא נימול ע"י הגאון הקדוש כמוהר"ר רפאל משה אלבז זצ"ל ואילו מר אביו יוסף הצדיק היה סנדק.

גדלותו בתורה:
המלאך רפאל זצ"ל, למד תורה אצל מר אביו זצ"ל אשר היה גם רבו המובהק. מאוחר יותר, המשיך לצלול במעמקי ים התלמוד והפוסקים בישיבה שהיתה בראשותו של הרה"ג שלום אזולאי הא' זצ"ל, אשר כיהן באותה תקופה כראב"ד וכן אצל הרה"ג אבא שטרית זצ"ל אשר כיהן כדיין בעיר. באותה עת חברו ללימודים היה ידידו עוז הרה"ג ישמ"ח עובדיה זצ"ל. ואכן יום יום אחר הצהריים מן המנחה ולמעלה, וכן בשבתות ובערבי שבתות היו לומדים יחד בקביעות בשקידה עצומה, בנוסף ללימודם השוטף מדי יום ביומו בישיבה הקדושה הנ"ל. אכן, כל כוחו ואונו מסר לתורה להבין ולהורות לרבים, והתמסר בכל נפשו ללחום מלחמת ה' לחזק כל בדק. איש אשכולות היה שהכל בו, תורה, משנה, הלכה, סוד העיבור וכ"ו וכך כותב עליו **הרה"ג יוסף משאש זצ"ל** (רבה הראשי של חיפה) אשר הכירו אישית: "האיר נתיב, קרי וכתיב, פרי צדיק כדמותו וצלמו, במעשיו ומקומו, **רב גדול מפורסם, בכל מיני יינות של תורה רווי ומבוסם, כדרדע והימן, כקש"ת כמוהר"ר רפאל עמרם מאמאן זצ"ל וזיע"א** וכו'.

ראש השוחטים:
מרבותיו למד והתמחה בפרקי שחיטה ובדיקה עד אשר לחצו עליו להצטרף אליהם להיות שוחט ובודק קבוע אתם, וזאת בשל תורתו, בקיאותו, שקדנותו ויראתו הטהורה הפנימית. ואכן לימים בשל מומחיותו בתחום זה ויראת ה' הטהורה אשר היתה אוצרו, הוכר כראש השוחטים והבודקים אתו היו מתייעצים בכל שאלה קשה, ואף חיבר קונטרס ובו הערות על מנהגי בדיקת הריאה ועל התקנות של הראשונים בנושא הנ"ל. ואפילו בסוף ימיו המשיך ללוות את בניו לבית השחיטה, למרות חולשתו, ע"מ להדריכם ולהשגיח על שחיטתם.

סופר שטרות:
כ"כ כיהן כספרא רבה: בעצם עבודה של עריכת דין בה היה עורך שטרות בתחומים שונים כגון שטרי עסקאות, משכונות, צוואות וכיו"ב על פי ההלכה.

מוהל מובהק:

התפרסם כמוהל מובהק, ורדף אחרי קיום מצווה זאת בכל אונו גם באחרית ימיו. יש להדגיש, כי עריכת הברית היתה לשם שמיים, ללא כל תשלום, ועל אף זאת היו המוהלים בעיר נאבקים ממש כדי שמצווה זאת תיפול בידם, מרוב חביבות המצוה בעיניהם. ואכן, ע"מ להכניס סדר בענין זה, חילקו ביניהם את מצוות המילה של העיר כל אחד לפי תורו. למותר לציין כי התנאים היו קשים, קור עז וחום לוהט לא הרפה את ידיהם, והמרחקים הגדולים אף בשבת לא היוו מחסום לרגליהם.

והנה מה שנמצא כתוב בפנקס הנימולים שהותיר בכתב ידו: "אודה ה' בפי ובתוך רבים אהללנו, עלי עשור ועלי נבל, משירי אהודינו, ארנן בברכה ותהלה לשוכן מעונה, ואומר ברוך המקום שהחיינו וקיימנו לעת כזאת עת לחננה, והגביר עלי חסדו וקרבנו לעבודתו עבודת הקדש, למול את ילדי ישראל זרע קדש..."

גזבר העיר:

כאחד משבעה טובי העיר מונה המלאך רפאל זצ"ל לגזבר העיר משרה בה נשא באמונה משך כ־20 שנה. במסגרת תפקידו זה, היה מטפל בעניי העיר ובעניים אשר היו באים מערים אחרות במסירות ללא לאות מתוך אהבה וחדווה.

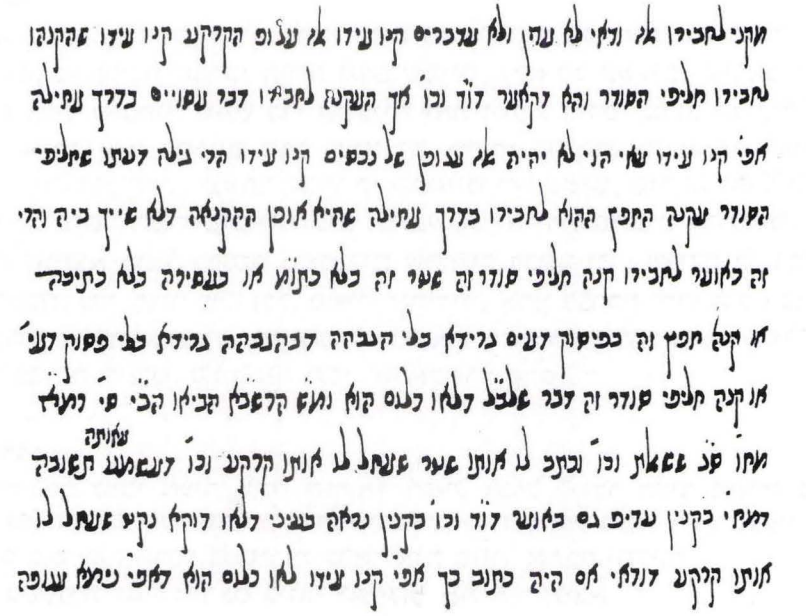
כמובן שבמסגרת זאת נתן גם ביטוי לאהבתו את א"י ומצא פורקן לתשוקתו זאת בכך שסייע כיד ה' הטובה עליו, לשד"רים שהגיעו מא"י להתרים נדיבי לב למען חיזוק היישוב היהודי בארץ הקדש והגברת לימוד התורה בא"י. טיפל וטיפח בנאמנות אין קץ, בקופות הצדקה של הכוללים והישיבות של חכמי א"י וכן בעניים ויתומים השוכנים בארצנו הקדושה. (ועיין להלן במכתבים, שהגיעו אליו מא"י בנידון זה).

לא יפלא אם כן, שנתן את ברכתו לבנו כמוהר"ר מאיר נר"ו לעלות ארצה עוד לפני קום המדינה, כאשר עלה שמו בגורל התנועה הציונית שפעלה באותם ימים במרוקו, ויותר מאוחר בירך את בנו הצעיר יעקב כאשר החליט להצטרף לארץ העברים עם קום המדינה.

כ"כ טיפל במקווה הטהרה היחיד שהיה בעיר, ואשר נבנה ע"י מו"ר זקנו זצ"ל, במרץ רב, במישור הפיזי וההלכתי כאחד.

עניו ושתקן:

כל זאת, בצניעות מופתית, בשקט, בענווה אדירה וביראה עמוקה. אכן מפורסם היה בצניעותו, במידת הענווה שלו ובמידת השתיקה שהיתה מנת חלקו. ממש ניתן לומר עליו כי מלובש באדרת הענווה היה כהלל הזקן. ועל כן מרב ענוונותו זאת, נמנע מלסדר ולרכז את כל פסקי הדינין אשר סידר בימי כהונתו הרבה, עת ישב על מדין עם רבנן בני חברתו להבין ולהורות את החוקים והתורות. ורק משארית הפליטה שנשאר בידינו, ערך בנו ממשיך דרכו הרה"ג יהושע מאמאן שליט"א, ספר בשם "**תורה אור**", המהווה דוגמא בלבד של תורתו המאירה. ואכן, פסקים רבים, פרי עטו מקובצים בכתי"י של הרה"ג שלום אזולאי זצ"ל שהיה אב"ד בתקופתו, אך עדיין לא אסתייעא מילתא להוציאם לאור. אך לכל עת ועת לכל חפץ ב"ה.

כתב יד קדשו, של המלאך רפאל עמרם מאמאן זצ״ל (המאה ה־20).

אפוטרופוס: אבי יתומים ודיין אלמנות:
לימים התמנה באופן רשמי ע״י בית הדין, כאפוטרופוס, המטפל בכל צרכי היתומים והאלמנות מבחינה גשמית ורוחנית כאחד. גם תפקידו זה מילא באהבה רבה, מתוך מסירות נדירה ודאגת אב ממש במלוא מובן המילה. גידל אותם, חינכם ודאג ללימודיהם ולצרכיהם עד לגיל החופה ועד בכלל.

דיין:
בשנת תרס״ד, בהיותו בן 32, הוסמך לדיינות ע״י רבו הרה״ג שלום אזולאי זצ״ל, וצורף לבית דינו כדיין שלישי יחד עם הרה״ג אלישע אפריאט, שני, והרה״ג שלום אזולאי, אב״ד. ושנה לאחר מכן, מונה וצורף גם ידידו הרה״ג ישמ״ח עובדיה זצ״ל כדיין רביעי. במשרה זאת כיהן כ־16 שנה, כאשר דנו הן בדיני ממונות והן בדיני אישות לשם שמיים וללא כל תמורה. גם כאן התבלט והצטיין, להבין ולהורות את החוקים והתורות, הלכות איסור והיתר, טומאה וטהרה, דיני אישות ודיני ממונות, הלכות גדולות וקטנות על כל ארבעה טורים. מסופר, כי הרה״ג דוד עטאר זצ״ל שהיה מגיד שיעור בישיבה הקדושה בצפרו, העתיק הלכות מסה״ב ״ציון במשפט״ להרמ״א אלבז זצ״ל, ותוך כדי כתיבתו נכנס המלאך רפאל זצ״ל וראהו עוסק בספר זה, עודדו וחיזקו ואמר לו כי כל הדיינים ששרתו אתו, והוא בכללם בקיאים בספר זה לכל סימניו ושגור הוא בפיהם בע״פ.
אך, גם כאשר נשא בעול המשפט, המשיך להפיץ את תורתו בקרב תלמידיו, בהתלהבות נדירה ובמסירות אדירה. וכך, יום יום ישב על מדין להפיץ משפט צדק, עד לשעת מנחה

קטנה בה היה שב לביתו ולאחר ערבית לימד את בניו ותלמידיו עד חצות הלילה, מדי ערב בערב באופן קבוע ללא הפסק.

ראש ישיבה:

עם בוא הצרפתים למרוקו, אישרו לקהילה קטנה כצפרו תקן של דיין אחד בלבד. ואכן, בהסכמה כללית מונה הרה"ג שלום אזולאי לדיין יחידי. או אז, המשיך המלאך רפאל זצ"ל לכהן כספרא רבא, ראש השוחטים וגזבר העיר.

עם זאת, בגיל 48, נתמנה לראש ישיבת ר' עמור, ע"ש הרה"ג עמור אביטבול זצ"ל שהיה אב"ד בצפרו בדור הקודם. בישיבה זאת, לצד עיסוקיו הציבוריים, ישב, למד ולימד את חכמי העיר שהיו בדורו, בשקדנות עצומה. סדר הלימוד היה סביב התלמוד והפוסקים בהיותו מוכר כסמכות עצומה בענייני הוראה ופסיקה.

כיהן כראש ישיבה עד סוף ימיו, ואף בנו ממשיך דרכו, והשושלת המשפחתית מו"ר אבי הגר"י מאמאן שליט"א למד וגדל בתורה בישיבה זאת משך 12 שנה עד למינויו כדיין. ביום זה, מרוב שמחתו יצא המלאך רפאל זצ"ל מגדרו, והצהיר כי "שמחתו גדולה יותר משמחת בית השואבה", בראותו בחייו את בנו, ממשיך בדרך אבותיו הקדושים בתורה וביראה.

קדושתו ותפילתו:

חסיד קדוש היה, קדיש דרבנן ותפילותיו היו מחשמלות ממש את כל סובביו, במיוחד בימי הסליחות והימים הנוראים בהם היה ממש כמלאך אלקים, בהם היה שופך את צקון לחשו בחרדת קודק ממש, ומדביק באותה חרדה את כל ציבור המתפללים אתו. כ"כ לקראת חג הפסח, במיוחד בהיותו גזבר הקהילה, היה מתמסר במסירות מופתית ומרעיש עולמות ממש בעניין גביית חיטי דפיסחא, דיני חמץ ומצה וכו'. ובליל שימורים יושב היה כמלאך ממש כשבני משפחתו מעטרים אותו. אור התורה ואור השכינה חופפו עליו תמיד, מראהו כמראה מלאך אלקים, ביחוד בשבתות, וימים טובים, בהם היה מתלבש בחלוקא דרבנן. כמובן, שענוותנותו הייחודית ומידת השתיקה שדבקה בו, הוסיפו מימד נוסף לקדושתו הטהורה. ואכן, תפילותיו עשו רושם רב, ורבים התדפקו על דלתותיו לקבל ברכה ותפילה ולבקש פדיון נפש עפ"י הצורך.

תכונה ועברונות (אסטרונומיה):

ידיעותיו ובקיאותו בנושא עיבור השנה היו מעמיקות, ושלט שליטה ללא מיצרים בכל הספרים שנכתבו על נידון זה, כגון "שבילי הרקיע", "שארית יוסף", "חדשי השנה" וכו'. ואכן, גם בתחום זה לא טמן את ידו בצלחת, וניצל את ידיעותיו לטובת הציבור. מדי

שנה בשנה, היה עורך ומסדר לוחות שנה (לוח קיר), גדול בכמות ובאיכות, שכלל את מחזור השנה, חדשיה, ימיה ושבתותיה, סימניה, פרשיותיה, תקופות מר שמואל ורב אדא ע"ה, והניגודים וכו', והיה מחלקם לכל בתי הכנסת בעיר, ללא כל תמורה

כאן המקום לציין, כי בנושא זה ניהל ויכוח הלכתי עם עמיתו הרה"ג ישמ"ח עובדיה זצ"ל, על דבר המנהג בעירנו צפרו להוציא את השבת עפ"י שיטת הגאונים או עפ"י שיטת ר"ת. לדעת הרה"ג רפאל זצ"ל מנהג צפרו הוא עפ"י שיטת הגאונים ככל ערי מרוקו, כפי שמובא בספר "בקש לשלמה" סי' כ"ח לגאון הרה"ג רבי שלמה אבן דנאן זצ"ל, ואילו לדעת הרה"ג ישמ"ח עובדיה זצ"ל המנהג הינו עפ"י שיטת ר"ת. ואכן, בויכוח זה, השתמש הרה"ג רפאל זצ"ל, בידיעותיו המובהקות בסוד העיבור, ופעם בהיותם יחדיו בעליתו של הצדיק ר' אליהו יעקב אביטבול זצ"ל, שעת דמדומי חמה היתה, והראה לרה"ג ישמ"ח עובדיה זצ"ל, בעליל כי המנהג שנקטנו עפ"י שיטת הגאונים צודק באיזורנו לפי אופק השמיים.

תקנות:

גם בתחום התקנות היה מעורה עם שאר רבני העיר והתקינו תקנות רבות בנושאים שונים. עם זאת, באחד הנושאים עמד בפרץ לתקן תקנה בעניין "מנהג הכפרות" ותיקן שדי לשחוט תרנגול אחד לכל הזכרים ותרנגולת אחת לכל הנקבות במשפחה.

כאן המקום לציין, כי גם בערבי יוה"כ ביתו היה הומה אנשים שבאו ובידיהם עופות שחוטים, לפרוש בפניו את שאלותיהם וספיקותיהם, והשיב לכל שואל את מעניתו, ממש עליו ייאמר אשרי העם שזכה לו.

המרפא:

מעבר לברכות והתפילות שהציבור היה מבקש ממנו לרפואתו הגשמית והרוחנית, וכפי שביתו היה הומה אנשים שבאו לבקש את עצתו וברכתו הן בנושאים הלכתיים והן בנושאים אישיים, היה המלאך רפאל זצ"ל בקיא בחכמה ובמדע כללי. הדבר בא לידי ביטוי במספר נושאים:

א. **הרכבת חיסון נגד חולי אבעבועות:** הוא עצמו הכין את התרכיב, אשר נלקח מליחה שבדדי הפרה או מחולה אבעבועות אחר, והיה מחסן את הילדים שנזקקו לכך. ואכן גם בנושא זה שמו יצא לשם ולתהילה, ורבים התדפקו על דלתותיו לקבלת עזרה זו וקבע ימים ושעות קבועות לציבור למתן חיסון זה להצלת ילדי ישראל, לש"ש וללא כל תמורה.

ב. כ"כ, ילדים שתחבו לעצמם או שנתחב להם **באזנם או באפם עצם זר**, היו מגיעים אליו להסרתו. ואכן היו לו כלים מיוחדים (הנמצאים עדיין תחת ידינו) בהם היה משתמש, בתבונה רבה להצלת ילדי ישראל גם מנגע זה, וגם כאן לש"ש וללא כל תמורה.

ג. כ"כ, היה בקיא **במדע המתימטיקה והגאומטריה** ובניו ותלמידיו שלמדו באותה עת בבתי ספר גבוהים, והתקשו בפתרון בעיות, מצאו אצלו מענה לשאלותיהם.

מניסיו ונפלאותיו:

1. **מן השמיים מוסיפים לו 15 שנה לחייו:** בהיות הרה״ג רפאל מאמאן בגיל 61 חלה בדלקת ריאות עזה עד לכדי סכנה ממש. הרב קדח מחום, וע״כ הרופא החליט להזריק לו חומר תוך הבהרה לבני המשפחה כי זהו נסיון אחרון וכי תוך 24 שעות הדבר יתן את אותותיו לחיוב או לשלילה חלילה. באותו היום, הרה״ג דוד עטאר זצ״ל, (מגיד שיעור בישיבה בצפרו), ישב ליד מיטתו, כשלפתע הרב קדח ממש מחום, והחל הוזה כמתנבא. והנה שומע הוא את הרה״ג רפאל זצ״ל, מנהל שיחה עם בי״ד של מעלה. תוך כדי השיחה הבין כי עמדו מלאכים ומליצי יושר ע״מ לסנגר עליו ולהצילו מסכנתו - אחד המלאכים פתח ארון קטן, החל להוציא ממנו פתקאות ואמר: ״ראו נא את הפתקאות האלה, חדשות ושמורות הן, ואף האבק עדיין עליהם. עליהם רשומים מידותיו ומעשיו הטובים. על הראשון מצויינות בריתות המילה, שהיה מוסר את נפשו עליהם, בכתתו את רגליו לקיום מצווה אדירה זאת״. פתח מלאך אחר את פיו ואמר: ״על הפתק הנוסף מצויין הטיפול המסור שלו במקווה הטהרה, ועל אחר, גמילות החסדים שהיתה מנת חלקו״, וכן על זה הדרך ציינו את מידותיו הנשגבות, תורתו, חסידותו וכו׳. הרה״ג דוד עטאר זצ״ל, עמד משתאה ורועד מתוך חרדת קודש, כמצפה למתן גזר הדין והנה תוך כדי שיחה שומע את המלאך רפאל זצ״ל מסכם כי החליטו מן השמיים להוסיף לו 15 שנה לחייו. ואכן, כך היה, הבריא ממחלתו ו־15 שנה לאחר מכן נפטר זצ״ל וזיע״א.

2. בשנת תרע״ט, עבר ניתוח בביה״ח שבעיר פאס, להוצאת אבן מכיס השתן ממנה סבל רבות. גם בניתוח זה מצבו היה קשה, והיה בסכנה רבה. והנה בשנתו, חולם הוא חלום, בו נגלו אליו שלושה רבנים יסודי עולם: מר זקנו הגריח״א בן מאמאן זצ״ל, מר זקנו המלאך רפאל בן מאמאן זצ״ל ומר אביו הקדוש הרה״ג רחמים יוסף מאמאן זצ״ל, כשמר אביו ר׳ יוסף זצ״ל בוכה לפני בורא העולם ומתפלל בעדו, ומר זקנו המלאך רפאל זצ״ל מוחה את דמעותיו, כמבשר לו שתפילתו התקבלה וכי הוא הביא בכנפיו את רפואת המלאך רפאל. ואכן, גם ממצב קשה זה, יצא בשלום וקם לאיתנו בזכות אבותיו הקדושים.

3. בתקופתו, היו שני רבנים גדולים ומפורסמים במרוקו (מפאת כבודם אינני מזכיר את שמם), שמחלוקת גדולה ניטשה ביניהם. והנה הרה״ג רפאל עמרם מאמאן זצ״ל, חולם את שני הרבנים הללו עומדים לדין בפני בורא עולם, כשהאחד נגזר דינו למיתה והשני יצא וידו על העליונה. והנה זה פלא, מספר ימים לאחר מכן, אותו רב נתבש״ם ונפטר מן העולם זצ״ל.

4. בהריונה הראשון של הרבנית מרת אמי הצדקת מרים חנה לבית אגייני מנשים

באהל תבורך, הסתבך מצבה בחודש השמיני והרופאים המליצו לנתחה. במבוכתם, פנו היא ובעלה הרה״ג מאמאן שליט״א לרה״ג רפאל מאמאן זצ״ל למתן עצה ותושיה וכן ברכה. המלאך רפאל זצ״ל, אמר להם כי אל לה ללכת לניתוח ועמד בתפילה אדירה בדמעות שליש, ערך לה פדיון נפש, ובישר להם כי ב״ה אל להם לחשוש. וב״ה, ניצלה מסכנתה והריונה עבר בשלום.

5. אשתו של המלאך רפאל זצ״ל, הרבנית הצדקת אסטיריליא לבית עטייא זי״ל, הרתה ללדת את בן הזקונים שלהם. המצב היה קשה מאד וסכנה ממשית נשקפה לחייה. או אז, המלאך רפאל זצ״ל החל בתפילה חרישית וכתב מעין קמיע שמסר למיילדת וביקשה להניח אותו על מצחה, אך מיד לאחר צאת הילד, להסיר את הקמיע מעל מצחה. כך עשתה, וב״ה הלידה עברה בשלום לשמחת כל בני המשפחה.

6. באחד המאבקים על ההנהגה הרוחנית בעיר, באו ובישרו לו בעת לימודו בישיבה, כי זממם של מתנגדיו הצליח וכי ידם היתה על העליונה. הדבר כאב לו מאד, סגר את ספר הלימוד שלו, השתתק לרגע קט והזיל דמעה. בהבחינו במבוכת סובביו, אמר להם: ״יעידו עלי שמיים וארץ, כי לא על הכבוד ולא על הכסף אני מיצר, אלא על כך שלא נתנו לענין להתהלך עפ״י רצון שמיים ועיוותו את דרך הישר״. מחה הרב את דמעתו, פנה לבנו ממשיך דרכו שלמד אתו באותה עת בישיבה, ואמר לו: ״אל דאגה בני, כל אחד יבוא על ענשו, הדבר לא יצלח בידם, ולא תצא ברכה ממעשי ידיהם״. ואכן, כל המעורבים בפרשה נענשו קשות מן השמיים, כאשר אחד ירד מנכסיו, אחר נפל למשכב עד סוף ימיו, ואחרים נפטרו טרם זמנם כאשר הכל מתרחש בזה אחר זה. ואמנם, כולם הכירו והודו כי היה זה ענשם על פגיעתם בכבוד המלאך רפאל עמרם מאמאן זצ״ל.

מדברי גדולי תורה עליו:

רבני צפת, ביניהם הרה״ג ישועה וואעיש זצ״ל והרה״ג עזרא חיים הכהן זצ״ל והרה״ג חיים אדרעי זצ״ל בפנותם אליו כגזבר הקהילה כותבים לו בזו הלשון:
״**רב המשרה, אלוף התורה** מגזע היחס והמעלה, לשם ולתפארת ולתהילה, מעלת הרב המובהק וכו׳ הגבאי הנאמן, כקש״ת וכמוהר״ר רפאל עמרם מאמאן וכו׳... **רב המעלות ונושא התהלות ... להיות לנו מלאך מליץ טוב ... בטחנו בקדושתו**...

רבני טבריא ביניהם הרה״ג יעקב חי זריהן זצ״ל: פונים אליו בזו הלשון:
״לכבוד ידידנו מעלת הרב המובהק וכו׳ הגזבר המפואר, רודף צדקה וחסד, כמוהר״ר רפאל עמרם מאמאן הי״ו״.

הרה"ג יווף חיים חמואי דיין ומו"צ צוקאראץ כותב לו:
"ברכה ושלום מאלקי המערכה, ... כבוד מעלת הרב **החסיד העניו**, זרע קדש שושלת יוחסין, וכתר שם טוב עולה, הרב הגדול, ועטרת זהב על ראשו **המאור הגדול**, לשם טוב ולתהלה, גברא רבא ויקירא, **אשל נטוע** להני אשלי רברבי, בוצינא דנהורא, זית שופכני, עסיס רימוני, **הדיין המצויין כמוהר"ר רפאל עמרם מאמאן הי"ו**.

הרה"ג דוד משאש זצ"ל: פונה אליו בזו הלשון:
"סם חיים זו תורה וזו סחרה, אור לעיניים שכך רואות, **רב תנא הוא**, מלך ישראל, **הנזר והעטרה**, רב גובריה ורב חיליה, החה"ש והכולל, אור גולל, בישראל להלל, הדיין המצויין, בר אבהן ובר אוריין, כקש"ת כמוהר"ר רפאל מאמאן נרו יאיר"... נברשתא די דהבא מרגניתא טבא, כליל תפארת כלו כהדרת, יושב אוהלים... במלחמתה של תורה..."

הרה"ג שלום אזולאי זצ"ל כותב עליו:
"חכם ירא וסר מכל, גברא דשפיר חזי לעלות על שלחן מלכים, שקוד ללמוד תורה להבין ולהורות את החוקים והתורות, הרב השלם והכולל, **כסף צרוף בעליל, הדיין המצויין**, בר אבהן ובר אוריין כמוהר"ר רפאל מאמאן נרו יאיר,... אשר גם בחליו דרש את ה' ב"ה ולא זז מחבב התורה והמצווה ולעסוק בצרכי רבים..."

האדמור הרה"ג ישראל אבוחצירא - באבא סאלי זצ"ל: כותב אליו בזו הלשון:
"**אפריון נמטייה לרב מופלא**, וכבוד ה' מלא, בכתם אופיר לא יסולה, גבר בגוברין, **מן המהדרין**, כולל כל אישורין, זרוע המיומן, כקש"ת כמוהר"ר רפאל מאמאן נר"ו יאיר שבעתיים ברוב עוז ושלום..."

הרה"ג דוד עטאר זצ"ל: כותב אליו:
"נהירו דעייניך, ובסימו דרוחין הרה"ג, מעוז ומגדול, **רב אחאי גאון, המופלג בתורה**, יושב בשבת תחכמוני **המלאך רפאל מאמאן** הי"ו.

הרה"ג יוסף משאש זצ"ל (רבה הראשי של חיפה) כותב עליו:
"פרי צדיק בדמותו וצלמו, במעשיו ומקומו, רב גדול ומפורסם, בכל מיני יינות של תורה רווי ומבוסם, כדרדע והימן כקש"ת מוהר"ר רפאל מאמאן זצ"ל וזיע"א.." ובהתכתבויות איתו פונה אליו בזו הלשון: "אל מול פני המנורה, זכה וברה, כשמש בגבורה, היא מאירה, ליהודים היתה אורה, אורה זו תורה, **בקי בעיון וסברה, בחדרי תורה**, משנה וגמרא, ספרי וספרא, מוציא הלכתא ברורה ויראת ה' טהורה... **וענווה עלתה על ראשו עטרה** הל"ה ידידנו ואור עינינו, מורנו ורבנו הרב המובהק, ונוגה לו ברק, שבחיו אין לו לבאר, בנש"ק, אראלים ותרשישים, כקש"ת כמוהר"ר **המלאך רפאל עמרם מאמאן** נרו יאיר וזרח ..."

הרה"ג שמואל בן הרוש שליט"א (חבר הרבנות הראשית בת"א) מעיד עליו:
"אם אמרתי אספרה בשבחו, במידותיו, במעשיו ובתורתו, רבים המה, יכלה הזמן והם לא יכלו,... אישיות רמה... עניו ושפל ברך... **תורת איש קדוש, ממש כראות**

הלוויתו של המלאך רפאל עמרם מאמאן זצ"ל – בה השתתפו מאות בני הקהילה ובראשם גאוני פאס ורבני צפרו. במרכז יושב הרה"ג חיים סירירו זצ"ל אב"ד פאס, לידו יושב הרה"ג יהושע מאמאן שליט"א ויבלח"א, והרה"ג דוד עובדיה שליט"א עומד ומספיד.

פני אלוקים, ללמוד תורה על־יד אריה עז בתורתו, לימודו בראש מורכן, **שרתה עליו שכינה בקדושתו** ויראתו, ובחרדה ממש, ..." ובשיר שחיבר עליו כותב: "נצר מטע להתפאר, בתורתו עוז לו פאר... יסוד למקור הענווה... מלך היה, מאן מלכי רבנן, ושכן עליו הענן, ... ומה רב כחו בחוכמתו ... נזר וכתב תורה הלבישוהו, **איש אלוקים הוא**. הוד והדר זיו תורתו ... רב אדיר וצדיק אשכול שהכל בו, ... שורש טהרה וענווה ..."

ובמכתבי **ניחומים ובקינות** שקוננו עליו לאחר פטירתו עולים התיאורים הבאים:

הרה"ג שמואל בן הרוש שליט"א (הנ"ל) כותב:
"אותו צדיק אשר חושן המשפט על לבו, נזר זהב סביבו, ושח מראות עיניו ותדבק נפשו הטהורה והקדושה, במדת הענוה, מדת ראש הנביאים... **אל הלקח ארון האלקים המלאך רפאל, עם רם הוא לאל עליון, ... מיתתו שקולה כחורבן בית המקדש..."**

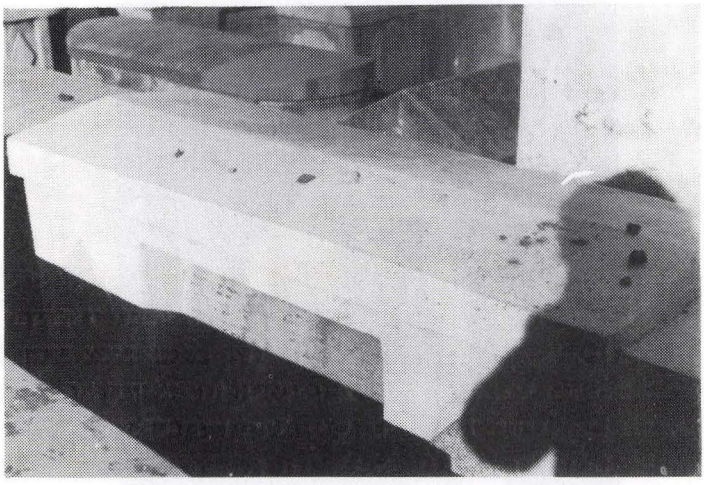
הרה"ג רפאל הצרפתי זצ"ל: מקונן עליו:
"אבד חסיד מן הארץ, וי לארעא דחסרא גברא רבה, רב פעלים, מתחסד עם קונו, מי שרוח הבריות נוחה הימנו..."

הרה"ג עייאד עאקוקא רבה של אזדידה: כותב:
"**... על הלקח ארון התורה,** בר לבב נקי כפים, תורתו לשם שמיים, כל קהל ישראל, יספדו עליו הוי אריאל, **המלאך רפאל**, ... צדיק הוא וצדיק דינו..."

הרה"ג ישמ"ח עובדיה זצ"ל,
מחמת חליו, מסר לבנו דברי הספד בהם הוא מדמה את המלאך רפאל זצ"ל לאחד משיירי אנשי כנסת הגדולה, ונשא משל באמרו למה הדבר דומה לעשיר שהיה לו ארגז מלא אבנים

טובות ומרגליות ומזמן לזמן כשהיה זקוק לכסף, היה לוקח מרגלית אחת ומוכרה, והיה מתנחם ביתר המרגליות שהיו בידו. אך כשמכר את המרגלית האחרונה נשא קולו בבכי ועשה מספד גדול, כי נדמה לו כאילו באותו יום נלקחו ממנו כל המרגליות.
כך, עם הלקח המלאך רפאל זצ״ל, שהינו המרגלית האחרונה שנותרה לעיר צפרו, שהיתה מלאה ברבנים ודיינים; עם פטירתו, של אחרון שיירי הכנסת הגדולה, הכאב מר ועז כי נדמה כאילו כל המרגליות נלקחו ביום זה.

לסיכום, מעניין להעלות על נס את **סיפור הבית בו התגוררה שושלת מאמאן בצפרו** מדור לדור.
עם העלייה האחרונה, התרוקנה צפרו מיהודיה, וגם ביתו של המלאך רפאל זצ״ל נסגר. אך לימים, רצו תושבים ערבים להתיישב בו ולגור בתוכו.
אכן, משפחה ערבית השתכנה בדירה, אך תקופה קצרה לאחר מכן ראש המשפחה נפטר. והמשפחה עזבה את הבית.
משפחה ערבית נוספת השתכנה בבית, וגם כאן, ראש המשפחה נפטר. לאחר הפטירה, אחד מבני הבית סיפר בבהלה, כי בחלום הלילה נגלה אליו אדם זקן, והודיעו כי עליהם לפנות את הבית ולסגרו כי הבית קדוש ואין אפשרות להתיישב בו.
ואכן, השלטונות סגרו את הבית, **והכריזו עליו כאתר לאומי קדוש**.

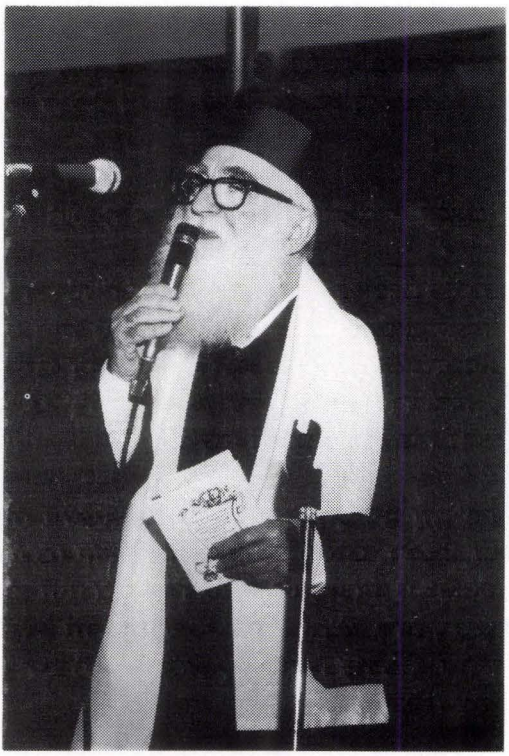
מצבת קברו של המלאך הקדוש, **הרה״ג רפאל עמרם מאמאן** זצ״ל וזיע״א. (צפרו).

7. בנו וממשיך דרכו של המלאך רפאל עמרם זצ״ל, הינו **מרן הרה״ג יהושע מאמאן שליט״א,** שנולד בעיר צפרו (מרוקו) הסמוכה לעיר פאס, בשנת התרע״ח.

גדולתו בתורה:

משחר ילדותו, התבלט הרה״ג יהושע שליט״א בכשרונות מזהירים, והצטיין בהבנה חדה, בהתמדה ובשקידה עצומה. לאחר לימודיו היסודיים ב״תלמוד תורה אם הבנים״, עבר לישיבה בראשותו של הרה״ג התלמודי כמוהר״ר דוד עטאר זצ״ל, שם למד שלש שנים, ומשם המשיך את לימודיו הגבוהים בישיבה הגדולה בראשות מר אביו זצ״ל, בה צלל בים התלמוד, בארבעה טורים ונושאי כליהם, ובסוד העיבור וכו׳, בשקידה רבה יומם ולילה משך שתים עשרה שנה. כבר בגיל 18 יצא שמעו בכל העיר, כאשר נשא ונתן בענייני הלכה ופסיקה עם דייני העיר.

בתקופה זאת, **הוסמך כשוחט ובודק מובהק, כמוהל מומחה, כסופר בית דין, כרב וכדיין**. בד בבד עם לימודיו האישיים, דאג לתרום מחלקו לחברה, שלא על־מנת לקבל שכר, בארגון שיעורים, תמידין כסדרן לנוער ולמבוגרים, בתלמוד, בהלכה, באגדה, ובמוסר, **עד לכדי ייסוד ישיבת ערב בביתו**, וכן במסירת דרשות בשבתות ובמועדים בביהכ״נ, אשר שבו את קהל שומעיו ואשר הוציאו לו מוניטין של **דרשן ומגיד מוסרי מובהק** ושל נואם מזהיר, כל זאת מתוך הקרבה נדירה ועל אף ניהול אורח חיים צנוע ואף דחוק.

מרן הגאון הרה״ג יהושע מאמאן שליט״א נואם באחד הכנסים.

הבחינות לדיינות:

על מנת לשבר את האוזן, ראוי לציין הדרך בה עבר את הבחינות לדיינות. באותם הימים, החוק במרוקו הגביל את קבלת הכושר לדיינות וכמובן את המינוי בגיל מינימלי אשר עמד על 30 שנה. בהיותו בן 28, בשנת השתים עשרה ללימודיו בישיבה הגבוהה הנ״ל, נסע לעיר הבירה רבאט, על מנת לברר בבית הדין הגדול פרטים על המועדים והדרישות לדיינות אליהן ניגשו כשלושים נבחנים. בראיון אישי עם סגן הרב הראשי למרוקו דאז, הרה״ג שאול אבן דנן זצ״ל, עמד על כישוריו המיוחדים ועל ניצוצות העילוי שבו, והציע לו לגשת למבחנים המתקיימים בימים אלו תוך הבטחה כי אם הצלחתו תהיה מצויינת, יוותרו לו על השנתיים החסרות לו לגיל ה־30 ויקבל מינוי מיידי. ידיד נעורים, אשר ליווה אותו בנסיעה זאת הלהיב אותו לנושא ועודד אותו לקבל את ההצעה. וכך, ללא כל הכנה מיוחדת, ניגש לבחינות אותן עבר בהצטיינות, **בהשיגו את המקום הראשון מבין כל הנבחנים.** די לציין, כי במבחן בפסיקה ההלכתית לו הקדישו הבוחנים שמונה שעות, סיים הרב ממן את בחינתו תוך שעה ומחצה, לתדהמת הבוחנים אשר חשבו כי משהוא אינו כשורה, ואף ניסו לעודדו ולהבהיר לו כי עוד היום לפניו, והוא השיב להם, כי לע״ד הכל ב״ה בסדר, וביקשם לרשום לפניהם כי תוך שעה וחצי סיים. וכך בגיל 28 בשנת תש״ו, מונה הגאון יהושע שליט״א לרב ודיין בעיר אספי (מרוקו). ואכן הרה״ג הגאון רבי שאול אבן דנאן זצ״ל, התרשם מאד מכשרונותיו, ואמר לו במספר הזדמנויות, כי עתיד הוא להיות **מאור גדול, ואור המערב.**

ישיבת מועצת הדיינים שהתקיימה בעיר הבירה רבאט במרוקו, בשנת תשט״ו
רביעי משמאל, הרה״ג יהושע מאמאן שליט״א (צעיר דייני מרוקו).

דיין:
לאחר שש שנים, של כהונה על כס הדיינות בעיר סאפי, בשנת תשי״ג נתמנה לדיין וסגן הרב הראשי בעיר הבירה רבאט (מרוקו), ובשנת תשכ״ד זכה למינוי הבכיר של רב ראשי וראב״ד לערעורים במראקש וכל אגפיה (מרוקו) עד לשנת תשכ״ח, בה זכה ב״ה לעלות לשכון כבוד בארצנו הקדושה, וזאת, **למרות מועמדותו הטבעית למשרת הרב הראשי למרוקו**, ועל אף הלחצים מראשי הקהילה לדחות את עלייתו על מנת להתמודד על המשרה הבכירה ביותר בעולם הרבנות והדיינות במרוקו.
ב״ה בכל קהילה בה שירת בקדש, הצליח להטביע את חותמו בהצלחה רבה, ובדרכי נועם, דבר אשר הוציא לו שם של פוסק מעולה הלן בעומקה של הלכה.

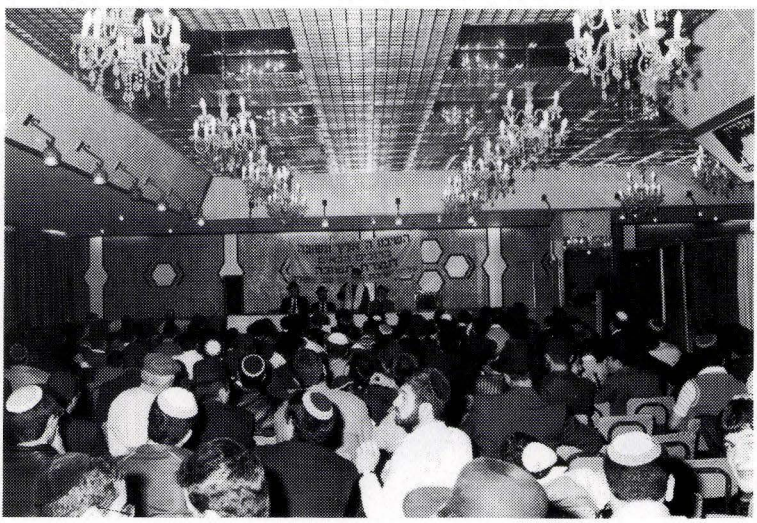
השפעתו הרוחנית:
מעבר לתפקידו המקצועי, בשבתו בדין, ארגן בכל מקום אליו הגיע שיעורי תורה הן לציבור הרחב והן לאברכים ותלמידי חכמים, היה מעורה בחיים הציבוריים של קהילתו ודאג לענייני כשרות במובנם הרחב, למקואות טהרה, לבעיות יתומים וכו׳, ואף שימש כמפקח על מוסדות החינוך היהודי היסודיים והעל יסודיים. גם בתחום זה זכה להצלחה ניכרת ולהשפעה רבה, עד אשר הוצע לו על ידי הרבנות הראשית לכהן כמפקח כללי לענייני החינוך היהודי במרוקו. אך מאחר ולא רצה לנתק את עצמו מעולם הרבנות והפסיקה ההלכתית דחה את ההצעה.

דיין אלמנות ואבי יתומים:
באופן יוצא מגדר הרגיל עמד לימין אלמנות ויתומים והתרוצץ על מנת להסדיר את כל ענייניהם ואת כל מחסורם, במסירות עילאית. די לציין מקרה בו אלמנה מסויימת מהעיר סאפי, אשר התאלמנה עוד בהיותו דיין העיר, ואשר בתחילת הטיפול שלו בענייניה ובענייני היתומים התנגדה לגישתו, עד אשר נאלצה לקבל את פסק דינו. והנה לימים, אחרי עוזבו את סאפי לכהן כסגן הראב״ד ברבאט, כשנתיים לאחר מכן, הופיעה אצלו האלמנה ע״מ להודות לו על כל הטיפול המסור מתוך הקרבה של ממש, והודיעה כי רק כעת חשים היתומים בחסרון אביהם, כי כל עוד הרה״ג יהושע מאמאן שליט״א היה בעיר סאפי, היה להם לאב לכל דבר - **אכן אבי יתומים ודיין אלמנות ממש**. ואכן בכל עיר ועיר השאיר את רישומו העמוק בנושא זה עד כי כל הדיינים בכל מקום בו שרת בקודש עמדו בהשתאות מול הדאגה הבלתי שגרתית הזו ומינוהו כיו״ר ועידת היתומים בעיר הבירה רבאט. (דהיינו הוועדה אשר טיפלה ביתומים ודאגה לזכויותיהם).

צדקותו:
אכן, המיוחד בגר״י מאמאן שליט״א, מעבר לגדלותו בתורה, היא צדקותו התמימה והטהורה, אמונתו העמוקה והחודרת, ויראת ה׳ התמה והזכה בכל דרכיו. תפילתו מחשמלת את סובביו ממש, עד כדי כך שאברך ישיבה העיר פעם כי איננו יודע אם יש מישהו שאומר קריאת שמע בכוונה שכזאת, כפי שעושה זאת הגר״י מאמאן שליט״א. אכן ילאה חרט אנוש לספר את גודל צדקותו. ממש צדיק תמים נסתר. ואכן, רבים הם המבקשים את ברכתו ואת תפילתו. בשבתות ובימים טובים, בהם הרב הולך

בחלוקא דרבנן, כפי שנהגו דייני מרוקו, אור שכינה וקדושה חופפת עליו ממש, ומכל עבר ניגשים אליו לקבל ברכה. פעם ביקר בביכ"נ מסויים, ולאחר התפילה ניגשו אליו וכל אחד שטח בפניו את בעייתו וביקש את ברכתו. בין היתר ניגשה אליו אשת הרב המקומי לבקש ברכה והוא באופן טבעי לחלוטין, אמר לה כי אינה זקוקה לברכתו וכי יכולה היא לקבל ברכה מבעלה הרב. השיבה לו הרבנית, אכן בעלי רב, אך לא כל יום רואים אנו מלאך מהלך על שניים. הדבר ממחיש לנו את הרושם העצום והעמוק שמשאיר הרב על כל סובביו.

הרה"ג יהושע מאמאן שליט"א נושא דברי התעוררות בעצרת תשובה רבת משתתפים בירושלים.

עלייתו ארצה:

עם עלייתו ארצה בשנת תשכ״ח, עמדו על גדולתו בתורה וביראת ה׳, והוצע לו ע״י הרב הראשי דאז מני״ר מרן הרח״ג כמוהר״ר יצחק ניסים זצ״ל תפקיד של דיין בבית דין מיוחד לגיטין. תגובתו המיידית היתה ״בנפשנו נביא לחמנו?״ ודחה את ההצעה. על מנת להבין את חריפות התגובה, עלי לציין כי בעשרים ושתיים שנות כהונתו כדיין במרוקו הצליח תמיד להשכין שלום בין הזוגות שהתדיינו אצלו ואף גט לא יצא מתחת ידו, מלבד מקרה אחד, בו , על אף מאמציו לא עלה בידו הדבר, וסידר גט לאשה. אך למרות זאת, גם לאחר מתן הגט לא שקטה נפשו והמשיך במאמציו עד אשר הצליח לאחר שלושה חודשים, להחזיר את הזוג לחיים משותפים ומאושרים כהלכה. אין פלא, כי לאחר הצלחה מזהירה שכזאת, בתחום הגיטין, יגיב כפי שהגיב להצעה הנ״ל. ומאחר ולא היה כל תפקיד אחר פנוי בתחום הדיינות, הוצע לו לשמש כרבה הספרדי של נהריה, משרה אליה נבחר פה אחד, תוך שאיפה מתמדת לחזור בבוא היום לעולם בתי הדין.

לצערנו, נקלע הרח״ג יהושע שליט״א מאמאן לסכסוך פנימי בין שני הרבנים הראשיים דאז בעניין מינוי דיינים, דבר אשר עיכב את מינויו לדיין בשנים יקרות, ואף קטע קריירה מזהירה בתחום זה דווקא בשנותיו היפות בחיותו בגיל ה־53. אך, בכל זאת קיבל את העניין באהבה, ומתוך סבלנות ואורך רוח, ביודעו שזהו אחד המחירים שעליו לשלם בדרכו למימוש חלומו הציוני הנכסף עם עלייתו ארצה.

ואמנם בשנת תשל״ט נתמנה לדיין בבית הדין האזורי בבאר־שבע, ושנים מספר לאחר מכן זכה למינוי הבכיר ביותר בתחום הדיינות בארץ ישראל עת מונה לחבר ביה״ד העליון לערעורים בירושלים ת״ו, עד לפרישתו לגימלאות ואכן גם בתפקידים אלו גילה חתירה ללא חת לאמות העניין, כשרון נפלא לשטוח דברים קשים ובעיות מסובכות בצורה בהירה ושקופה וידיעה שלמה ועמוקה לפסוק את הדין.

קבלת פנים שערכו בני קהילת צפרו במגדל העמק לכבוד הרח״ג יהושע מאמאן שליט״א עם עלייתו ארצה. עומד ונואם, הרח״ג שמואל בן הרוש שליט״א, לידו הרח״ג יהושע מאמאן שליט״א. לידו, יושבים רבני מגדל העמק שליט״א.

הרה״ג יהושע מאמאן שליט״א נואם בטכס שנערך לבחינת תלמידים מצטיינים בישיבת פורת יוסף — ירושלים — בשנה הראשונה לעלייתו ארצה.

יצירותיו הספרותיות התורניות:

ואם לא די בכל זה, הרי שמשך כל שנות פעילותו המקצועית והציבורית, לא הסתפק בעשייה גרידא, ועשה ימים כלילות בשקידה רבה ללא ליאות, שקידה המעוררת קנאת סופרים במטרה לעבד את יצירותיו הספרותיות ולהפיץ את מעייניו החוצה.

ואכן, מימי חורפו, החליף הרב מכתבים עם גדולי הדור, ביניהם מרן הראשל״צ הרב עוזיאל זצ״ל, וכבר בגיל 28 זכה לחבר את ספרו הראשון בשם ״יד חרוצים״ המכיל חידושים בתלמוד ובתנ״ך. במרוצת השנים, המשיך להוציא לאור את ספריו הנוספים כמו ״ניצוצי אור״ (חידושים בתלמוד ובתנ״ך) וכן את ספרו העיקרי והמעמיק בשם ״עמק יהושע״ חלק א׳, ב׳ וג׳, כשחלק ד׳ וחלק ה׳ עדיין בכתב יד, (כלם שו״ת על ד׳ חלקי שולחן ערוך) ב״ה. ״מצפה יהושע״ המכיל פירושים וחידושי תנ״ך, ו״תפארת בנים אבותם״ על השושלת המשפחתית.

בספרים אלו מגלה הרב כשרון מופלא בפסיקה הלכתית, תוך ניתוח מעמיק, סברה ישרה, וחשיבה פורה ויצירתית. הרב צולל למעמקי ים התלמוד הפוסקים והחלכה, כדי להגיע לפסק הלכה חתוך וברור כשאינו משאיר מקום לספקות. יצירותיו אלה מעידות ממש כמאה עדים על בהירות המחשבה, על צלילה לעומק, ועל הנטייה למבנה שיטתי וברור של הנושאים האקטואליים המועלים בו.

ואכן עוד ידו נטוייה ב״ה, ידיו רב לו בספרות התורנית, ועמו בכתובים עוד יצירות רבות המצפות להוצאתן לאור, הלא המה: ״שדה יהושע״ (חידושי תלמוד ונושאי כליו), ״שער יהושע״ (קיצור המשפטים — , ״ויגד ליהושע״ (פירוש של הגדה של פסח), ״נ״וה יהושע״ (נאומים והרצאות), ועוד.

פרי יצירותיו ויגיע כפיו בעניינים קשים ומסובכים הופכים את הרב למעיין מים חיים, אשר כל צמא ישתוקק וירוץ לרוות ממנו את צמאונו.

הרה״ג יהושע מאמאן שליט״א, מעניק את ספרו האחרון ״**יד רמ״ה**״ לידידו ועמיתו הרה״ג שלום משאש שליט״א.

קשריו המיוחדים עם הראשל״צ עוזיאל זצ״ל:

ראוי לציין, כי מימי חורפו, התכתב עם הראשל״צ הגאון הגדול הרב עוזיאל זצ״ל בענייני הלכה, באופן סדיר. הרב עוזיאל אף טרח לפרסם את פסקיו של הרה״ג יהושע מאמאן שליט״א הן בספרו ״משפטי עוזיאל״ והן בחוברות דת ומדינה. מעניין להדגיש כי לאחרונה יצאו לאור שלושה קבצים של ״דת ומדינה״ בהם רוכזו מבחר הפסקים. והנה פסק דינו של הגר״י מאמאן שליט״א בעניין ״גיל הנבחרים״ אשר שלח לגרב״צ עוזיאל בהיותו בסך הכל בגיל 30 פורסם! ואכן באחד הביקורים של חבר וועד הקהילה של סאפי בא״י בו נפגש עם הראשל״צ עוזיאל זצ״ל, אמר לו הראשל״צ: ״דע לך כי קהילתכם סאפי התברכה ברב גדול ודגול אשר הינו אחד מגדולי הרבנים במרוקו״! כל זאת בהיותו צעיר לימים, בתחילת דרכו הרבנית בגיל 30!!

פרס ירושלים, ופרס ת״א לספרות תורנית:

ואמנם גם בתחום היצירה התורנית זוכה הוא להכרה רבתי כאחד מפוסקי הדור המובחקים וחיבורו ״עמק יהושע״ ח״א זוכה בפרס ירושלים, לספרות תורנית, על שם הראשל״צ הרב עוזיאל זצ״ל, ואילו חלק ב׳ זוכה בפרס תל־אביב, לספרות תורנית, על שם הגר״י משה טולידאנו זצ״ל.

וכך מנמק הראשל״צ מרן הרב עובדיה יוסף שליט״א את הזכייה בפרס, בשבתו בראש חבר השופטים של פרס ירושלים: ״לאחר העיון נראה לנו כי המשובח שבהם שראוי להענקת הפרס, הוא ספר ״עמק יהושע״ ח״א, להרב יהושע מאמאן שליט״א... הספר מצטיין במשא ומתן של הלכה, להבין ולהורות, לשעה ולדורות, בבקיאות רבה, ובהבנה ישרה, דרכו של המחבר שליט״א כדרכם של גדולי רבני הספרדים וכו׳... ראה עמק יהושע ח״ב עמוד 13. ועוד ראו נא׳ מכתבי ברכה ותהילה, שקיבל מהרבנים הגאונים כאן בארי״, על ספריו היקרים הנ״ל, ב״ה.

הרה״ג יהושע מאמאן שליט״א נושא את דברו בעת הענקת פרס ת״א ע״ש הגרי״מ טולדנו זצ״ל לספרו ״עמק יהושע״ ח״ב.

מעשי ניסים:

1. בהיות הגרי״י מאמאן שליט״א בגיל כ״ח שנים בערך, חלם את ידידו ר׳ שמעון אסולין זצ״ל, אשר נפטר צעיר לימים ואשר היה ידוע בחסידותו, בתפקיד של שוער בגן עדן. וכך, בחלומו, לוקח אותו ר׳ שמעון זצ״ל לביקור בגן עד, מצביע על מקום החכמים והצדיקים, ומתקדם אתו עד למקום השכינה. כאן הוא הרים מפה שכסתה את המקום, עד שנתגלה עמוד אש עולה, ואז הודיע לו כי בעוד חדשיים יבקר כאן אדם ממשפחת מאמאן והצביע על מקומו. ואכן, ראו זה פלא, חדשיים ממש לאחר מכן, נפטר מר אביו של הגרי״י מאמאן שליט״א המלאך רפאל עמרם זצ״ל.

2. בשנים הראשונות לנישואיו גרו הגרי״י מאמאן שליט״א ובני משפחתו בצפרו בדירה צנועה. והנה, איש אחד מהקהילה השיג את גבולו, דחק את רגליו והצליח לפנות אותו מן הדירה ע״מ לגור בה בעצמו עם אשתו.
חדשים מספר לאחר מכן הרתה אשת האדם הלזה, וילדה בן. לפתע בהיות התינוק בן כחצי שנה, רואים הוריו מעין צל העולה מן הקומה התחתונה, מתקרב עד לתינוק ונעלם. ימים מספר לאחר מכן, התינוק נופל למשכב ונפטר ר״ל. חדשים מספר לאחר מכן, שוב הרתה אשת משיג הגבול, וילדה בן. ושוב אותו מחזה חוזר על עצמו. בהיות התינוק בן כחצי שנה, רואים הוריו מעין צל העולה מן הקומה התחתונה, ניגש לתינוק ונעלם. ושוב, ימים מספר לאחר מכן, גם התינוק השני

נפל למשכב ונפטר ר״ל.
או אז הבינו הורי התינוק, כי חטאו כלפי הגר״י מאמאן ומשפחתו בכך שפינו אותם מן הדירה שלא כדין, ועל כן באו עליהם הצרות הללו. מיד החליטו לעזוב את הדירה ולבקש מן הרח״ג יהושע מאמאן שליט״א לחזור ולגור בדירה. כך היה, ומאז יכלו בני הזוג ההוא ללדת בנים ובנות בני קיימא.

3. כאמור לעיל, עם עלייתו ארצה, נקלע הגר״י מאמאן שליט״א לסכסוך פנימי בין שני הרבנים הראשיים דאז בענין מינוי דיינים דבר אשר עיכב את מינויו לדיין בשנים יקרות. והנה בתום שבעה לפטירתה של מרת אמו הצדקת אסטירליא ז״ל, חולם אותה בחלומו, כשהיא יושבת על מצבת קברה. פנה אליה בנה הגר״י מאמאן ושאלה איך הכל עבר ואיך היא חשה. השיבה לו, שב״ה הכל עבר בשלום ושהיא מרגישה טוב, חוץ מכאב קל בצווארה. לפתע קמה הרבנית על רגליה, וענן כיסה את שניהם. מיד לקחה כובע דרבנן משובץ באבנים טובות חבשה אותו על ראשו, ונעלמה.
וראו זה פלא, מספר ימים לאחר מכן, ללא כל הכנה מוקדמת, מקבל הגר״י מאמאן שליט״א הודעה על דבר מינויו כדיין וזומן לשר לענייני דתות ע״מ לבדוק אתו באיזה בית דין לשבצו. וכך מונה כדיין בבאר־שבע.

מדברי גדולי התורה עליו:

הראש״ל הרה״ג בן ציון מאיר חי עוזיאל זצ״ל: פונה אליו בזו הלשון:
״ברכות שמים מעל, לכבוד הרב משרשי״א, מבני עליה, מני״ר **הגאון המפורסם לתהלה** וכו׳ כמוהר״ר יהושע מאמאן נר״ו רב ודיין בק״ק אספי״. ובהזדמנות אחרת מתאר אותו **כאחד מגדולי הרבנים במרוקו**, כל זאת ממש בתחילת דרכו בעולם הרבנות והדיינות בהיותו בסך הכל כבן 30!

הראש״ל הרה״ג יצחק ניסים זצ״ל:
״גברא רבה, אתי ממערבא, הוא ניהו הרב המופלא, וכתר שם טוב עולה, כבוד שם תפארתו, ר׳ יהושע מאמאן שליט״א, **מחשובי וטובי רבני מרוקו בדור הזה...**״

הראש״ל הרה״ג עובדיה יוסף שליט״א: כותב אליו:
״ידידנו הדגול מרבבה, נברשתא דדהבא, חכו ממתקים וכלו מחמדים, תהלתו בקהל חסידים, מר דיינא, דנחית לעומקא דדינא יראת ה׳ היא אוצרו, ועליו יצוף נזרו, **הרב**

הגאון המופלא המפורסם לתהלה, כבוד שם תפארתו מוהר״ר יהושע מאמאן שליט״א, חבר ביה״ד הגדול בירושלים, חריף ובקי, משנתו זך ונקי, **אור נערב עצום ורב,** וכו׳...״
״ומלבושתו ענוה ויראת חטא, וה׳ עמו שהלכה כמותו, אשרי יולדתו... ״וילן יהושע בתוך העמק״ שלן בעומקה של הלכה.

הרב הראשי לישראל הרה"ג שלמה גורן שליט"א: כותב אליו:
"מיודענו הדגול מעוז ומגדול, צמ"ס, חריף ובקי בחדרי תורה, הרב הגאון שייף עייל שייף נפיק כש"ת מוה"ר יהושע מאמאן שליט"א... **ראיתיו מלא וגדוש מקורות ראשונים ואחרונים ואינו מניח דבר גדול, ולא דבר קטן.** ידיו רב לו בסוגיות הש"ס ובפסיקה לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא ונחית לעומקא דדינא. וחזיתיה לרישיה ביני עמודי התורה וההוראה **כאחד מבעלי ההלכה המנוסים ברבני ישראל".**

הרה"ג רפאל ברוך טולדנו זצ"ל: כותב כי "מכיר את הרה"ג כמוהר"ר יהושע מאמאן שליט"א, **שהוא מגדולי הרבנים של מרוקו...** והוא גדול בתורה וביראה".

הרה"ג יוסף משאש זצ"ל (רבה הראשי של חיפה): כותב עליו:
"נטע רבעי פרי צדיק יקר מפנינים, זך השכל והרעיונים, אהוב לשמים ולבריות חכמים ונבונים, מלא טעם זקנים, צדק ויושר וענוה, ותמה בפיו ולבו חונים, מר דיינא דחית לעמקי הדינים, כמוהר"ר יהושע מאמאן יחיה חיים רעננים" וכו'.

הרה"ג שמעון הכהן שליט"א (חבר ביה"ד הגבוה לערעורים במרוקו) כותב אליו בזו הלשון:
"**רב אחאי גאון,** כבוד הרה"ג המפורסם, רבין חסידא, כלילא דורדא, ראב"ד מקודש, בנש"ק, כמוהר"ר כקש"ת יהושע מאמאן שליט"א... **רב גדול ומאד נעלה, משיב דברים נכוחים,** כנים ואמתיים, חיליה לאורייתא ושפתיים ישק, חי ובריא אולם, אמן".

האדמו"ר הרה"ג מאיר אבוחצירא (באבא מאיר) זצ"ל: כותב אליו בזו הלשון:
"שפעת שלומים, וברכות ממרומים, כחול ימים, **כטל יערפו על ראש צדיק רב נהוראי,** הרואה אומר ברקאי, חביב עלי ככוליה גופאי, **הרב המופלא,** פלג אלקים מלא, **קדוש צניע ומעלי,** חריף ובקי, משנתו קב ונקי, בנש"ק, או"ת, צנצנת המן, כקש"ת מוהר"ר יהושע מאמאן שליט"א, ופרי צדיק עץ חיים יחיו"...

מנימוקי ועדת השופטים לבחירתו של הספר "עמק יהושע" ח"א לפרס ע"ש הגרי"מ טולדנו זצ"ל:
"החליטה הועדה פה אחד להעניק את הפרס... להרב הגאון ר' יהושע מאמאן שליט"א... **רואים שלפנינו גאון בתורה,** המתחקה על שרשי המקורות והיסודות שבכל הלכה בה הוא דן,... **בהבנה רבה בבהירות ובעמקות נפלאה,** בכל ההיקף ממקורות התלמוד והראשונים, ועד האחרונים ואחרוני האחרונים, **עושר רב של ידיעות ושל מקורות... בסגנון עשיר ומיוחד, פיוטי ומליצי מלווה בענות חן ואצילות... והוא אחד מגדולי הרבנים החשובים שעלו לארצנו ממדינת מרוקו...** וראוי המחבר שליט"א להכרה והוקרה"...

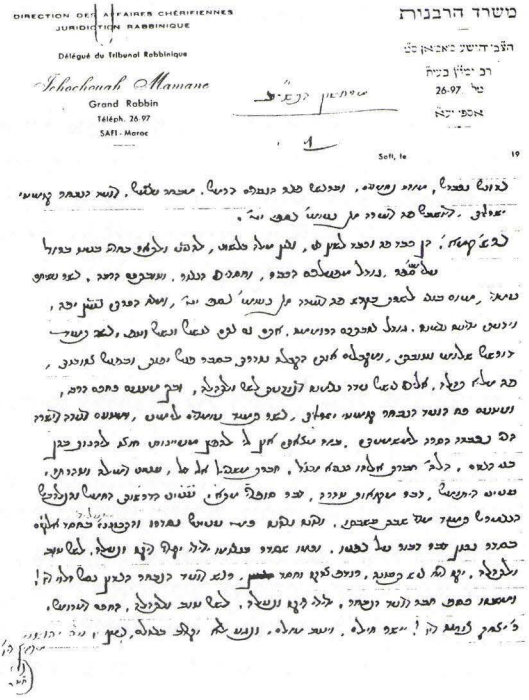
מנמוקי ועדת השופטים לספר "עמק יהושע" חלק ב' לפרס תל־אביב ע"ש הגרי"מ טולדנו זצ"ל:

יצירתו הספרותית של הדיין המצויין הרב הגאון יהושע מאמאן שליט"א הינו מבורך בקיאותו הרבה בתלמוד, ראשונים ואחרונים, **כשרונו המיוחד לפתור בעיות סבוכות בצורה בהירה ושקופה,** מתגלים בחיבוריו. המחבר בטוב טעם ודעת, צולל למעמקי הש"ס תוך פלפול בסברא ובראיות, כדי להגיע לפתרונן.

המענין הוא שבד בבד עם קביעת ההלכה הוא מביא את דעת הקבלה... מיוחדת היא תשובתו הארוכה בענין "בין השמשות"... **המחבר עוסק בשאלות אקטואליות... הוא אינו נרתע מלהתווכח עם גדולי הדור,** עם הגאון ר' משה פיינשטיין בעל ספר "אגרות משה" ועוד... מכל הנימוקים הנ"ל, אנו רואים את הרב יהושע מאמאן שליט"א, כראוי לפרס ע"ש מרן הגרי"מ טולידאנו זצ"ל.

מנימוקי ועדת השופטים לספר "עמק יהושע" ת"א לפרס ירושלים ע"ש הראש"ל הגאון מרן הגר"צ מאיר חי עוזיאל זצ"ל:

דרכו של המחבר (הרח"ג יהושע מאמאן שליט"א) **כדרכם של גדולי רבני הספרדים...** שלומדים חיפוש מחיפוש בספרי אחרונים, ואחרוני, אחרונים, לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא... לאחר העיון, **נראה לנו כי המשובח שבהם ראוי להענקת הפרס,** הוא ספר "עמק יהושע" ח"א, להרב יהושע מאמאן שליט"א... **הספר מצטיין במשא ומתן של הלכה,** להבין ולהורות, לשעה ולדורות, בבקיאות רבה, ובהבנה ישרה" וכ"ו...

DIRECTION DES AFFAIRES CHÉRIFIENNES
JURIDICTION RABBINIQUE
Délégué du Tribunal Rabbinique
Yehochouah Mamane
Grand Rabbin
Téléph. 26.97
SAFI - Maroc

משרד הרבנות
הגאון הרב יהושע מאמאן נ"י
רב ראשון בעיר
טל 26.97
אסני יצא

Safi, le 19

כתב ידו של מרן הרח"ג יהושע מאמאן שליט"א וחתימת ידו.

סיכום:

יהודי מרוקו וארץ ישראל:

כפי שהזכרנו, לא ניתק הקשר בין יהודי מרוקו לבין ארץ ישראל מעולם. אהבת הארץ היתה אחת המעלות שבה הצטיינו יהודי מרוקו מאז ומתמיד. אהבה זאת מוצאת את בטוייה בספריהם של חכמי מרוקו; בתרומותיהם הכספיות של יהודי מרוקו לתמיכה בישוב ארץ ישראל; בהערצה שרחשו לשליחי ארץ ישראל בחייהם ולאחר מותם; ובייחוד בעלייה ארצה, שנמשכה בכל הדורות. על אהבת ארץ ישראל נוכל ללמוד מדבריו של ר' חיים אבן עטר בספרו "אור החיים": לירושלים הוא קורא "מקום השכינה, עיר החביבה על אלקי עולם"; "אין לך מקום שייקרא טהור זולת ארץ הקדושה; "אין לשמוח אלא בישיבת הארץ".

אכן, ב"ה גם קהלת **צפרו** ידעה להשתלב בשרשרת הגאולה של התקופה המשיחית הנשגבה בה אנו חיים בעלותה ארצה ובתרמה את תרומתה הייחודית בכל תחומי החיים.

אכן, זכות גדולה נפלה בחלקנו וכפי שמובא בספר "קונטרס היחיאלי" למקובל האלקי מוהר"י אלפייה זצוק"ל, בפרק המדבר על חשבון הגאולה באמרו כי העולם הזה במתכונתו הנוכחית יתקיים ששת אלפים שנה כמבואר בזוהר הקדוש. ואילו האלף השביעי הינו האלף המשיחי בסמלו את השבת המשיחית. וזאת במקביל לששת ימי בראשית ויום השביעי שבת לה'. והרי יומו של הקב"ה שווה לאלף שנים של עולמנו, כמ"ש כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבור. וא"כ אומר הרב אלפייה זצ"ל ביכולתנו לחשב באיזו שנה משנות בריאת העולם תהיה מכוונת לסוף שעה חמשית, של האלף השישי שממנה תתחיל להתגלות הארת קדושת השבת אשר על ידה מתבטלין כל הדינים, ויתקדש שמו של הקב"ה בכל העולמות. שהרי גם קדושת השבת, מתחילה להאיר ולהשפיע על עולמנו משעה חמישית של היום השישי, שאז מתחילים העולמות להעלות למעלה ממקומם וקדושה נתוספת בהם. ועפ"י זה, אומר לנו המקובל הרב אלפייה זצ"ל נוכל לחשב את חשבון הגאולה:

נחלק אלף שנים לעשרים וארבע שעות, אז נמצא כי שעה אחת שווה בעיני הקב"ה לארבעים ואחת שנה ושמונה חדשים. שבע עשרה שעות מן היום הששי (היא השעה החמשית הזמנית הנ"ל) שנכפיל בארבעים ואחת שנה ושמונה חדשים, אז עולה בדיוק, שבע מאות ושמונה שנים וארבעה חדשים. דהיינו בשנת 5708, תתחיל הארת הקדש של האלף המשיחי.

ואכן כ־30 שנה לפני קום המדינה מודיענו הצדיק הרב אלפייה זצ"ל כי **בשנת התש"ח תתחיל קדושת השבת המשיחית להתגלות;** ולא זו בלבד אומר הרב אלפייה זצ"ל, אלא 5708 וארבעה חדשים דהיינו, **בחודש שבט התש"ט,** תהיה הארה נוספת, ואכן בט"ו בשבט התש"ט אנו עדים **לכינון הכנסת בישראל.** ובדרך הרמז נוכל להוסיף כי הארת הקדש תורגש ביתר שאת כשנחוש את ערב השבת ו"ערב" בגימטריא = 272, נפחית 272 מ־6,000, נקבל 5728 דהיינו **שנת התשכ"ח** בה ב"ה גברנו על

אויבינו **ושחררנו את שריד בית מקדשנו** ואיחדנו את ירושלים עיר הקדש. אך הרב אלפייה זצ״ל ממשיך ומחשב, ואומר כי עיקר גילוייה של הארת הקדש הינה מחצות היום דהיינו בשעה השישית. לכן אם נוסיף על החשבון הנ״ל שיעור שעה ששית דהיינו 5708 שנים וארבע חדשים ועוד ארבעים ואחד שנה ושמונה חדשים, יעלה החשבון הכולל 5750 — **שנת התש״ן, שאז תתגלה עיקר הארת תוספת השבת המשיחית,** אכן, הרב אלפייה מגלה לנו **70 שנה קודם לכן,** כי בשנת תש״ן תתגלה עיקר גילוייה של הארת השבת המשיחית דהיינו האלף המשיחי.

וכשחוזות עינינו במה שהתרחש מאז קום המדינה, ועד לשנת תש״ן ועד בכלל, שנה בה נסים גלויים התקיימו לנגד עינינו עם קריסת הקומוניזם, התמוטטות חומת ברלין ופתיחת שערי הברזל הרוסיים אשר איפשרו למאות אלפי יהודים לעלות לארץ אבותינו, ולמצוא בבת אחת את ארצם את עמם ואת יהדותם, כאשר שבועות מספר קודם לכן מי פילל ומי מילל שדבר כזה יכול להתחולל, אין לנו אלא להודות לה׳ בפה מלא על שזיכנו לחיות בדור הגאולה ולהשתלב ולהשתתף באופן פעיל ומעשי בנפלאות בוראנו. יה״ר שנזכה בקרוב לגאולתנו השלמה אשר תוכתר בבוא משיח צדקנו במהרה בימינו אמן.

תמונת הרה״ג יהושע מאמאן שליט״א בצעירותו, בגיל 28, עת התמנה לדיין.

תמונת הרה״ג יהושע מאמאן שליט״א בגיל הזקנה.

קבלת פנים שנערכה ברבאט לאחד הנדיבים הידועים מצרפת;
משמאל לימין: הרה״ג מימון אוחיון זצ״ל (ראב״ד), מר זגורי המפקח על בתיה״ד מטעם הממשלה, הנדבן, הרה״ג שאול אבן דנאן זצ״ל (הרב הראשי למרוקו) הרה״ג מיכאל אנקווא זצ״ל (חביה״ד העליון) ויבדל״א הרה״ג שמעון כהן שליט״א (חביה״ד העליון) והרה״ג יהושע מאמאן שליט״א (סגן הראב״ד — צעיר דייני מרוקו).

חבר הדיינים, והמפקח מטעם הממשלה, בחצר ביה״ד הגדול לערעורים בעיר הבירה רבאט בשנת תשט״ו. שני משמאל, הרה״ג יהושע מאמאן שליט״א (צעיר דייני מרוקו).

השתלשלות משפחת מאמאן בק"ק צפרו

כמוהר"ר שלום מאמאן זצ"ל, חי במאה ה־17, שוחט ובודק מובהק, מחכמי המעמד הרשומים בצפרו.

בנו, **כמוהר"ר שלמה בן מאמאן זצ"ל**, חי במאה ה־18, רב פעלים, **נשיא הקהילה בצפרו**, המכונה **"נשיא ישראל"**.

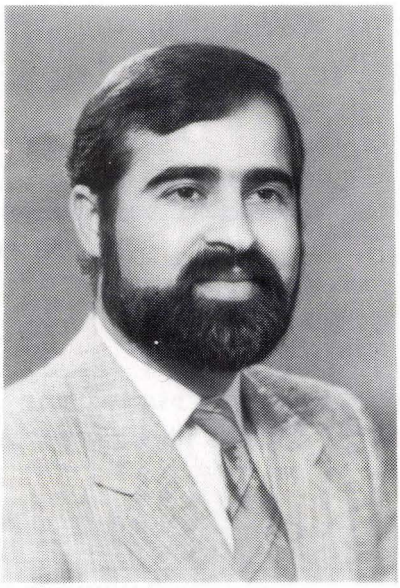
בנו, **הרב החסיד הקדוש, הרה"ג יהושע חיים אהרן מאמאן זצ"ל**, חי בסוף המאה ה־18, רב עצום ודרשן גדול, **נשיא קהילת צפרו** המכונה **"נשיא ישראל"**.

בנו, המלאך הקדוש רפאל בן מאמאן זצ"ל, חי במאה ה־19. רב עצום ומקובל אלקי, **ראב"ד בצפרו, מנהיג הקהילה**, בונה המקוה הראשון של צפרו, מחזיק בידי ת"ח ועניים של צפרו בהונו, מוהל, מחבר ספר **"יד רמ"ה" ו"מהלל אל"**.

בנו, החסיד הקדוש הרה"ג רחמים יוסף מאמאן זצ"ל, חי בסוף המאה ה־19. גדול תורה, **ראש ישיבה, צדיק קדוש**, מוהל, מחבר ספר **"חירגא דיומ"א"** ספר **"ויגד ליוסף" "שירת הי"ם** וספר **"ציר מר י"ם"**.

בנו, המלאך הקדוש רפאל עמרם מאמאן זצ"ל, חי במאה ה־20. גדול תורה, **דיין, ראש ישיבה**, ראש השוחטים, מוהל, סופר בית דין, **גזבר הקהילה.** מחבר ספר **"תורה אור"**.

בנו, הצדיק מרן הרה"ג יהושע מאמאן שליט"א, חבר בית הדין העליון לערעורים בירושלים. חי במאה ה־20, גדול תורה, דיין, שוחט, מוהל, סופר בית דין. מחבר ספרים: **"יד חרוצים", "נצוצי אור", "עמק יהושע"** "ח"א, ח"ב, ח"ג. **"מצפה יהושע", "תפארת בנים אבותם"**.

הרב ד״ר רפאל מאמאן הינו בוגר ישיבת בני־עקיבא נתיב מאיר, בוגר ישיבת ההסדר של קרית ארבע ונמנה על מייסדי הישיבה והקרייה, בוגר מכון הרי פישל מוסמך לרבנות וכן פרקליט רבני.

כ״כ, הינו בוגר אוניברסיטת ירושלים ובר־אילן בחינוך ובקרימינולוגיה, מוסמך לפילולוגיה והסטורית המזרח (אוני לובן - בלגיה) וד״ר לפילוסופיה; בוגר הנח״ל המוצנח וקצין (מיל) בצה״ל, הפעיל בעשייה החינוכית תורנית, החברתית, הציבורית והציונית בישראל.

כיהן בתפקידים מגוונים, החל כמורה, מנהל חינוכי, ר״מ בישיבה תיכונית, מרצה באוניברסיטה ובבימ״ד למורים, רב קהילתי, מפקח חינוכי וכן, ניהל את המחלקה לחינוך תורני באירופה מטעם הסוכנות היהודית. כ״כ בתחום הציבורי, כיהן כיועץ בכיר לשר לענייני דתות ויו״ר מועצה דתית.

ציוני דרך אלו משקפים נאמנה את השקפת עולמו הרחבה של אביו מורו אשר דרך חינוכו הוטבעה בו בכל רמ״ח אבריו ב״ה.

ספריית
מכון הרש״מ
ירושלים

ז

הצדיק מרן
הרה"ג יהושע מאמאן
שליט"א יבלח"א

המאה ה־20
נולד בתרע"ח - 1918
עד - 120 אמן

ו

המלאך הקדוש הרה"ג
רפאל עמרם מאמאן
זצ"ל וזיע"א

סוף המאה ה־19 תחילת ה־20
תרל"א - תש"ז 1946 - 1870

ה

הצדיק הקדוש
הרה"ג רחמים יוסף
מאמאן זצ"ל וזיע"א

סוף המאה ה־19
תקצ"ט - תרס"ו 1895 - 1838

ד

המלאך הקדוש
הרה"ג רפאל בן
מאמאן זצ"ל וזיע"א
(הרמ"ה)

אמצע המאה ה־19
תק"ע - תרכ"ג 1862 - 1809

ג

החסיד הקדוש
הגריח"א בן מאמאן
זצ"ל וזיע"א

סוף המאה ה־18 תחילת ה־19
תקל"ח - תרי"ח 1857 - 1777

ב

הצדיק כמוהר"ר
שלמה בן מאמאן
זצ"ל וזיע"א

המאה ה־18

הרמב"ם
זצ"ל וזיע"א

א

הצדיק כמוהר"ר
שלום בן מאמאן
זצ"ל וזיע"א

סוף המאה ה־17
תחילת ה־18

דוד מלך ישראל
זצ"ל וזיע"א

ענף בן מאמאן לבית הרמב"ם ק"ק צפרו